

Den eksterne revisors arbeid med å forebygge og avdekke misligheter

ANDREAS MIDTHUN OTTERBECH
MAGNUS JOHANSEN

VEILEDERE

Asbjørn O. Pedersen
Trond Randøy

Universitetet i Agder

Handelshøyskolen ved UIA, institutt for økonomi

Master

Forord

Denne masteroppgaven er skrevet i forbindelse med vår avslutning av det toårige masterprogrammet «Master i regnskap og revisjon» ved Universitetet i Agder. Oppgaven er skrevet våren 2020, og utgjør 30 studiepoeng.

Økonomisk kriminalitet har gjennom studietiden vært et stadig tilbakevendende tema, og et tema som vi har opparbeidet oss en særlig interesse for. Det var derfor ikke mye tvil da vi skulle bestemme oss for hva denne masteroppgaven skulle omhandle. Vi ønsket å se nærmere på revisors rolle og spesielt hvordan revisor arbeider med å avdekke den kriminaliteten som påvirker regnskapet. Arbeidet med oppgaven har til tider vært krevende med mange sene kvelder, men først og fremst har det vært fantastisk lærerikt. Det gjør oss ydmyke overfor den muligheten universitetet har gitt oss, så er vi sikre på at vi skal klare å gjengjelde tjenesten ved å forvalte kunnskapen på en god måte når vi nå trer inn i arbeidslivet.

Vi ønsker å takke veileder Asbjørn O. Pedersen for den åpne dialogen og de gode innspillene underveis i hele prosessen. Helt fra idestadiet til ferdig oppgave. Vi må også takke vår biveileder Trond Randøy for presise og konstruktive tilbakemeldinger som har vært til stor nytte. Til slutt retter vi en spesiell takk til alle de som velvillig lot seg stille til intervju i forbindelse med vår undersøkelse.

Andreas Midthun Otterbech

Magnus Johansen

Kristiansand, 1. Juni

Sammendrag

Denne avhandlingen er skrevet på bakgrunn av en internasjonal undersøkelse hvor det kommer fram at den eksterne revisor oppdager misligheter i begrenset omfang i forhold til andre aktører (ACFE, 2018). Formålet med avhandlingen var å søke en bedre forståelse av hva som hindrer- og hvilke utfordringer revisor har med å avdekke og rapportere misligheter gjennom den eksterne revisjonen av et selskaps årsregnskap, med utgangspunktet i forutsetningene de har etter revisorloven og revisjonsstandarden ISA 240.

For å besvare oppgavens problemstilling gjennomførte vi en kvalitativ undersøkelse med dybdeintervju av fem oppdragsansvarlige revisorer i fra forskjellige selskaper, av ulike størrelser. Samt et intervju med en representant fra bransjeorganisasjonen Den norske Revisorforening. Vi undersøkte hvilken rolle revisor har og hvordan denne rollen oppfattes av den enkelte revisor. Hvordan deres holdninger og egenskaper som objektivitet, integritet og profesjonell skepsis påvirker gjennomføringen av en revisjon. Deres uavhengighet til det revisjonspliktige selskapet og mulige trusler mot denne uavhengigheten. I tillegg til hvordan risikoen for misligheter blir vurdert og hvilke handlinger revisor tar i bruk for å håndtere den anslåtte risikoen.

Gjennom analyse av den innsamlede primærdataen fra intervjuene finner vi indikasjoner på at revisor rolle som en kommersiell markedsaktør står sterkere enn hva lov og standard legger opp til. Og Målet om en effektiv revisjon og begrensede tilgjengelige ressurser hindrer revisor i å innrette sin revisjon for å avdekke mislighetene. I forlengelse av det kommer det fram at i motsetning til tidligere forskning problematiserer ikke revisor hvordan langvarige kundeforhold evner å svekke de nødvendige forutsetningene om uavhengighet og profesjonelle skepsis. I tillegg finner vi mangler ved revisors utvelgelse av relevante handlinger for å svare på den vurderte mislighetsrisikoen.

Innholdsfortegnelse

Forord	I
Sammendrag	II
Figurer og tabeller	V
Forkortelser	VI
1. Innledning	1
1.1 Problemstilling og avgrensninger i oppgaven.	2
1.2 Oppgavens struktur.....	3
2. Misligheter	4
2.1 Underslag av eiendeler	4
2.2 Regnskapsmanipulasjon	5
2.3 Rapportert økonomisk kriminalitet	7
2.4 Mislighetsrianglelet	10
2.5 Agent-prinsippal problematikken	11
3. Revisjon	13
3.1 Risiko og vesentlighet	14
3.2 Samfunnets tiltattsperson	17
3.3 Den uavhengige revisor	18
3.4 Profesjonell skepsis.....	21
3.5 Revisors ansvar etter revisorloven	23
3.5.1 Ny revisorlov	24
3.6 Mislighetsrisiko.....	25
3.6.1 Forutsetning om virksomhetsforståelse.....	25
3.6.2 Mislighetsrisikofaktorer	26
3.6.3 Vurdering av selskapets interne kontroller.....	28
3.6.4 Samtale med ledelsen	29
3.6.5 Diskusjon i revisjonsteamet	30
3.7 Revisjonshandlinger for å håndtere risikoen for misligheter	31
3.7.1 Analytiske handlinger	32
3.7.2 Dataverktøy	33
3.8 Bruk av granskningsekspert.....	34
3.9 Rapportering.....	35
3.10 Revisors straffe- og erstatningsansvar	36
4. Metode	39
4.1 Forskningsdesign	39
4.2 Forskningsmetode.....	39
4.3 Populasjon og utvalg	41
4.3.1 Rekruttering av utvalget	42
4.4 Datainnsamling	42

4.4.1	Intervjuguide	43
4.4.2	Gjennomføring av intervju	44
4.4.3	Den norske revisorforening	44
4.4.4	Analyse av data - fremgangsmåte	45
4.5	Metodekvalitet og etikk	45
4.5.1	Validitet	45
4.5.2	Reliabilitet	46
4.5.3	Forskningsetikk	47
5.	Presentasjon og analyse av funn	48
5.1	Holdninger.....	49
5.1.1	Profesjonell skepsis	52
5.1.2	Rapport om økonomisk kriminalitet 2018	52
5.1.3	Terskelen for å melde fra til politiet	54
5.1.4	Uavhengighet	55
5.1.5	Analyse	56
5.2	Risiko og vesentlighet	59
5.2.1	Intern kontroll	60
5.2.2	Diskusjon I revisjonsteamet	61
5.2.3	Særskilt vesentlighetsgrense	61
5.2.4	Analyse	62
5.3	Revisjonshandlinger	64
5.3.1	IT-verktøy	65
5.3.2	Vurdering av revisjonsbevis	67
5.3.3	Analyse	67
5.4	Revisors kompetanse	69
5.4.1	Kurs- og etterutdanning	69
5.4.2	Bruk av granskningseksperter	70
5.4.3	Analyse	71
5.5	Ny lov	73
5.5.1	Formålsbestemmelsen	73
5.5.2	Straff	74
5.5.3	Analyse	75
5.6	Tilleggsspørsmål -Revisorforeningen.....	76
6.	Avslutning	78
6.1	Konklusjon	78
6.2	Studiens begrensninger	81
6.3	Forslag til videre forskning	82
	Litteraturliste.....	83
	Vedlegg	90

Figurer og tabeller

Liste over figurer

Figur 1 Toppen av isfjellet	8
Figur 2 Hvem oppdager økonomisk kriminalitet	9
Figur 3 Mislighetstriangelet	10
Figur 4 Revisjonsrisikomodellen	14
Figur 5 Sunn profesjonell skepsis	21
Figur 6 COSO-Modellen	28
Figur 7 Populasjon og utvalg	41

Liste over tabeller

Tabell 1 Presentasjon av respondenter	48
Tabell 2 Rapport om økonomisk kriminalitet	53
Tabell 3 Terskel for å underrette politiet.....	54
Tabell 4 Bruk av særskilt vesentlighetsgrense	61
Tabell 5 Tidspunkt, type og omfang av revisjonshandlinger	65
Tabell 6 Bruk av granskningsekspert	71

Forkortelser

ACFE – Association of Certified Fraud Examiners

Asl – Aksjeloven

DnR – Den norske Revisorforeningen

NKKF- Norges kemner- og kommuneøkonomers forbund

Hvvl - Hvitvaskingsloven

ISA - International standards on Auditing

ISA 200 - Overordnede mål for den uavhengige revisor og gjennomføringen av en revisjon i samsvar med de internasjonale revisjonsstandardene

ISA 230 - Revisjonsdokumentasjon

ISA 240 - Revisors oppgaver med og plikter til å vurdere misligheter ved revisjon av regnskaper

ISA 300 - Planlegging av revisjon av et regnskap

ISA 315 - Identifisering og vurdering av risikoene for vesentlig feilinformasjon gjennom forståelse av enheten og dens omgivelser

ISA 320 - Vesentlighet ved planlegging og gjennomføring av en revisjon

ISA 330 – Revisors håndtering av anslåtte risikoer

ISA 520 - Analytiske handlinger.

Revl – Revisorloven

1. Innledning

Økonomisk kriminalitet betegnes som et alvorlig samfunnsproblem, hvor noen av konsekvensene er tapte skatteinntekter for staten, konkurranseskjevhet og svekket tillit i næringslivet (Regjeringen, 2012). Begrepet omfatter alt fra skatt- og avgiftsunndragelser, korrupsjon, hvitvasking, til bedrageri (Kristoffersen, 2014). Under denne fellesbetegnelsen inngår også regnskapsmanipulasjon og undersalg av eiendeler, heretter omtalt som misligheter. En form for økonomisk kriminalitet som direkte forvitrer regnskapets funksjon med å sikre en finansiell infrastruktur, som brukere av regnskapet og samfunnet for øvrig er avhengig av. Det offentlige bruker regnskapet blant annet som grunnlag for en rettferdig skatteberegning. Eiere, Investorer, og kredittinstitusjoner trenger alle pålitelig informasjon fra når de skal ta sine beslutninger (Økokrim, 2017).

Som en av flere aktører har den eksterne revisor et samfunnsvar med å sikre og ivareta nettopp denne tilliten til regnskapet (Cappelen, 2004). Med sin definerte rolle som allmenhetens tiltitsperson skal revisor gjennom sitt arbeid blant annet bidra til å forebygge og avdekke misligheter, jf. revisorloven § 5-1. En oppgave som er forslått at videreføres inn i ny revisorlov, hvor det heter at det skal være et av revisjonens formål (Finansdepartementet, 2019). De plikter også å følge den internasjonale revisjonsstandarden ISA 240, hvor revisors oppgaver vedrørende misligheter er detaljregulert med utfyllende veiledning. Likevel er det et gjentakende spørsmål som dukker opp i kjølvannet av store regnskapsskandaler;

«Hvor var revisor?»

Til tross for den unike muligheten de har til å avdekke misligheter gjennom å jobbe tett på selskapet, deres ledelse og med ubegrenset tilgang på underliggende regnskapsmateriale, viser det seg at revisor ofte kommer til kort. I undersøkelser kommer det frem at av de som til slutt oppdager og rapporterer misligheter, står den eksterne revisor kun for en liten prosentandel (ACFE, 2018 ; KPMG, 2016). Hva skyldes denne dårlige statistikken, hvordan rekker disse regnskapsskandalene å bli så store uten at de blir avdekket av selskapets eksterne revisor. Det er spørsmål som etter vår mening er både faglig interessante og viktige i et større perspektiv.

1.1 Problemstilling og avgrensninger i oppgaven.

Med bakgrunn i innledningen presentert ovenfor, og spesielt det som kommer fram av rapporten til ACFE (2018), så skal vi i denne oppgaven se på hvordan den eksterne revisor jobber for å forebygge og avdekke misligheter. Vi har utarbeidet følgende overhengende problemstilling for;

Hvorfor rapporterer oppdragsansvarlig revisor så få misligheter gjennom den eksterne revisjon?

For å svare på denne problemstillingen vil vi igjennom denne avhandlingen ta utgangspunkt i revisors holdninger, vurderinger og handlinger. Tre faktorer som er gjennomgående i revisjonsstandarden ISA 240. Vi vil se på hvilket ansvar revisor selv tar i kampen mot misligheter, og hvordan deres *holdninger* og utøvelse av blant annet profesjonell skepsis påvirker gjennomføring av en revisjon. Videre vil undersøke hvordan revisor anslår og *vurderer* risikoen for at misligheter kan forekomme. I forlengelse av revisors vurderinger, vil vi se på hvilke *handling*er revisor gjør for å håndtere den anslåtte risikoen, og i hvilken grad de er egnet for å avdekke misligheter. Målet med oppgaven er ikke nødvendigvis å finne et svar man kan sette to streker under, men med et hevet blikk undersøke mulige sammenhenger og forklaringer som kan hjelpe å belyse problemstillingen.

For å reduseres avhandlingens omfang, så har vi valgt å avgrense denne oppgaven mot regnskapsmanipulasjon og undersalg av eiendeler som påvirker regnskapet. Dermed følger vi samme avgrensning som i ISA 240. Denne standarden er også brukt som rammeverk for oppgaven. Vi setter søkelys på revisjon av et selskaps årsregnskap. Er ikke annet nevnt så brukes begrepene revisor og revisjon i sammenheng med den eksterne revisor og den lovpålagte eksterne revisjonen etter revisorloven § 2-1. Vi har samtidig valgt å avgrense oppgaven mot den oppdragsansvarlige revisor, det er den person som etter lov og standarder har det overordne ansvaret for gjennomføring av en revisjon, jf. revl. § 2-2.

1.2 Oppgavens struktur

Denne avhandlingen består av seks kapiteler. Det første kapitlet er en introduksjon, hvor vi redegjør for bakgrunn og formålet med oppgaven. I kapittel to vil vi i korte trekk definere hva misligheter er, hvorfor det er et problem og hvordan problemet oppstår. Kapittel tre handler om den eksterne revisors rolle, der vi ser på hvilke forutsetninger revisor har for å svare på problemet. Vi tar her utgangspunkt i revisorloven og rammeverket for mislighetsoppdagelse ISA 240, i tillegg til omkringliggende temaer som er sentrale for å forstå hvorfor revisor skal og bør oppdage misligheter, men også hvorfor revisor kanskje ikke har de nødvendige forutsetninger for å gjøre det. Kapittel 4 introduserer oppgavens metodedel, her begrunnes det for den vitenskapelige metoden som er valgt for å kunne svare på problemstillingen, samt hvordan vi gjennomførte vår undersøkelse. I det femte kapitlet presenteres og analyseres det innsamlede datamaterialet, før vi til slutt oppsummerer og konkluderer på oppgaven i kapittel seks.

2. Misligheter

Feilinformasjon i et regnskap kan forekomme enten ved en feil eller som følge av en mislighet. Den avgjørende faktoren for å skille disse to, er om hvorvidt den underliggende handlingen til feilinformasjonen var utilsiktet eller tilsiktet, jf. ISA 240 punkt 2. Internasjonalt er begrepene omtalt i akademisk litteratur, som «error» for en utilsiktet feil og «fraud» er da en tilsiktet feil (Stenvold, 2018). Begrepet misligheter defineres som «en bevisst handling begått av en eller flere personer innen ledelsen, av personer som har overordnet ansvar for styring og kontroll, av ansatte eller av andre, som innebærer uredelighet for å oppnå en urettmessig eller ulovlig fordel, jf. internasjonale revisjonsstandard (ISA) 240 punkt 11 (a). Standarden forklarer at det er spesielt to metoder for tilsiktet feilinformasjon som er relevant for revisorer: feilinformasjon som resultat av underslag av eiendel og feilinformasjon som følge av uredelig regnskapsrapportering (regnskapsmanipulering). Vi kommer nærmere inn på revisors oppgaver rundt forebygging og avdekking av misligheter senere i revisjonsdelen av oppgaven.

2.1 Underslag av eiendeler

Økokrim tok ut tiltalte mot to personer som underslo nesten 50 millioner kroner fra Gartnerhallen. Forbrytelsene hadde pågått i over ti år. Mislighetene ble utført av en bonde som var leverandør til Gartnerhallen, med tett samarbeid med regnskapsfører til samme bedrift som manipulerte regnskapstallene (Elster & Tollersrud, 2017). Dette er et eksempel på hvordan parter i næringslivet kombinerer ulike former for misligheter til egen vinning. Tallene i seg selv er følgelig et tegn på at slike saker vil ha store konsekvenser for enkeltpersoner, selskaper og samfunnet for øvrig. Ifølge en omfattende global rapport på økonomisk kriminalitet (ACFE, 2018), viser det seg at hele 89 % av all økonomisk kriminalitet som begås, er foretatt som underslag av eiendeler. Vi kommer nærmere inn på funnene i denne rapporten under delkapittelet «rapporter om økonomisk kriminalitet».

Underslag omfatter handlinger der en person på uberettiget måte bevisst tilegner seg eller bruker penger eller gjenstander som han besitter, men som tilhører en annen (Bamle og Bruu, 2019). Det skilles mellom indirekte og direkte underslag. Direkte underslag pågår når en ansatt stjeler selskapets kontanter, inventar, verktøy eller andre eiendeler (Albrecht et al, 2016).

En annen metode kan være gjennom opprettelse av et falskt selskap («dummy company») hvor ansatte betaler for varer som egentlig ikke er levert. Indirekte underslag vil være et faktum hvis en ansatt tar imot bestiktelser fra leverandører, kunder eller andre utenfor selskapet. Avtalen blir da eksempelvis at det tillates lavere salgspris, høyere innkjøpspriser, mottok av dårligere varer eller at det ikke mottas varer i det hele tatt.

I det ene ytterpunktet av skalaen er det ansatte som underslår penner og andre rekvisita, til det andre ytterpunktet hvor ansatte underslår beløp i millionklassen. Incentivene og mulighetene som oppstår for å foreta disse kriminelle handlingene, vil forklares nærmere under mislighets-triangelet og agent- prinsipal problematikken. Grunnen til at underslag begås er ofte klare svakheter i de interne rutine og kontrollene til virksomheten.

2.2 Regnskapsmanipulasjon

Det overordnede perspektivet er at finansregnskapet skal gi grunnlag for beslutninger (Langli, 2012). Det gjelder da ikke bare for eierne og ledelsen, men også leserne av regnskapet, som ved en kredittvurdering av banken. Et velkjent eksempel på regnskapsmanipulasjon, hvor beslutningstakere ble ført bak lyset var Enron- skandalen for ca. 20 år siden.

Regnskapsmanipulering vil si å avgi regnskapsrapporter som inneholder opplysninger om inntekter, kostnader, eiendeler og gjelder som avviker fra det som ville vært rapportert dersom lovlige regnskapsregler, prinsipper og standarder hadde vært fulgt (A. Olsen, 2007). Det er et komplisert og vidt begrep. Synonymer som regnskapssvindel og resultatstyring går igjen. «Regnskapssminke» er et annet begrep (Pedersen, 2019) Det kan anses som et begrep med mangesidig innhold, da det vil avhenge av hvilke deler som manipuleres og hvordan manipuleringen foregår. Finansregnskapet og dets ulike regnskapsregler gir i tillegg en naturlig åpning for regnskapsmanipulering. Det ser vi nærmere på lenger nede i delkapittelet.

I de fleste tilfeller vil regnskapsmanipuleringen være motivert av de effekter den får på resultatet (og balanse), enn andre deler av årsrapporten som noter (Stenheim & Blakstad, 2012). Selv om regnskapsmanipulering ikke er begrenset til å omfatte bare resultatstyring, er det ofte slik at de to begrepene er sammenhengende i stor grad. Hensikten med manipuleringen er

hovedsakelig å endre på resultatet, mens balanseposter og noter følgelig er en naturlig del av det helhetlige regnskapsbildet.

Det skilles mellom rapporteringsbeslutninger og/ eller økonomiske beslutninger. Resultatet kan altså påvirkes av selve rapporteringen av resultatet eller ved endring av resultatet. Førstnevnte omhandler hvilke valg ledelsen eller de som har beslutningsfullmakt tar angående regnskapsmessige valg og estimater. Det er eksempelvis valg mellom lineære- og saldoavskrivninger, eller valget mellom å kostnadsføre eller balanseføre «forskning og utvikling». Valgene man foretar seg kan ha stor betydning for regnskapet. Er valgene foretatt innenfor gjeldende regnskapsregler, er det ikke noe galt ved det.

Videre står regnskapsestimater sentralt med tanke på regnskapsmanipulering. Her er usikre forpliktelser som tap på kundefordringer, anleggskontrakter og vedlikeholds avsetninger, typiske regnskapsestimater. Vurdering av forpliktelser og eiendeler gjøres ofte skjønnsmessig i henhold til virkelig verdi (verdibasert modell). Det vil være svært aktuelt med slike estimater av eiendeler og forpliktelser, ved eksempelvis oppkjøp av et selskap. Denne skjønnsmessige vurdering uten tilgjengelige markedsverdier som holdepunkter, gir økt rom for regnskapsmanipulering (Stenheim & Blakstad, 2012). En motsetning blir en historisk kost- modell (tradisjonelt regnskap), som ikke er skjønnsbasert. Det vil naturligvis være mindre risiko i det tilfellet, men det utelater ikke muligheter for regnskapsmanipulering, selv om både topplinjen i resultatregnskapet og inngående balanse er transaksjonsbekreftet (Pedersen, 2019).

Manipulering av regnskapsestimater kan dermed betraktes som mer tilslørt form for manipulering. Det kan være vanskelig å bevise at vedkommende har hatt med hensikt å villedde brukerne av regnskapet ved bruken av gitt regnskapsestimat. En annen form for mer «tilslørt» regnskapsmanipulering, er valg investering- og finansieringsbeslutning. Ledelsen kan endre resultat med direkte handlinger for å oppnå budsjetterte måltall. Det kan eksempelvis være valg mellom å redusere eller øke reklamekostnaden. Dette er på samme måte ikke like lett å bevise. Andre metoder som historisk sett har utløst regnskapsskandaler, er for tidlig inntektsføring av inntekter, transaksjoner med nærstående parter med hensikt å tildekke det virkelige tapet, samt overvurdering av eiendeler.

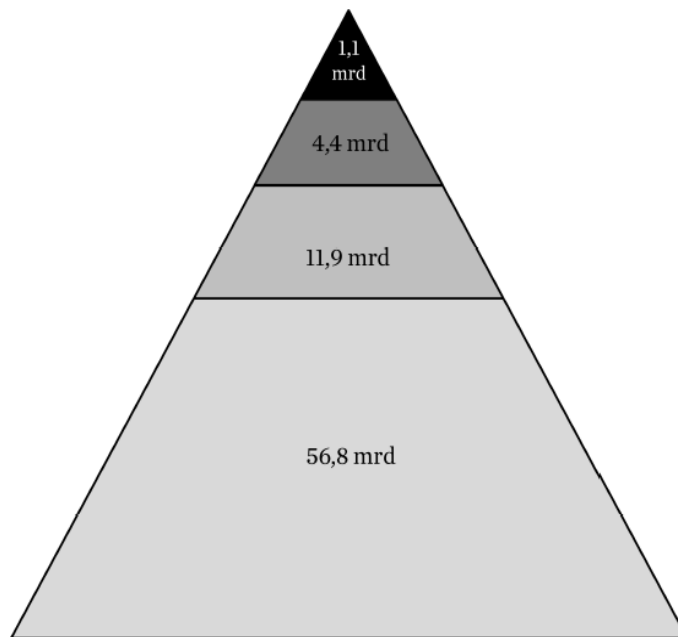
Regnskapsmanipulasjon inngår ofte som ledd i annen økonomisk kriminalitet, eksempelvis hvitvasking, korrupsjon og underslag. Underslag vil ofte være den primære forbrytelsen, mens regnskapsmanipulasjon er sekundærforbrytelsen (Bamle & Bruu, 2019).

2.3 Rapporter om økonomisk kriminalitet

Tidligere sjef for Økokrim, Trond Eirik Schea hevdet i 2015 at 3 av 4 som begår økonomisk kriminalitet går fri (Gjernes & Skaalmo, 2015). Rapporten skrevet av Gottschalk og Grunnesdal (2017) om «Toppen av isfjellet», er en indikasjon på at det også kan være verre enn det Schea uttalte den gang.

Store deler av rapporten omhandler hvitsnippkriminalitet. Det er økonomisk kriminalitet som er begått av personer i kraft av posisjon og tillitt i stillinger tilknyttet virksomheter. Handlingen er gjort enten for å berike seg selv eller virksomheten (Gottschalk & Grunnesdal, 2017). I figuren illustrert under, er den øverste delen av trekanten på ca. kr 1,1 milliard en illustrasjon på årlig dømt hvitsnipp-kriminalitet, eller med andre ord «toppen av isfjellet». Dataen som er innhentet over 7 år i perioden årene fra 2009-2015, er basert ca. 58 dømte «hvitsnipper», som stod ansvarlig i gjennomsnitt på omkring kr 18,5 millioner hver (målt i 2015-kroner). De ble fengslet i gjennomsnitt i 2 år hver.

Det er følgelig ingen som vet hvor stort isfjellet er. Resterende del av trekanten er et estimat på hvor stort isfjellet kan være. Delen på 4,4 milliarder er en grense hvor ekspertene mener det er 10 % sannsynlighet beløpet i virkeligheten er lavere. Grensen på 11,9 milliarder er ekspertenes best estimat, hvor sannsynligheten er ti ganger større enn de som faktisk er domfelt. Anslagene er basert på intervjuer med 20 eksperter på området, samt rapporter utført i USA på omfanget i deres land. Siste beløpet på 56,8 milliarder er en grense med 10 % sannsynlighet at beløpet i virkeligheten er høyere. Basert på tall fra USA (National White Collar Crime Center) kan ekspertenes beste estimat anses som konservative, mens den nederste delen av trekanten ikke er utenkelig sett i forhold befolkningsstørrelse i USA og Norge. Dette viser at «mørketallene» i Norge kan ligge i intervallet 40- 80 milliarder kroner årlig.

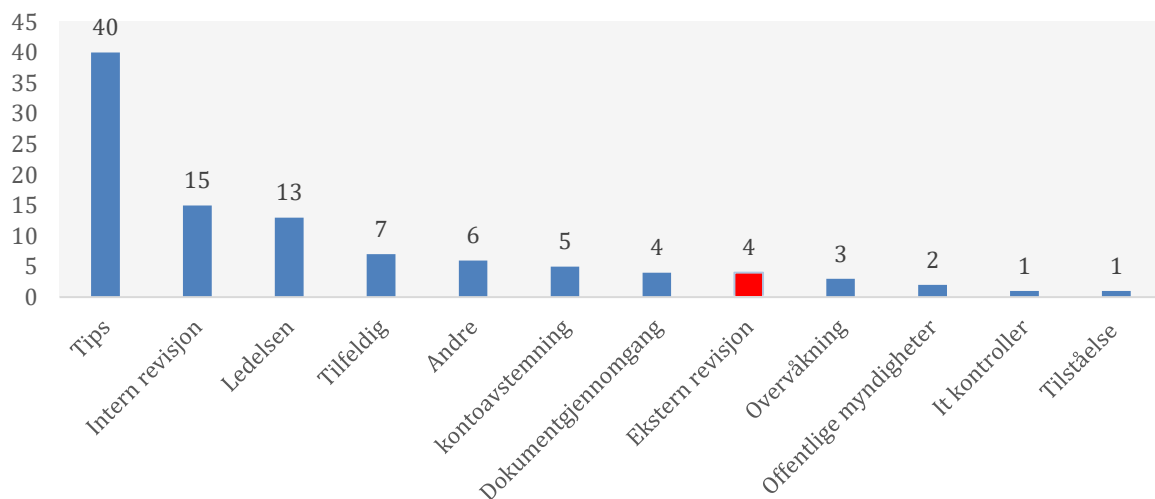
Figur 1 Toppen av isfjellet (Gottschalk & Gunnesdal, 2017, s.17.)

PWC forsøkte å få frem svindel og annen økonomisk kriminalitet ytterligere frem i lyset. Det gjorde selskapet ved å gjennomføre en omfattende spørreundersøkelse kalt «Pulling fraud out of the shadows» (PWC, 2018). I studien var det 7200 respondenter i 123 ulike land. Respondentene var internasjonale selskaper og 49 % av disse svarte at de hadde vært utsatt for økonomisk kriminalitet. Det uttrykkes i rapporten viktigheten med all økonomisk kriminalitet som ikke oppdages. Funnen viste seg også at det er stor bevissthet rundt temaet, men at mange ikke innser den individuelle risikoen for det enkelte selskap. De viktige spørsmålet var ikke om selskapene har vært offer for dette, men at de er bevisst på hvordan økonomisk kriminalitet kan berøre dem. Rapporten var til hensikt for å tette igjen det forventningsgapet. I det videre kommer rapporten med konkrete forslag på hvordan de de kan håndtere denne risikoen ved blant annet gode intern kontroller som god arbeidsdeling.

2018- utgaven av «The report to the Nations», utført av Association of Certified Fraud Examiners (ACFE), er en omfattende global rapport om økonomisk kriminalitet. Dataen er basert på 2690 virkelige saker, fra 125 ulike land, i 23 ulike bransjer. Sett over alle sakene i rapporten viste det seg at tapet utgjorde i overkant av svimlende 7,1 milliarder, målt i amerikanske dollar. Det kom tydelig frem av rapporten at underslag av eiendeler var den mest utbredte formen for økonomisk kriminalitet, slik det ble nevnt innledningsvis i dette kapitlet. Det viste seg at det var et gjennomsnittlig tap på 114.000 dollar per sak. På en annen side, var regnskapsmanipulering mindre vanlig som utgjorde bare 10 % av alle forbrytelsene. Kostnaden

derimot, var betydelig høyere med et gjennomsnittlig tap på hele 800.000 dollar. Det var også med andre kriminelle handlinger som korrupsjon med i studien. Kostnadsbeløpene i studien blir presisert som kostnader de er kjent med basert på tall fra de gitte sakene. Det er derimot usikkert hvilke ringvirkninger sakene har hatt og hvordan det økonomisk har påvirket samfunnet for øvrig- såkalte «mørketall».

Da det gjaldt selve oppdagelsen av forbrytelsene, var det ganske fremtredende at «tipsere» var de som oppdaget mest av sakene. Denne gruppen oppdaget hele 40 % av alle sakene i studien. Tabellen nedenfor er hentet fra samme rapport som illustrerer fordelingen på hvilken part som har oppdaget forbrytelsene i de 2690 sakene. Sett i lys av denne oppgavens problemstilling, er det da meget interessant at bare 4 % av sakene ble oppdaget av ekstern revisor. Tabellene nedenfor er en illustrasjon på de gjennomsnittlige tallene i den globale studien. Funnene ble delt inn regionalt, hvor Vest Europa (inkludert Norge) også endte opp på 4% oppdagelse av ekstern revisor. For regional inndeling – Øst- Europa og Vest/Sentral Asia, var det kun 1 % som ble oppdaget av ekstern revisor i studien. I andre enden av skalaen var det den regionale inndelingen- «Asia- Pacific», hvor ekstern revisor oppdaget 8 % av alle tilfellene. USA endte opp på 3 %. Det er ingen nasjonal forskning på akkurat dette. Vi kommer senere tilbake til hvorfor vi mener tallene kan være representative for Norge.

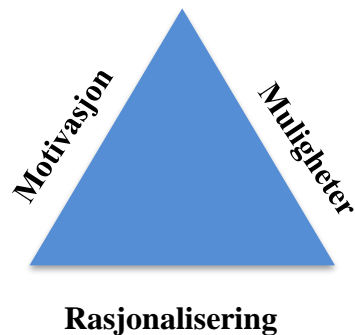
Figur 2 Hvem oppdager økonomisk kriminalitet (ACFE., 2018, s.17)

I en annen uavhengig internasjonal undersøkelse gjennomført av revisjonsselskapet KPMG i 2015 vises det til omtrent samme prosentandel, i deres rapport er tallet for ekstern revisjon 6% (KPMG, 2016).

2.4 Mislighetstriangelet

Mislighetstriangelet er et rammeverk som forsøker å forklare hva som fører til misligheter. Det var gjennom Donald Cressey (1953) sin studie av personer som var straffedømt for underslag at han generaliserte en teori over hvilke faktorer som må være til stede for at noen skal bryte sin tillit og engasjere seg i den kriminelle handlingen. De tre universelle faktorene som står bak handlingene var; motivasjon, muligheter og rasjonalisering.

Figur 3 Mislighetstriangelet

Det er en persons motivasjon som er utgangspunktet for gjennomføringen av den kriminelle handlingen. Motivasjon kommer enten via press eller incentiver (Bamle & Bruu, 2019, s.19). Det kan være personlige økonomiske incentiver i form av ønske om økt formuesstilling, eller prestasjonskulturen på arbeidsplassen som skaper press for den enkelte arbeidstaker. Det er i midlertidig det økonomiske presset selskapets ledelse eller andre sentrale ansatte står ovenfor som er den vanligste formen for press (Albrecht et al., 2016, s. 35-38). Press til å møte eierens forventinger om inntjening, konkurransesituasjon selskapet er i og press til å møte bankenes krav, nevnes her som eksempler. For å møte dette presset er regnskapsmanipulasjon et ofte brukt virkemiddel (Bamle & Bruu, 2019, s. 20). I samspill med motivasjon må det være muligheter.

En person må oppleve at det finnes muligheter til å gjennomføre handlingen uten å bli oppdaget eller straffet. Det er særlig mangelen på kontroll og overvåking som ligger som en forutsetning for å gi en person muligheter til å ta del i uredelige handlinger, spesielt der hvor

gjerningspersonen vurdere sannsynligheten for å bli oppdaget som lav (Bamle & Bruu, 2019, s. 19). Denne sammenhengen er undersøkt i studien til Donelson, Ege & McInnis (2017), hvor de fant empirisk bevis på positiv korrelasjon mellom svake kontroller og forekomsten av misligheter i regnskapet.

Det siste elementet i mislighetstrianglet er rasjonalisering, som går ut på hvordan en person rettferdiggjør sin handling ved å gi den en mening som: «Alle andre gjør det» og «Ingen vil ta skade av det» (Albrecht et al., 2016). Det handler likeså mye om gjerningspersonen holdninger og hvordan handlingens alvorlighet undergraves, ved at det ikke rettes oppmerksomhet på hvilke konsekvenser handlingen kan få for andre (Bamle & Bruu, 2019, s. 21-22). Dette elementet kan derimot være mindre observerbart enn de to foranstående, spesielt over tid der den kriminelles behov for å rasjonalisere sine handlinger dempes (Schuchter & Levi, 2013).

Wolfe og Hermanson (2004) er blant flere som har kritisert modellen for dens mangler, de mente at en nødvendig utvidelse av modellen er å inkludere «kapasitet» som et fjerde element, og at det er først når en person besitter de riktige egenskapene og den nødvendige kompetanse til å utnytte seg av de mulighetene som er til stede at handlingen kan gjennomføres.

2.5 Agent-prinsipal problematikken

Det er viktig å se på relasjonene mellom de ulike partene i et kontraktsforhold for å bedre forstå hvordan ulike former for misligheter oppstår. Agentteorien omhandler transaksjoner mellom en oppdragsgiver(prinsipalen), og agenten som utfører oppdraget på vegne av prinsipalen (Fallan & Pettersen, 2016, s.141). De to partene kan konkretiseres til et aksjeselskaps eiere og ledelse. Hvor det etter aksjeloven §6-1 er styret(agenten) som velges av aksjonærene(prinsipalen), og det er styret som står for forvaltningene av selskapet jf. asl. §6-12. Samme forhold kan også observeres mellom styret og ledelsen, og mellom ledelsen og andre ansatte (Fallan & Pettersen, 2016, s.141).

Problemet oppstår når begge partene ønsker å maksimere egen nytte og det oppstår konkurrerende interesser, der agenten handler og tar beslutninger som ikke nødvendigvis er i prinsipalens beste interesser (Jensen & Meckling, 1976, s. 308). Grunnet de to aktørenes ulike posisjon i for- og etterkant av en beslutning er også informasjonsflyten forskjellig, derav oppstår

det muligheter for agenten å utnytte informasjonsasymmetrien til egen vinning på bekostning av prinsipalen (agentkostander).

For å redusere denne problematikken som oppstår i et agentforhold, spiller selskapets revisor en sentral rolle. I kraft av revisors tilstedeværelse kan de som har ansvar for utarbeidelse av regnskapet (agenten) være mer tilbøyelig til å gjøre det i samsvar med gjeldene lovverk og standarder for finansiell rapportering, vel vitne om at deres arbeid blir kontrollert av en revisor (Stuart, 2017, s.2). Revisor kan altså være et supplerende kontrollorgan for selskapets eiere (prinsipalen) ved at en revisjon virker som en kontroll i seg selv, men også at revisor gjennom sin ekspertise og uavhengighet til selskapet kan påpeke svakheter og foreslå forbedringer til eksisterende kontrollrutiner (Merchant & Stede, 2017 s.637-639). I tillegg til at revisors arbeid tjener prinsipalen, vil gevinsten også tilfalle en større gruppe interessenter som avhenger å kunne stole på at den regnskapsinformasjonen som presenteres gir et rettviseende bilde (Stuart, 2017, s.2). I påfølgende kapittel skal vi se nærmere på hvordan den eksterne revisor, i kraft sin rolle, kan redusere problematikken.

3. Revisjon

Alle selskaper som er regnskapspliktig etter regnskapsloven §1-2 er revisjonspliktige, jf. revl § 1-2 første led. Med visse unntak som følger av andre og tredje ledd i sistnevnte bestemmelse. Revisjonens innhold og revisors oppgaver reguleres av revisorlovens kapittel 5, i tillegg suppleres revisors overordna oppgaver av revisjonsstandardene. International Standards on Auditing (ISA), som fastsettes av International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB).

En revisor skal med betryggende (ikke absolutt) sikkerhet se til at regnskapet totalt sett ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, verken som følge av misligheter eller feil, og dermed gjøre det mulig for revisor å gi uttrykk for en mening om hvorvidt regnskapet i det alt vesentlige er utarbeidet i samsvar med et gjeldende rammeverk for finansiell rapportering, jf. ISA 200, punkt 11 (a). En mening som til slutt kommer til syne gjennom revisjonsberetningen, jf. revl § 5-6. Med tanke på misligheter, har revisor spesifikt som mål å identifisere, vurdere, samt innhente tilstrekkelig dokumentasjon og håndtere eventuelle identifiserte tilfeller på en hensiktsmessig måte. Denne målsettingen følger av ISA 240 punkt 10. Selve formålet med revisjonen følger av ISA 200 punkt 3, hvor det spesifiseres at hensikten er å øke de tiltenkte brukernes tillitt til regnskapet.

Et annet essensielt begrep, er at revisor skal utøve god revisjonsskikk gjennom hele revisjonen. Det betyr at gjeldende lovverk og standarder skal etterfølges, slik som revisorloven, de internasjonale standarder og Den norske Revisorforenings regler om etikk (Dnr). Begrepet er ikke utdypet ytterligere loven, ettersom det er en dynamisk prosess. Revisorene har fått en direkte oppfordring til å lede den faglige utvikling. Revisjonsstandardene tar sikte på å konkretisere innholdet i den rettslige standarden (Revisorforeningen, 2009).

I Norge, var det omkring 1890 at selve revisjonsyrket kom frem i dagens lys. Det revisjonen/kontrollen den gang omhandlet, var i stor grad forebygging av avdekking av underslag fra ansatte og følgelig ledelsen i selskapet. Det var i mindre grad attestasjonen om riktigheten ved regnskapet det var rettet søkelys på (Gulden, 2015). Beveger vi oss mot dagens revisor brukes det hjelpemidler som IT-/revisjonsprogrammer til hjelp i hele revisjonsprosessen. Analytiske

evner, IT-kunnskaper og virksomhetsforståelse står sentralt. Utviklingen har ført til at revisors opprinnelige rolle som underslagskontrollør/forebygger er kommet i bakgrunnen, og attestasjonsfunksjonen er blitt den primære (Gulden, 2015).

3.1 Risiko og vesentlighet

Revisjonsrisikomodellen er sentral innen revisjon og har en klar sammenheng med vesentlighetsbegrepet og hvor grundig revisjonen utføres. Tolkningen av modellen er hentet fra Gulden (2015). Definisjonene av disse risikoene står forklart i ISA 200 punkt 13. Matematisk er modellen som følger:

$$RR = IR \times KR \times OR$$

RR = Revisjonsrisiko
IR = Iboende risiko
KR = Kontrollrisiko
OR = Oppdagelsesrisiko

Figur 4 Revisjonsrisikomodellen

Selv om revisjonen er utført i henhold til god revisjonsskikk er det alltid en viss risiko for at regnskapet er beheftet med vesentlig feilinformasjon uten at revisor oppdager dette. Denne risikoen kalles revisjonsrisikoen.

Regnskapssystemer skal sørge for at relevante transaksjoner blir registrert og blir behandlet korrekt i henhold til regelverket. Selv om et selskap har gode rutiner, kompetente ansatte er det fremdeles en risiko for feil i årsregnskapet. Det er altså før vurdering av intern kontrollen, en risiko for det er vesentlig feilinformasjon i regnskapet. Dette kalles iboende risiko. Revisor vet ikke i utgangspunktet hvor stor denne risikoen er. Risikoen kan ikke reduseres på kort sikt, men det er mulig på lang sikt ved å gjøre ledelsen oppmerksom på risikoområder og ulike tiltak for å redusere denne risikoen.

Andre ledd i revisjonsrisikomodellen omhandler kontrollrisikoen. Intern kontroll er definert i ISA 315, som forklarer at det er prosessen for at enheten skal nå sine mål med tanke på pålitelig finansiell rapportering, effektiv drift, samt overholdelse av gjeldende lover og forskrifter.

Det er noe alle selskaper har, men mye varierende i kvalitet. Den interne kontrollen skal forebygge feilinformasjon i årsregnskapet, samt avdekke og korrigere denne feilinformasjonen innen rimelig tid. Risikoen for vesentlig feilinformasjon ikke oppdages gjennom selskapets kontroll-system, kalles kontrollrisiko. Det er her helt tilsvarende som ved iboende risiko med tanke på påvirkningen på kort og lang sikt.

Siste steget omhandler oppdagelsesrisikoen. Det er risikoen for revisor ikke avdekker feilinformasjon som er vesentlig, alene eller sammen med annen feilinformasjon. Denne risikoen vil alltid være der, men det er mulig for revisor å påvirke den ved å tilpasse revisjonshandlingene. Revisor kan da foreta grundigere granskning ved å utføre ytterligere substanshandlinger, som igjen gir lavere oppdagelsesrisiko. Modellen kan da justeres og illustreres som følger:

$$OR = \frac{RR}{IR * KR}$$

Er risikoen større for at det er vesentlig feil (større iboende- og kontroll risiko) ved det revisor skal attestere, jo større granskning må gjennomføres for å oppnå betryggende sikkerhet for at regnskapet er uten vesentlig feilinformasjon.

I ISA 315, punkt 4 (e), defineres en særskilt risiko som en «identifisert og anslått risiko for vesentlig feilinformasjon som etter revisors skjønn krever spesiell revisjonsmessig oppmerksomhet». Begrepet «skjønn» omtales også i revisorloven og revisjonsstandarder som «beste»- og «profesjonelt skjønn». Sistnevnte er definert i ISA 200 punkt 13.

I tillegg til vurderingen av risikoen for vesentlig feilinformasjon på regnskapsnivå og påstandsnivå for transaksjonsklasser, kontosaldoer og tilleggsopplysninger, må revisor i tillegg skjønnsmessig vurdere om det foreligger noen særskilte risikoer. Revisor må forstå ved vurdering av særskilt risiko opparbeide seg en forståelse av enhetens kontroller, dets kontrollaktiviteter, som er aktuelle for den aktuelle risikoen, jf. ISA 315 punkt 27-29. Eksempler på særskilte risikoer kan være ikke rutinemessige transaksjoner, utarbeidelse av regnskapsestimater og transaksjoner med nærstående. Det er spesielt mislighetsrisiko som anses som en særskilt risiko, nærmere bestemt risiko for misligheter ved inntektsføring, jf. ISA 240, punkt 26. Dette

vil ha følger for hvordan revisor håndterer risikoen i henhold til ISA 330, samt hvordan vesentlighetsgrensen settes etter ISA 320.

Det som er vesentlig er definert i ISA 320, punkt 2: «Feilinformasjon, herunder utelatelser, er å anse som vesentlige dersom de, enkeltvis eller samlet, rimelig kan forventes å påvirke de økonomiske beslutningene som treffes av brukerne på grunnlag av regnskapet». Når regnskapet skal revideres må det settes en grense for hva som skal tillegges betydning. Det er ikke mulig å revidere absolutt alt i praksis, hvor hver eneste feil, uansett art og størrelse skal være i revisors fokus. For revisor, er det kun vesentlig feilinformasjon som har betydning. Det som er gjennomgående i standarder og revisorloven, er at revisor ikke kan revidere med *absolutt* sikkerhet, kun med *betryggende* sikkerhet. Uvesentlig feilinformasjon er ikke viktig og vil dermed føre til sløsing av ressurser. Denne type ressursbruk vil følgelig stride med effektiviteten, som igjen vil øke revisjonshonoraret. Revisor skal så tidlig som mulig komme med en foreløpig avgjørelse på hva som utgjør vesentlig feilinformasjon. Det er av den enkle grunn at det har betydning for planlegging, bevisinnsamling, vurdering og rapportering (Gulden 2016 s.99).

Vesentlighetsgrensen skal fastsettes basert på skjønnsmessige vurderinger, men samtidig er det ofte enkle beslutningsregler eller referanseverdier som benyttes i praksis. Dette blir nevnt i ISA 320, punkt A4-A8. Det kan eksempelvis være hensiktsmessig å benytte referanseverdier basert på salgsinntekter eller resultat før skatt hvis brukerne av regnskapet er opptatt av det (Andersen & Eilifsen, 2010). Ettersom det er skjønnsmessige vurderinger, vil referanseverdiene følgelig variere. Det kan eksempelvis være 5-10 % av resultat før skatt og 1-2 % av salgsinntektene (Jorstad & Haaland, 2014). Beløp som anses vesentlige vil da følgelig variere hvis revisor reviderer et børsnotert selskap, kontra et mindre selskap.

Fastsettelsen av vesentlighets og arbeidsvesentlighet ved planlegging av revisjonen følger av ISA 320, punkt 10-11. Første delen omhandler blant annet håndtering av en særskilt risiko: «..Dersom det i lys av enhetens særlige omstendigheter finnes en eller flere bestemte transaksjonsklasser, kontosaldoer eller tilleggsopplysninger hvor feilbeløp som er lavere enn vesentlighet for regnskapet totalt sett rimelig kan forvente å påvirke de økonomiske beslutningene som treffes av brukerne på grunnlag av regnskapet, skal revisor også fastsette

vesentlighetsgrensen eller – grensene som skal anvendes på disse bestemte transaksjonsklassene, kontosaldoene eller tilleggsopplysningene», jf. ISA 320, punkt 10.

Videre, skal revisor fastsette en arbeidsvesentlighetsgrense etter punkt 11. Det innebærer fra revisor sin side utøvelse av profesjonelt skjønn og forståelse av virksomheten, samt forventet feilinformasjon i inneværende periode (Andersen & Eilifsen, 2010). Det betyr da jo mindre forventet feilinformasjon det forventes i regnskapet, jo mindre behov for å redusere arbeidsvesentlighetsgrensen under totalvesentlighetsgrensen.

Hovedformålet er å redusere sannsynligheten for at summen av ikke-korrigert og uavdekket feilinformasjon i regnskapet overstiger vesentlighet for regnskaps totalt sett, jf. ISA 320, punkt A13. Det er en kontinuerlig prosess, hvor både vesentlighetsgrensen for regnskapet totalt sett og arbeidsvesentlighets grensen må revurderes ved ny informasjon eller endret risikobilde, jf. ISA 320, punk 12-13.

Det er en grunnleggende sammenheng mellom risiko og vesentlighet. Under planleggingen av revisjonen må revisor ta hensyn til denne sammenheng. Ved en viss grense for vesentlighet og en viss revisjonsinnsats vil revisor kunne attestere at regnskapet er korrekt med en viss sikkerhet. Hvis det eksempelvis var satt en lavere grense for vesentlighet og samme revisjonsinnsats er feilrisikoen større (Gulden, 2016, s. 100). Feilrisikoen utgjør iboende risiko og kontrollrisiko, alt annet likt. Hvis revisor setter for lav vesentlighetsgrense, tilsier det at iboende risiko og kontrollrisikoen er høy, som resulterer at revisor må utføre grundigere revisjonshandlinger for å få revisjonsrisikoen ned på et akseptabelt nivå. Det er viktig å være bevisst på dette for å unngå overrevidering av årsregnskapet.

3.2 Samfunnets tilittsperson

Revisors rolle som «allmenhetens tilittsperson» er omtalt i dagens revisorlov §1-2. Og ble tilføyet loven i 2009, hvor formålet ved implementeringen i loven var å synliggjøre revisor rolle (Birkeland, 2017, s. 62). Dette presiserer at revisors arbeid må sees i en større sammenheng. Selv om det er det revisjonspliktige selskapet som ansees som kunden og som faktureres for arbeidet, er sluttbrukerne av revisors tjenester en større gruppe.

I det ligger det også en konflikt i incentiver og i hvilke interesser revisor har for å arbeide mot å avdekke misligheter, på grunn av at det nettopp er revisjonskunden som betaler honoraret kan revisor være tilbøyelig til å unngå å se etter misligheter og heller spille på «kundens lag» (Asare, Wright & Zimbelman, 2015). Dette harmoniserer dårlig med det formålet en revisjon er ment for å ha med å skape tillit hos tiltenkte regnskapsbrukere, jf. ISA 200 pkt.3. Det er spesielt i etterkant av store regnskapsskandaler at tilliten til den enkelte revisor og profesjonen som helhet svekkes, som igjen resulterer i spørsmål om hvilken verdi en revisjon har og skal ha, der manglende tillit hos brukerne gjør en revisjon «verdiløs» (Cappelen, 2004). Også Øko-krim har tidligere uttalt seg om viktigheten lovbestemmelsens betydning, og at revisor må være det ansvaret bevist ved gjennomføring av en revisjon. For at revisor skal være en reell aktør i kampen mot misligheter, så innebærer deres rolle må være i å vareta allmenhetens interesser (Finneide, 2014). Tvedt & Thaysen (2015) referer i deres artikkel til en uttalelse av Anne Merethe Bellamy, direktør i finanstilsynet, som mener at tillit er «eksistensgrunnlaget» til en revisor.

Cappelen (2004) argumenter likevel for at det må være en viss balansegang - revisor er en kommersiell aktør som på lik linje med andre sikrer inntjening gjennom sunne kundeforhold. Derfor kan man bare i begrenset grad forvente at revisor utøver sitt samfunnsansvar på bekostning av egne langsiktige lønnsomhetskrav. Samt at en sunn balansegang, som alle er best tjent med, opprettholdes gjennom at revisor utøver sitt arbeid med integritet, objektivitet og aktsomhet, jf. revl. §1-2.

3.3 Den uavhengige revisor

Uavhengighet, objektivitet og integritet er et meget sentrale emner innenfor revisjonsyrket. Det står tydelig i både revisorlovens kapittel 4, revisjonsstandarder og i Den norske revisorforenings regler om etikk. Det kommer i tillegg frem av nytt lovforslag til revisorloven i tråd med EU-direktiver, hvor det blant annet blir tydeliggjort at revisor skal være uavhengig av den reviderte i hele oppdragsperioden (Revisorforeningen, 2019). I lys av vår problemstilling, omhandler denne teorien den oppdragsansvarlige eksterne revisor.

Integritet er en personlig egenskap som omfatter ærlighet og evne til å motstå påvirkning. Objektivitet er betegnet Den norske Revisorforenings regler om etikk, under grunnleggende

prinsipper 100.4, som sier at revisor ikke må være forutinntatt, ha interessekonflikter eller være utilbørlig påvirket av andre slik at den profesjonelle eller forretningsmessige vurderingen overstyres. I sammenheng med agent-prinsipal teorien er den uavhengige revisjonen helt sentral for å redusere agentkostnader. For å få pålitelig og relevant informasjon, så ansetter prinsipalen eksterne eksperter som er uavhengig av agentene (AQF, 2005).

Det skilles mellom uavhengig grunnholdning og innstilling (independence of mind), og det å fremstå som uavhengig (independence in appearance), omtalt av Ebbesberg (2016). Førstnevnte kalles for «faktisk uavhengighet», hvor revisor da ut ifra grunnholdning og innstilling ikke lar seg påvirke av faktorer som kan påvirke den profesjonelle vurderingen. Dette er da viktig for å unngå negativ påvirkning på integriteten, objektiviteten og utførelsen av profesjonell skepsis. Den andre betegnelsen omhandler det å fremstå som uavhengig. Sett utenfra, kan man spørre seg om kunnskap om det aktuelle forholdet kunne påvirke tilliten til revisjonen negativt (Ebbesberg, 2016).

Temaet om uavhengighet er lovregulert, og bestemmelsen sier følgende: «Har revisor eller en revisors nærstående en slik tilknytning til den revisjonspliktige eller dennes ansatte eller til-litsvalgte at dette kan svekke revisors uavhengighet eller objektivitet, kan vedkommende ikke revidere den revisjonspliktiges årsregnskap», jf. revl. § 4-1 (1). Første ledd av § 4-1 er detaljregulert, som vil tilsi at det utføres en subjektiv vurdering om revisor er uavhengig eller ikke. Det samme gjelder for særlige forhold som kan svekke tilliten til revisor. Andre ledd i bestemmelsen leder oss inn på konkrete forhold hvor revisor ikke kan revidere. Tredje og fjerde ledd omhandler nærstående parter, som også strider med uavhengigheten til revisor. Dette er da prinsippregulert og vurderes objektivt.

Med tanke på oppgavens problemstilling, er det i tillegg sentralt å nevne krav om rotasjon av oppdragsansvarlig revisor. Det er mange grunner til at revisor har ansvaret for den revisjonspliktige i flere år, da spesielt med tanke på måleffektiv revisjon, jf. ISA 300, punkt 4. Selve rotasjonen er lovregulert i Revisorloven § 5a-5. Det settes da en begrensning på 7 sammenhengende år for revisjon av den revisjonspliktige. Dette gjelder vel og merke for børsnoterte selskaper. Etter den tid, må revisor avvente i 2 år før de kan innlede samarbeidet igjen. Loven sier at dette gjelder spesifikt den ansvarlige revisor. I realiteten tilsier dette at revisjonsselskapet kan bytte om på oppdragsansvarlig revisor innad i samme revisjonsfirma etter 7 år er gått.

Finanstilsynet kan godta en forlengelse på kravet om 7 år ved «særlige tilfeller». For selskaper som ikke er børsnoterte kan man i teorien være oppdragsansvarlig revisor for den revisjonspliktige «for alltid», da dette ikke er lovregulert.

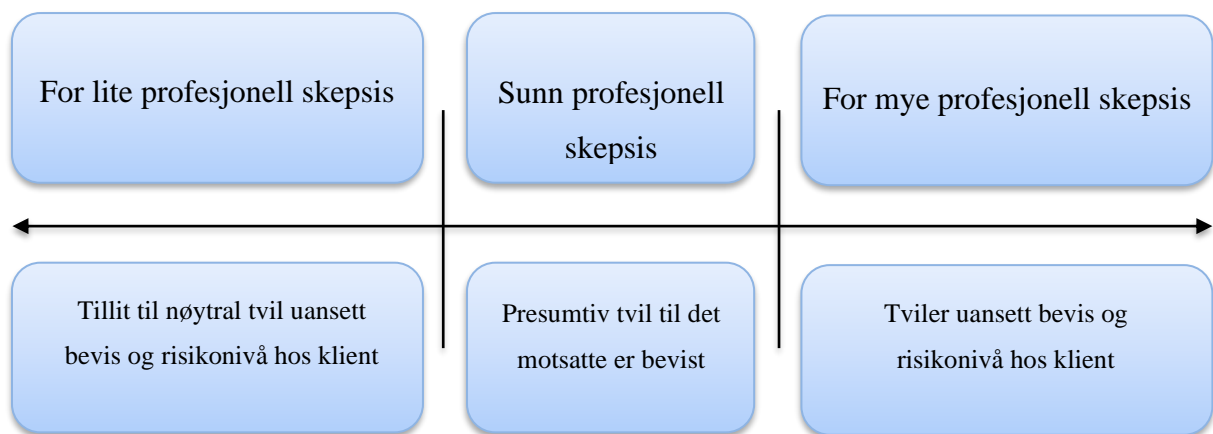
Ifølge Gulden (2015, s.284) kan det oppstå problemer ved langvarig oppdragsansvar. Det kan oppstå faglige konflikter mellom revisor og den revisjonspliktige, som kan true objektiviteten til revisor. I tillegg kan det være fristende for revisor benytter de samme testene for innhentning av revisjonsbevis, for å unngå mye planlegging og at revisjonen utføres i tråd med en måleffektiv revisjon. Naturligvis kan dette resultere i at den revisjonspliktige blir godt kjent med hvordan revisjonen utføres, og ikke minst åpne opp for utførsel av tilsiktet feilinformasjon av ledelsen i regnskapet, som det da er mindre sannsynlig at revisor vil oppdage. En internasjonal studie utført på 855 selskaper i perioden 1981 til 1998, viser blant annet til problematikken tilknyttet langvarig oppdragsansvar og misligheter, spesielt i form av regnskapsmanipulering (Davis, Soo & Trompeter, 2000). Studien argumenterer for rotasjon på klientene, med bakgrunn i manglende bruk av profesjonell skepsis ved vurdering av ledelsens påstander. Sistnevnte begrep blir nærmere forklart i neste delkapittel.

(DnR) forteller om grunnleggende prinsipper i punkt 100.4; Integritet, objektivitet, faglig kompetanse og tilbørlig aktsomhet, konfidensialitet og profesjonell adferd. Videre, er det ulike omstendigheter som kan true disse grunnleggende prinsippene. En aktuell trussel er fortrolighetstrusler, jf. punkt 100.10. Denne type trussel kan oppstå på grunn av en nær forbindelse, hvor revisor blir for velvillig innstilt til den revisjonspliktige. Med tanke på oppgavens problemstilling og teorien som er nevnt over, utpekes spesielt denne trusselen. Punkt 200.7 i samme standard, eksemplifiserer spesifikt at en fortrolighetstrussel er en langvarig forbindelse mellom sentrale personer i revisjonsselskapet og attestasjonsklienten.

I forslag til ny revisorlov skal kretsen av nærstående reduseres til personer i samme husstand. Hensikten er at det skal være enklere og mer oversiktlig for revisor og deres nærstående forbindelser (Knudsen, 2020). Det vil blant annet også tydeliggjøres i loven når det gjelder vurderinger og dokumentasjon av uavhengigheten. Ved noe form for tvil skal det gjøres tiltak deretter for å sikre at uavhengigheten ikke svekkes.

3.4 Profesjonell skepsis

Det stilles krav av revisor når det gjelder utøvelse av profesjonell skepsis gjennom hele revisjonsprosessen. Begrepet nevnes i flere revisjonsstandarder. Det defineres av ISA 200 punkt 13 som: «.. En holdning som innebærer at revisor stiller spørsmål og er oppmerksom på forhold som kan indikere mulig feilinformasjon som følge av feil eller misligheter, og foretar en kritisk vurdering av revisjonsbevis». Begrepet er dog vanskelig å dokumentere, definere og måle (C. Olsen, 2016). Spørsmålet er hvor grensen for sunn profesjonell skepsis går. Balansen mellom skeptisk holdning og effektivitet kan være vanskelig. Revisor skal utvise profesjonell skeptisk holdning, men skal på samme tid ikke nekte klienter revisjonstjenester på grunn av en liten mistanke om misligheter. Det vil i tillegg være kostbart med over-revidering av regnskapet, og det er følgelig noen som må bære denne kostnaden.

Figur 5 Sunn profesjonell skepsis (C. Olsen, 2016)

Når det gjelder hva definisjonen angår, var tanken til standardsetterne at det skulle anses som et slags personlighetstrekk og en grunnleggende holdning hos revisor. Det skal være profesjonell skepsis implisitt i tankesett, og det skal reflekteres eksplisitt i revisors holdning (C. Olsen, 2016).

Videre, anfører ISA 200 punkt A20 en veiledning til revisor med eksempler på hva profesjonell skepsis kan innebære:

- Revisjonsbevis som motsier annet innhentet revisjonsbevis.
- Informasjon som gir grunn til å stille spørsmål om påliteligheten av dokumenter og svar på forespørsler som skal brukes som revisjonsbevis.
- Forhold som kan tyde på mulige misligheter.
- Omstendigheter som tyder på at det foreligger et behov for revisjonshandlinger ut over de som kreves av ISA-ene.

Profesjonell skepsis er også et krav etter ISA 240, punkt 12: «I samsvar med ISA 200 skal revisor opprettholde profesjonell skepsis gjennom hele revisjonen og være innforstått med at det kan foreligge vesentlig feilinformasjon som skyldes misligheter, uten hensyn til revisors tidligere erfaringer med ærligheten og integriteten til ledelsen og dem som har overordnet ansvar for styring og kontroll i enheten.» Standarden presiserer også viktigheten at profesjonell skepsis er en kontinuerlig prosess, som skal utøves hele gjennom arbeidet, fra planleggingen til avslutningen av revisjonen. Denne standarden presiserer viktigheten at revisor skal være en uavhengig part, selv om revisor har gode erfaringer og tiltro til ledelsen fra før av. Punkt 13 og 14 i samme standard, gir en veiledning på dokumentasjon og svar på forespørsler av ledelsen. Revisor skal i utgangspunktet tro at opplysninger og dokumentasjon er ekte, men skal følgelig gjøre ytterligere undersøkelser hvis det skulle tilsi noe annet, eller hvis informasjon gitt av ledelsen motstrider med hverandre.

I relasjon til ovennevnte tema om den «uavhengige revisor» og arbeidserfaring, utførte Robertson (2010) en studie på regnskap-/revisjonsstudenter og praktiserende revisorer. Funnene var at studentene i undersøkelsen ble mindre påvirket av klientens forklaringer enn de praktiserende revisorene, hvor objektiviteten ble svekket ved evaluering av ulike revisjonsbevis.

I annen forskning som støtter dette, viste det seg at det var en negativ korrelasjon mellom erfaring og profesjonell skepsis, som kan tyde på at den profesjonelle skepsisen svekkes over tid (Payne og Ramsey, 2005).

Sammenhengen mellom profesjonell skepsis og misligheter ble forklart av Cordt-Hansen, Siebke & Knudsen (2010). De forklarer at den profesjonelle skepsisen var der i utgangspunktet, men på grunn av at revisor kjenner selskapet og stoler på ledelsen i det revisjonspliktige selskapet, kan risikoen for misligheter og feil undervurderes. Tramro-dommen (RG-2003-425) er et eksempel på denne problematikken. Da ba ledelsen revisor om å avstå med videre substanshandlinger. Bakgrunnen til dette var at ledelsen skulle forsøke å unngå at revisor oppdaget at det var begått misligheter.

Finansdepartementet har med sitt nye lovforslag (Prop. 37 LS (2019-2020)) hatt til hensikt å presisere profesjonell skepsis i revisorloven. Forslaget angår deler av det samme som nevnes i standarden over, men vil antagelig også inngå i selve revisorloven i fremtiden. Departementet mener at profesjonell skepsis er helt essensielt for å ivareta rollen som allmenhetens tilittsperson.

3.5 Revisors ansvar etter revisorloven

Det følger av revisorloven §5-1 tredje ledd at revisor skal gjennom sin revisjon bidra til å forebygge og avdekke misligheter. Bakgrunnen for bestemmelsen var at finansdepartementet, i liket med lovutvalget, anså det som et frittstående formål med revisjonen, de beskrev det i forarbeidene til loven som «... viktig at det kommer klart frem i loven at revisor har en selvstendig oppgave når det gjelder å bidra til å forebygge ulike former for økonomisk kriminalitet» (Finansdepartementet, 1998, s. 34).

Det er i midlertidig ikke gitt en definisjon av misligheter i lovteksten eller forarbeidene, og det er usikkert hvorvidt lovgivers bruk av begrepet er sammenfallene med definisjonen gitt i ISA 240 (Birkeland, 2017, s. 295). Men at lovbestemmelsen sikter på det utvidet begrepet misligheter, og med det setter større krav til revisor enn det som gjøres i standardverket, stiller Tvedt og Thyssen (2015) seg tvilende til. Revisor ansvar etter loven skal derimot ikke overdrives, revisors handleplikter strekker seg ikke utover den normale revisjons av et årsregnskap. Ved revisjons av et årsregnskap skal vesentlighetsbegrepet legges til grunn for gjennomføringen, som begrenser revisor ansvar til å kun avdekke misligheter av vesentlig betydning (Bamle & Bruu, 2015).

Gulden (2016) argumenterer for at lovtekstens ordlyd tilsier at revisor ikke plikter å særskilt innrette sin revisjon mot å forebygge og avdekke misligheter, men at revisor skal være oppmerksom på misligheter kan forekomme og at en revisjon i seg selv virker forebyggende. Og at ansvaret tilhører først og fremst selskapets ledelse, ikke revisor. Dette kommer ikke frem av lovteksten, men det presiseres likevel i ISA 240 pkt. 4 at hovedansvaret ligger hos de i selskapet som har ansvaret for styring og kontroll, og at en revisjon gjennomføres under disse forutsetningene. Dette i tråd med aksjelovens bestemmelse hvor det heter at det er styrets oppgave å tilse at virksomheten er gjenstand for betryggende kontroll jf. asl. § 6-12 tredje ledd. En revisjon fritar ikke styret fra det ansvaret, jf. ISA 240 pkt. 4.

3.5.1 Ny revisorlov

I desember 2019 la Regjeringen frem forslag til den nye revisorloven som var forventet å tre i kraft høsten 2020, men på grunn av omstendighetene rundt koronakrisen er behandlingen i stortinget utsatt og vil trolig tidligst settes i kraft januar 2021 (Revisorforeningen, 2020). Loven oppleves moderne med internasjonal tilpasning, og for at revisor skal kunne fortsette å skape tillit til regnskapet i en stadig mer kompleks forretningsverden, rettes det forventinger og strengere krav til revisor gjennom blant annet skjerpede krav til utdanning og etterutdanning (Knudsen, 2020).

I dette forslaget ønsker finansdepartementet å bytte ut begrepet misligheter med økonomisk kriminalitet, og plassere revisor oppgave vedrørende teamet under formålsbestemmelsen i den nye lovteksten. Forslaget lyder;

«Formålet med lovfestet revisjon er å skape tillit til at årsregnskapet og konsernregnskapet oppfyller gjeldende lovkrav og ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, og ved dette blant annet bidra til å forebygge og avdekke økonomisk kriminalitet» (Finansdepartementet, 2019, s. 246).

De presiserer at endringen ikke er ment for å endre revisors rolle fra tidligere, men kun som en modernisering av språket. Der økonomisk kriminalitet er et mer moderne og videre kjent begrep enn hva misligheter er (Finansdepartementet, 2019, s. 90). Men endringen er samtidig med på å tydeliggjøre og presisere at dette er, og skal fortsette å være en viktig oppgave for

revisor (Tvedt, 2020, s. 22). Flere større revisjonsselskap, som utgjør en del av høringsutvalget til den nye loven, stiller seg derimot kritisk til at forebygging og avdekking av økonomisk kriminalitet skal være en del av formålet med revisjon. De mener en slik kommunisering gjennom lovteksten skaper forvirring over hva som skal prioriteres i en revisjon og hva som kan forventes av revisor (Finansdepartementet, 2019, s. 89-90). I tillegg mener de at endringen i ordlyden kan tolkes som at revisor oppgaver er utvidet. Det at revisjonsbransjens oppfattelse av sin egen rolle ikke harmoniserer med samfunnets forventinger, er en mye diskutert og velkjent problemstilling innen forskningslitteraturen. Se blant annet Chye & Woo (1998).

3.6 Mislighetsrisiko

I tillegg til den generelle risikovurderingen revisor gjør seg, kreves det av ISA 240 at revisor identifiserer og vurderer risikoen for at regnskapet er beheftet med vesentlige feil som følge av misligheter.

3.6.1 Forutsetning om virksomhetsforståelse

For at revisor skal kunne identifisere og anslå risikoen for vesentlig feilinformasjon som følge av misligheter eller feil, skal revisor i planleggingsfasen opparbeide seg en forståelse av den revisjonspliktiges virksomhet og omgivelser (Stuart, 2012 s.27) Hvor sluttmålet er at denne forståelsen skal danne grunnlag for de etterfølgende revisjonshandlingene jf. ISA 315 pkt. 3. Manglende forståelse av den reviderte virksomheten vil svekke revisors mulighet til å identifisere risikoen for misligheter når en slik risiko er tilstede (Asare et al., 2015, s.71).

ISA 240 referer til ISA 315 punkt 11, som krever at revisor opparbeider seg en forståelse av følgende interne og eksterne forhold: |

- (a) Relevante bransjemessige, regulatoriske og andre eksterne forhold
- (b) Enhetens art
- (c) Enheten valg og anvendelse av regnskapspolicyer
- (d) Enhetens mål, strategier og forretningsrisiko
- (e) Målingen og gjennomgåelse av enhetens økonomiske resultater

Finanstilsynet gjennomførte i 2012 et tematilsyn av norske revisjonsselskaper, hvor de blant annet undersøkte revisors virksomhetsforståelse. I sin rapport oppsummerer de punktvis hvor de avdekket mangler som kan ha betydning for gjennomføring av revisjonen (Finanstilsynet, 2013):

- Forretningsgrunnlag og særtrekk ved den enkelte virksomheten
- Særlige lovkrav som regulerer virksomheten
- Manglende forståelse av de ulike forretningsområdene

Konsekvensen av revisors manglende forståelse av virksomheten og dens omgivelser er, etter finanstilsynets syn, en mangelfull risikovurdering. Dette påvirker kvaliteten på de påfølgende revisjonshandlingene, som igjen fører til at tilstrekkelig og hensiktsmessige revisjonsbevis ikke blir innhentet (Finanstilsynet, 2013 s. 13). De etterlyser den røde tråden fra revisjonens start til slutt.

3.6.2 Mislighetsrisikofaktorer

Mislighetsrisikofaktorer defineres av standarden som «Hendelser eller forhold som indikerer insentiver eller press til å begå misligheter, eller som gir mulighet for å begå misligheter» (ISA 240 pkt. 11b). Denne definisjonen kan ses i sammenheng med mislighets-trianglet beskrevet tidligere i oppgaven. Hvilke risikofaktorer som er til stede og hvilken betydning det kan ha, vil variere fra selskap til selskap. Revisor må ved bruk av sitt profesjonelle skjønn avgjøre hvilke mislighetsrisikoer som er til stede og hvordan de utgjøre en risiko for at regnskapet er beheftet med vesentlig feilinformasjon (ISA 240 A24). I vedlegg til standarden beskrives en lengre, men ikke uttømmende, liste over eksempler på faktorer revisor kan vurdere både for risiko regnskapsmanipulasjon og risiko for underslag av eiendeler.

Insentiver/press

Regnskapsmanipulasjon

- Sterk konkurranse i markedet, svak inntjening og synkende etterspørsel
- Press på ledelsen til å innfri urealistiske forventinger ovenfor tredjepart
- Ledelsen eller andres personlige økonomiske interesser i selskapet

Underslag av eiendeler

- Dårlig forhold mellom ledelsen og øvrige ansatte
- Nylige endringer i lønnsbetingelser

Muligheter

Regnskapsmanipulasjon

- I Selskaper hvor ledelsen består av få eller ingen personer (eierstyrte selskap)
- Kompleks og uoversiktlig organisasjonsstruktur
- Svake interkontroller

Underslag av eiendeler

- Betydelige kontantbeholdninger eller lett omsettelige eiendeler i selskapet
- Manglende aktiviteter for å kontrollere, registrere og sikre eiendeler

Rasjonalisering

Regnskapsmanipulasjon

- Press på ledelsen til å innfri urealistiske forventninger ovenfor tredjepart
- Lav moral og underkommunisering av selskapets etiske verdier

Underslag av eiendeler

- Toleranse av småtyveri
- Ignorering av internkontrollen
- Misnøye hos ansatte

Blant andre så problematiser Donegan og Ganon (2008) implementeringen av mislighetstriangelen i revisjonsstandarder. De mener at de ikke finnes empiriske bevis for modellens evne til å forklare årsaken bak regnskapsmanipulasjon, siden modellen ble utviklet med utgangspunkt i undersalg av eiendeler. I tillegg vil revisor finne det vanskelig å vurdere motivasjonen til å underslå eiendeler, det er ofte personlig økonomi og private forhold som ligger til grunn. Det faller utenfor revisors normale arbeidsområde (Bruu, 2019, s. 49). Det er muligheter som nevnes som den mest sentrale av de tre faktorene for revisor å vurdere (Tvedt & Thaysen, 2018). Som vi ser går flere av punktene på listen på selskapets kontrollaktiviteter, det blir derfor viktig for revisor å ta stilling til og vurdere hvorvidt selskapet som revideres har en tilstrekkelig og hensiktsmessige internkontroll.

3.6.3 Vurdering av selskapets interne kontroller

«Nesten utelukkende er det større eller mindre svakheter i internkontrollen som har blitt utnyttet av den kriminelle» (Tvedt & Thaysen, 2018, s. 47). I undersøkelsen til KPMG viser de til at svake kontroller var en medvirkende faktor i 3/4 mislighetssaker. Og at dette utgjorde en økning sammenlignet med tidligere undersøkelser (KPMG, 2016). I tillegg viser rapporten til ACFE (2018) hvordan manglende intern kontroll ga økt omfang av underslag og regnskapsmanipulasjon.

Figur 6 COSO-Modellen. Hentet fra Solberg & Norske bankrevisorforening 1996, s.21

Revisor skal i samsvar med ISA 315 opparbeide seg en forståelse av selskapets interne kontroller, herunder kontroller som er relatert til regnskapsrapporteringen og som etter revisors skjønn har betydning for revisjonen. En slik forståelse vil hjelpe revisor å fastslå mislighetsrisikoen, hvor en mangelfull internkontroll kan bety økt risiko (Bamle & Bruu, 2019, s. 108). Revisjonsstandarden bygger på COSO-Modellen, hvor revisor skal vurdere de fem komponentene i en intern kontroll (1) Kontrollmiljøet (2) Risikovurdering (3) Kontroll aktiviteter (4) overvåkning (5) Informasjon og kommunikasjon.

I tidligere nevnte rapport (ACFE, 2018) viser de til ulike typer svakheter ved selskapers interne kontroll som man fant. I saker for underslag og regnskapsmanipulasjon er det spesielt følgende tre forhold som dukker opp mest. Generell mangel på interne kontroller, manglende overvåkning av kontroller og overstyrelse av eksisterende kontroller.

Revisor må være spesielt oppmerksom på det siste punktet. Siden det er ledelsen som har de overordna ansvaret for å utforme og overvåke selskapets kontrollrutiner (Solberg & Norsk

bankrevisorforening, 1996), så står de også i en unik posisjon til å unngå dem. Risikoen for at revisor ikke oppdager mislighetene vil derfor være høyere dersom det er ledelsen som står bak (ISA 240, pkt. 7). Det er også som oftest tilfelle - av de som begår misligheter står ledelsen og annet høytstående nøkkelpersonell i et selskap for brorparten (KPMG, 2016, s. 8).

Selv en fullstendig og tilstrekkelig godt utformet intern kontroll vil ikke kunne garantere for pålitelig regnskapsopporeringen, det vil kun gi en rimelig – men ikke absolutt sikkerhet for at målene med kontrollene oppnås (Solberg & Norsk bankrevisorforening 1996, s.21). Revisor vil derfor ikke kunne konkludere med at det ikke foreligger risiko for misligheter etter sin vurdering og senere testing av selskapets interne kontroller.

3.6.4 Samtale med ledelsen

Gjennom en revisjon er det sentralt at revisor forhører seg med selskapets nøkkelpersoner, herunder ledelsen. Selv om det kan oppleves vanskelig å ta opp dette temaet ovenfor selskapet (Tvedt & Thaysen, 2015), skal revisor som en del av de påkrevde risikovurderingshandlingene rette en forespørsel til selskapet ledelse. Der skal de bli bedt om å komme med sine egne vurderinger av mislighetsrisikoen, samt hvilke rutiner de har for å identifiser og håndtere risikoen. I tillegg skal det redegjøres for hvordan dette kommuniserer nedover til selskaps øvrige ansatte (ISA 240 pkt. 17).

Standarden presiserer at det vil være store forskjeller for hvordan denne vurderingen gjøres i ulike selskaper med tanke på art, omfang og frekvens. Målet med samtalen er økt risikoforståelse hos revisor, i tillegg til at det vil kunne fortelle revisor noe om det interne kontrollmiljøet i selskapet (ISA 240 A12). Samtalen vil dog ha liten verdi dersom det er ledelsen selv som står bak mislighetene, men vil likevel gi revisor nyttig informasjon om hvorvidt selskapet tar risikobildet på alvor (Tvedt & Thaysen, 2015, s. 48). For å innhente informasjon som ledelsen naturligvis ikke gir dersom det er de som står for risikoen, oppfordres revisor å rette forespørsler mot andre personer som ikke er tilknyttet ledelsen eller er direkte involvert i regnskapsrapporteringen (ISA 240, A16). Oppleves de forespurtes holdninger av revisor som svake eller utydelige, må revisor vurdere om dette gir grunnlag for økt risiko (Bruu, 2019, s. 49).

3.6.5 Diskusjon i revisjonsteamet

Ved gjennomføring av et revisjonsoppdrag, er det vanlig at flere revisorer jobber sammen på det enkelte oppdrag, der arbeidsoppgavene delegeres utover teamet. For å sikre en god kordering, skal det være en diskusjon i forkant og underveis i revisjonen, hvor diskusjon rundt risikoen for vesentlig feilinformasjon står sentralt. Det kreves av revisjonsstanderne at det skal være en diskusjon blant medlemmene i revisjonsteamet, som spesifikt går inn vurderingen av risikoen for at det kan oppstå feilinformasjon i regnskapet som skyldes misligheter. Denne diskusjonen gjennomføres fri for eventuelle forutinntatte meninger revisor måtte ha om ledelsens integritet og ærlighet (ISA 240, pkt. 15).

En slik diskusjon skal gi de mer erfarne mulighet til å dele sin innsikt om hvordan et regnskap kan være beheftet med feilinformasjon som skyldes misligheter. Den skal gjøre revisor i stand til å vurdere hvilke handlinger som er hensiktsmessige og hvilke medlemmer av teamet som skal utføre de aktuelle handlingene. I tillegg skal diskusjonen gi klarhet i hvordan påstander om misligheter som revisor oppdager kommuniseres med resten av teamet (ISA 240 A10).

Mislighetstrianglet, vil være et hensiktsmessig rammeverk å ta utgangspunkt i for denne diskusjonen (Tvedt & Thaysen, 2015, s. 48). I tillegg gir ISA 240 A11 revisor ytterligere veiledning i form av en lengere liste med punkter som diskusjonen kan omfatte. Noen av de punktene er:

- En vurdering av forhold som kan tyde på styring av resultatet og metoder ledelsen kan benytte for å styre resultatet, som kan føre til uredelig regnskapsrapportering.
- En vurdering av typer omstendigheter som kan, hvis man støter på dem, indikere mulige misligheter.
- En vurdering av hvilke revisjonshandlinger som kan velges for å håndtere risikoen for at enhetens regnskap inneholder vesentlig feilinformasjon som skyldes misligheter, og hvorvidt visse typer revisjonshandlinger er mer effektive enn andre.

Ifølge studier gjort av Braze, Carpenter & Jenkins (2010) vil kvaliteten på denne diskusjonen i revisjonsteamet ha betydning for hvordan revisor anslår risikoen for misligheter, og planlegger relevante revisjonshandlinger for å håndtere risikoen. Men revisor må samtidig være

oppmerksom på mulige fallgruver som gruppetenkning, der man søker enighet fremfor en god diskusjon, samt at samtalen ikke blir dominert av enkelte deltaker hvor andre ikke slipper til eller er redd for å ta plass (Beasley & Jenkins, 2003). Manglende kvalitet vil føre til færre planlagte handlinger, mens økt kvalitet fører til en bedre risikovurdering og en bedre planlegging av relevante og hensiktsmessige revisjonshandlinger. Kvaliteten på diskusjonen kan blant annet økes ved å involvere eksperter, øke lengde på diskusjonen, ha en klar agenda og der hvor mer erfarne revisorer deltar i diskusjonen (Braze et al., 2010).

3.7 Revisjonshandlinger for å håndtere risikoen for misligheter

For å håndtere den anslåtte mislighetsrisikoen som er identifisert hos selskapet må revisor planlegge og utforme etterfølgende revisjonshandlinger, hvor målet er å få ned oppdagelsesrisikoen. Handlingen skal sikre tilstrekkelig og hensiktsmessig bevis for at regnskapet er fri for vesentlig feilinformasjon som skyldes misligheter (Gulden, 2016). En utfordring for revisor er her å finne frem til de handlingene som best svarer på mislighetsrisikoen og anvende de på en måte som gjør at risikoen kan avkrefte eller at mislighetene avdekkes. Tidligere forskning blir oppsummert som «uklar» på hvorvidt det skyldes at revisor ikke finner passende handlinger, eller om det skyldes at handlingene ikke blir utført på en hensiktsmessig måte (Trompeter et al., 2013). Hammersley (2011) diskuterer blant annet hvorvidt det kan skyldes at revisor mangler tilstrekkelig kunnskap, at risikovurdering er for generell, eller manglende motivasjon til å utføre handlingene på tilfredsstillende måte..

ISA 240 gir veiledning til handlinger for å håndtere de vurderte risikoene for vesentlig feilinformasjon som skyldes misligheter følger av ISA 240, punkt 28-33 med tilhørende forklaringer for revisor. Til forskjell fra revisors håndtering av øvrig risiko, så kreves det av ISA 240 at revisjonshandlingene i større grad viser til profesjonell skepsis, i tillegg til at eksterne bekreftelser på regnskapsinformasjon og ledelsenes påstander blir viktigere.

En viktig overordnet handling er at revisor skal vurdere selskapets skjønnsmessige vurderinger av ulike regnskapspolicyer, om hvorvidt det er en indikasjon på regnskapsmanipulasjon og styring av resultatet. En annen overordnet handling er uforutsigbarhet i utvelgelse av revisjonshandlinger, jf. ISA 240, punkt a36.

- Handlinger på kontoer som ellers ikke testes
- Andre tidspunkt
- Andre metoder for utvalg
- På andre steder / uten forhåndsvarsel

Ledelsen kan i kraft av sin posisjon enkelt begå misligheter. Det er av denne grunn slik at revisor skal utføre handlinger tilknyttet ledelsen muligheter for overstyring av kontroller. Her må revisor rette forespørsler til ledelsen om eksempelvis uvanlige aktiviteter. Utover det er det spesielt testing av posteringer og andre justeringer gjennom hele regnskapsperioden, men da spesielt rundt avslutningen av regnskapsperioden.

Videre følger det særskilte handlinger ISA 240, vedlegg 2. Her er spesielt inntektsføring en viktig post, slik vi har forklart tidligere i oppgaven.. En annet punkt er særskilte handlinger på varebeholdningen, som er en sentral regnskapspost for mange selskaper. I veiledningen kan revisor eksempelvis undersøke enhetens varelagerkartotek for å identifisere eiendeler som krever særskilt oppmerksomhet med tanke på varetellingen. Til slutt, i samme vedlegg, er det en oversikt over hvilke særskilte handlinger revisor kan utføre ved feilinformasjon som skyldes underslag av eiendeler. Det kan være alt fra opptelling av kontanter til eksterne bekreftelser av kreditnotaer og sammenligning av forholdstall med bransjetallene. Eksemplene er mange.

3.7.1 Analytiske handlinger

Analytiske handlinger brukes i revisors risikovurdering og i senere substanshandlinger for å innhente tilstrekkelig og hensiktsmessig bevis som bekrefter / avkrefter risikoen, det defineres av ISA 520 pkt. 4 som «evalueringer av finansiell informasjon gjennom en analyse av plausible sammenhenger mellom både finansielle og ikke-finansielle data ...» Standarden krever at revisor skal;

- (a) Fastslå egenheten av de analytiske handlingen
- (b) Evaluere påliteligheten av data som ligger til grunn for forventingene
- (c) Utarbeide en forventning
- (d) Fastsette akseptabelt avvik mellom funn og forventinger

De eventuelle uvanlige eller uforventet avvikene som avdekkes gjennom disse handlingene må vurderes av revisor om hvorvidt det er en risiko for at avvikene skyldes misligheter (ISA 240 pkt. 22).

Analytiske substanshandlinger er generelt mer anvendelige for store transaksjonsvolumer som stort sett er forutsigbare over tid. Bruk av planlagte analytiske handlinger bygger på forventningen om at sammenhenger mellom data eksisterer og fortsetter å eksistere så lenge det ikke foreligger kjente forhold som tilsier noe annet (ISA 520 A6). Analytiske symptoner på misligheter er transaksjoner som var ført på mistenkelige tidspunkter eller steder, ført av personer som vanligvis ikke utfører disse transaksjonene. Beløp som er uvanlig store eller små. Alt som ellers ikke er som forventet og avviker fra normalen. (Albrecht et al., 2015 s. 148).

Men selv om analytiske handlinger er mye brukt av revisor, vil det ikke nødvendigvis være tilstrekkelig for å kunne oppdage misligheter. Noen finansielle nøkkeltall og relasjoner de imellom kan være uforandret selv om det er utsatt for misligheter (Albrecht et al., 2015). I tillegg er det et problem som observert gjennom forskning, at revisor for enkelt lar seg overbevise og akseptere ledelsens forklaringer på ellers mistenkelig funn gjort gjennom de analytiske handlingene (Trompeter & Wright, 2010). Dette kan knyttes opp mot revisors manglende utøvelse av profesjonell skepsis. En annen studie viser at når revisor ikke etterprøver nøyaktigheten av de mulige forklaringene, vil revisor heller ikke se andre mulige årsaker bak avvikene, og med det være mer tilbøyelig til å konkludere feil på resultatet av de analytiske handlingene (Anderson & Koonce, 1998).

3.7.2 Dataverktøy

Som en naturlig utvikling i bruken av analytiske handlinger i revisjon kommer data-analyse og nye teknologiske hjelpemidler. Fjørtoft (2018) etterlyser at revisjonsbransjen omfavner utviklingen og spår at det ikke er lenge til tradisjonell regnskapsrevisjon viskes vekk, kunstig intelligens og automatiseringen overtar som drivere i utviklingen av fremtidens revisjon. Men hverken lovverk eller standarder plikter eller gir revisor utfyllende veiledning i bruk av dataverktøy, dog nevner ISA 240 kort hvordan bruk av it kan hjelpe revisor i å oppdage misligheter på større transaksjonsklasser.

Det ressurskrevende arbeidet det er å teste regnskapsmateriale begrenser revisor kapasitet, men med automatisering er muligheten til stede for å kontrollere et større volum. Revisor kan med det fokusere på de avvikene data-analysen finner (Kinserdal & Eilifsen, 2017, s. 45). På den måten kan data-analyse proaktivt bidra til å oppdage misligheter, ved at man tester risikoen direkte istedenfor å lete etter den (Albrecht et al., 2015, s. 173). Også revisors utvalgte handlinger for å identifisere unormale transaksjoner kan gjøres med større hyppighet og med større presisjon (Cole & Angermo, 2018).

Tidligere forskning viser også hvordan bruk av datateknikker kan styre revisor uavhengighet ved at bevisene man får via handlingene er mer objektive og mindre avhengig av revisors skjønn og subjektive vurderinger (Sing, Lai, Vejvar & Cheng, 2019). Men det avhenger samtidig av at regnskapsdataen og annen ekstern data er lett tilgjengelig. Det er opp til det enkelte selskap å adoptere løsninger som gjør dette mulig. Manglende tilgang til data er den største utfordringen når dataanalyse skal tas i bruk for å blant annet å avdekke misligheter (Albrecht et al., 2015, s. 177).

Selv om kunstig intelligens og roboter er ment for å gjøre revisjonsprosessen mer effektiv, kan det motsatte vise seg å være gjeldene. Bruk av data analyse kan føre til en mindre effektiv revisjon for å håndtere mislighetsrisikoen, i form av at revisor bruker mer tid og gjør flere revisjonshandlinger (Smith, 2018). Bruken av nye digitale løsninger for å avdekke misligheter i regnskapet er ikke utbredt blant revisorer, og ikke alle revisorer besitter den nødvendige kunnskapen for å utnytte de mulighetene som ligger der (Asare et al., 2015, s.73).

3.8 Bruk av granskingsekspert

Mislighetsoppdagelse inngår som regel ikke i en revisors utdanning og opplæring, og på grunn av at misligheter sjeldent oppdages i en revisjon, vil revisor heller ikke opparbeide seg noe erfaring på området (Stenvold, 2018, s. 40). I de tilfeller hvor revisors ikke har tilstrekkelig kunnskap, erfaring eller kompetanse, kan det være nødvendig for revisor å engasjere personer med spesialkompetanse på det aktuelle området for å bistå revisjonen (Gulden, 2016, s. 321). Det enkelte revisjonsteam kan enten engasjere en ekspert internt eller eksternt, og eksperten kan bistå i planleggingsfasen for å anslå og vurdere risikoen, eller til å følge opp og håndtere de indentifiserte risikoene. For å kompensere for revisors mangler kan det derfor

være aktuelt å engasjere en granskningsekspert. Dette er ikke et krav, men en mulighet revisor har jf. ISA 240 A34.

En granskningsekspert er en spesialist på å vurdere risikoen for misligheter. Den mest sentrale forskjellen på en revisor og en granskningsekspert, er angrepsvinkel de benytter. Til forskjell fra revisor vil en granskningsekspert jobbe ut ifra en antakelse om at misligheter eksisterer. (Stenvold, 2018, s. 40). I tillegg til at de bytter andre metoder enn de tradisjonelle revisjons-handlingene, som ifølge forskning kan hjelpe revisor med å øke mulighetene for å avdekke misligheter (Boritz, Kochetova-Kozloski & Robinson, 2015).

Involvering en ekspert kan føre til en mindre effektiv revisjon og økte kostnader, for å kompensere for dette kan revisor se det nødvendig å redusere ressursbruken på andre sentrale forhold ved revisjonen (Stenvold, 2018). Det kan være en forklarende årsak til hvorfor revisor ikke i større grad benytter seg av granskningsekspert (Aaser, et al., 2015, 74). Det blir opp til den enkelte revisor å foreta ta en kost-nytte-vurdering.

3.9 Rapportering

Revisor har som utgangspunkt taushetsplikt om alt de får kjennskap til underveis i revisjonsoppdraget, jf. revl. §6-1. Med visse unntak. Et av disse unntakene fra taushetsplikten er retten til å underrette politiet dersom revisor oppdager forhold som gir grunn til mistanke om en straffbar handling. Det må antas også å gjelde regnskapsmanipulasjon og undersalg, som er straffbare handlinger etter straffeloven §§ 392 og 324. Unntaket fra taushetsplikten og rapporteringsretten forslås at videreføres inni den nye revisorloven, hvor begrunnelsen gitt i forarbeidene er at dette unntaket kan bidra positivt til bekjempelse av økonomisk kriminalitet (Finansdepartementet, 2019, s.84). Hvorvidt det som nå er en rett til å rapportere burde vært en plikt, har tidligere vært oppe til høring hos Finansdepartementet. I 2004 forslø Økokrim en lovendring hvor de ønsket å styrke revisors kontrollfunksjon ved å innføre en rapporteringsplikt. De begrunnet det den gang med at de sjeldent så at revisor utøvde retten og at en skjerpelse ville virke positivt på bekjempelse og forebygging av ulike former for økonomisk kriminalitet (Finansdepartementet, 2004). Revisor er derimot underlagt meldeplikt etter hvitvaskingsloven.

Revisor skal rapportere til Økokrim om forhold som gir grunnlag for mistanke om hvitvasking eller terrorfinansiering jf. hvvl. §26. Det er samtidig åpnet for at revisor kan bruke samme meldesystem for å rapportere om annen form for økonomisk kriminalitet, herunder regnskapsmanipulasjon og underslag etter ISA 240 (Aurstad, 2018). Selv om det legges opp til en lav terskel for å rapportere, viser statistikk publisert av økokrim over antall hvitvaskingsmeldinger at den eksterne revisor samlet kun har stått for 40-50 innrapporteringer i året, de siste fem årene (Økokrim, 2020).

3.10 Revisors straffe- og erstatningsansvar

Som tidligere nevnt skal revisor etter revisorloven § 5-1 gjennom revisjonen bidra til å forebygge og avdekke misligheter og feil. Videre er neste bestemmelse om revisors plikter (§5-2) veldig sentral med tanke på gjennomføring av revisjonen i henhold til god revisjonsskikk. Den nevner også bruk av beste skjønn og plikt til å påpeke forhold om misligheter og feil som kan medføre feilinformasjon i årsregnskapet til ledelsen hos den revisjonspliktige. Nyhus (2004) påpeker på en av fagdagene med DnR, at upresise adferdskrav som «beste skjønn» kan være problematisk, ettersom det er straffesanksjonert. Videre forklarer han at en mer objektiv tilnærming er mer hensiktsmessig – «den oppfatning som enhver tid er alminnelig blant dyktige og samvittighetsfulle utøvere av revisjonsyrket som vil være avgjørende».

Eventuelle forhold må også påpekes ovenfor den revisjonspliktiges ledelse etter §5-2 fjerde ledd, jf. § 5-4. Forsettlig eller uaktsom overtredelse av blant annet de nevnte bestemmelser over, samt revisors uavhengig, objektivitet og etikk etter kapittel 4 i Revisorloven, kan straffes med bøter eller fengsel inntil ett år, jf. revl. § 9-3 (1).

Revisors erstatningsansvar har vist seg å være mer aktuelt for de fleste revisorer enn selve straffeansvaret (Gulden, 2015 s.345). Det er av den grunn at omfanget av sivile søksmål er såpass stort i forhold til antall straffesaker. Søksmål begynte hovedsakelig her i Norge etter store nedgangstider på slutten av 1980-årene. Etter konkurser og tapte midler, begynte ulike aktører å saksøke revisor for å få igjen noe av det tapte.

I sammenheng med rapportering av misligheter, undersøkte Braun (2001) i sine studier forholdet mellom straff og belønning. I studiet vurderte oppdragsansvarlig revisor ulike case. I

forkant fikk de informasjon om tidligere vesentlighetsgrenser og erfaringer for revisjon av tidligere år på de enkelte selskapene. Revisjonshonoraret ble brukt som en illustrasjon på belønningen, og straffen tok form av risiko for søksmål. Det viste seg i studien at risikoen for straff var signifikant faktor med tanke på tilbøyeligheten for å rapportere om misligheter. Amerikansk forskning utført av Reffet (2010) viser at det er større sjanse for at revisor blir holdt ansvarlig for å ikke ha oppdaget misligheter, når revisor utførte revisjonshandlinger for å finne misligheter, enn når revisor ikke undersøkte det.

Bestemmelsen av erstatningsansvar følger av Revisorloven § 8-1. Den lyder at revisor er pliktig til å erstatte skade som forsettlig eller uaktsomt har voldt under utførelsen av oppdraget. Vurderingen følger av det alminnelige culpaansvaret (Birkeland, 2007). Det må da bevises at saksøker har lidt et økonomisk tap. Revisor må ha vist skyld enten uaktsomt eller forsettlig, og det økonomiske tapet er forårsaket av revisors uaktsomhet eller forsettlighet. Revisor må også ha forstått at ved unnlatt eller mangelfulle revisjonshandlinger, kunne det resultere i det økonomiske tapet (adekvat årsakssammenheng). Hvis revisor avgir en «ren» revisjonsberetning (uten forbehold) og det i etterkant viser seg at årsregnskapet er beheftet med feil eller misligheter, vil den avgitte «rene» revisjonsberetning være den ansvarsutløsende handling i henhold til § 8-1 (Hirsch, 2004). Dette sett i sammenheng med mangelfulle revisjonshandlinger vil da reelt sett utløse erstatningsplikt.

Det er flere aktuelle saker på begynnelsen av 2000-tallet som har preget nyhetsbildet - fra det store utland med Enron-skandalen, til Finance Credit-skandalen her i Norge. Det endte slik på grunn av omfattende økonomisk kriminalitet utført av selskapet ved dets ledelse, og samtidig unnlatt eller mangelfull revisjon. Vi ønsker å gå nærmere inn på en annen omfattende sak her i Norge om Sponsor Service og hvilke konsekvenser det fikk for revisor.

Tidligere administrerende direktør, Terje Bogen, ble dømt til 4,5 år i fengsel for blant annet grove bedragerier og regnskapsmanipulasjon. Det ble blant flere lovovertrедelser inntektsført på avtaler som enda ikke var gyldige. Selskapet ble finansiert ved aksjeemisjoner og låneopp-tak. Nordea Bank finansierte Sponsor Service med ca. 330 millioner kr (Økokrim, 2012). Banken gjennomførte kredittvurdering basert på et villedende årsregnskap. Det var avgitt positiv konklusjon i årsberetningen av oppdragsansvarlig revisor i Ernst & Young. Saken kom frem i lyset etter konkursåpning i 2003. Nordea Bank saksøkte Ernst & Young AS for tapet de

hadde lidt. Det endte med at i februar 2008 ble revisjonsselskapet dømt til å betale i alt kr 135 millioner i erstatning til Nordea.

Informasjonen er her direkte hentet fra dommen (HR-2010-1855-A), hvor Høyesterett kom frem til at sentral revisjons medarbeider hadde opptrådt grovt uaktsomt gjennom unnlatt eller mangelfull revisjon, jf. Revisorloven § 9-3. Revisoren ble også dømt for grov uaktsom overtreddelse av flere sentrale regnskapsbestemmelser. Han ble dømt til 90 dagers betinget fengsel og bot på kr 30.000. Straffeutmålingen i dommen, ble mye mildere enn hva det det ville vært ved normale forhold. Det var grunnet av tidsomfanget i saken og at revisor har levert inn revisorgodkjenningen. Bare regnskapsovertredelsen alene kan få en strafferamme med bøter eller fengsel opptil 6 år. Det presiseres også i straffemålingen selve ringvirkningene for de ulike aktører i samfunnet, men ikke minst hvilken negativ effekt saken har for et kontrollorgan som revisoryrket.

Etter regnskapsskandaler som denne, ble det satt i gang omfattende arbeid og utvikling mot revisjonsstadarder og hvordan selve revisjonen utføres i dag (Berget, 2011). Beveger vi oss frem noen år mot 2019/2020, er det snakk om endringer med tanke på straff i forslaget til ny revisorlov. Det skal da bli enklere for finanstilsynet å gi bøter og straff i form av forbud om å avgi revisjonsberetninger i inntil 3 år (Knudsen, 2020). Bestemmelse for erstatningsansvar videreføres hovedsakelig, utenom noen endringer når det gjelder lemping.

4. Metode

Vi vil innledningsvis presentere hvilken type forskningsdesign- og metode som er benyttet. Videre vil vi gå igjennom datainnsamlingsprosessen, fra utvalgsstørrelse til analyse av dybdeintervjuene som ble gjennomført. Avslutningsvis, vil vi vurdere reliabiliteten og validiteten, samt et etikkperspektiv for metoden vi har valgt.

4.1 Forskningsdesign

Etter valgt problemstilling, må forskeren velge type forskningsdesign som er best egnet for å belyse den problemstillingen han eller hun prøver å undersøke. Valg av forskningsdesign vil påvirke undersøkelsens gyldighet (validitet). Det skiller det mellom intern og ekstern gyldighet. Førstnevnte angår om undersøkelsen er virkelighetsnær, og om data som innhentes har dekning for konklusjoner knyttet årsak og virkning (kausaltitet). Undersøkelsen eksterne gyldighet, vil si i hvilken grad et funn kan generaliseres fra studien (Jacobsen 2015, s. 89).

I lys av vår problemstilling, anser vi teori og forskning rundt misligheter for underutviklet. Det er også begrenset med forskning i norsk kontekst på akkurat dette temaet. Eksplorativt forskningsdesign er da en god tilnærming ifølge Sekaran & Bougie (2016). Denne type forskningsdesign har ofte en kvalitativ tilnærming ved gjennomføring av dybdeintervjuer, slik vi samlet inn primærdata i vår oppgave. Eksplorativt design starter med innhenting av sekundærdata, er ikke disse data tilstrekkelig for å belyse problemstillingen, må forskeren innhente primærdata (Gripsrud, Olsson & Silkoset, 2010). Dette var aktuelt i vårt tilfelle også.

4.2 Forskningsmetode

Ved bruk av kvalitativ metode samles data inn i form av ord. Det gjøres eksempelvis ved gjennomførelse av intervjuer, samtaler eller observasjoner av enkeltpersoner eller grupper (Hussain & Kristensen, 2019 s.18). Kvalitative data henger sammen med mer intensive undersøkelser. Da er hovedfokuset å få ta i variasjon og mangfold i opplevelser og fortolkninger.

Det følger mange fordeler og ulemper ved anvendelse av denne metoden. En av de viktigste fordelene er nærheten du får ved denne tilnærmingen. Da skapes det en nærhet med han eller

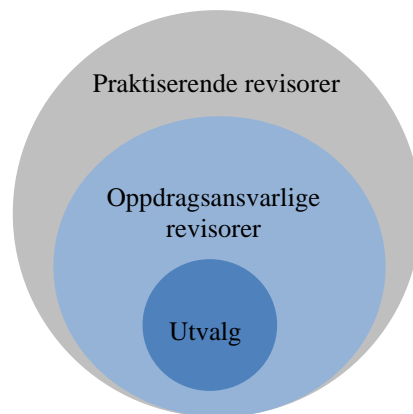
hun (forskningsobjekt) som undersøkes av forskeren, da det undersøkes på deres premisser. Denne nærheten krever åpenhet fra forskningsobjektet, hvor lite er bestemt på forhånd. Kvalitativ data legger få føringer på hva som kommer inn, ettersom svaret på et spørsmål ikke er fast. Av denne grunn vil denne tilnærmingen være av høy relevans, hvor det sies at forsker får frem den «riktige» forståelsen av situasjonen eller det fenomenet som undersøkes. Det er de som undersøkes som i stor grad definerer hva som er den «korrekte» forståelsen (Jacobsen, 2015 s.129).

Det følger også ulemper med bruk av kvalitativ metode, hvor det eksempelvis kan oppstå et problem i form av det som kalles undersøkelseeffekten. Da kan det være slik at undersøkelsen og undersøkeren som skaper de spesielle resultatene. En annen ulempe er at det er generaliseringsproblemer. Når det er snakk om få respondenter, reiser det da spørsmål om disse er representative for andre enn seg selv. Er respondenten svar representativt for hele populasjonen? Kvalitative tilnærminger vil dermed kunne ha problemer med den eksterne gyldigheten (Jacobsen, 2015 s.131). Denne tilnærmingen kan også sies å være kompleks, som kan skape utfordringer med strukturering av informasjon.

Revisors rolle og holdninger rundt temaet misligheter, kan ansees som et uavklart tema. Da mange av spørsmålene i all hovedsak er av en åpen natur med stort spillerom for respondentes, ble det på et tidlig stadium tydelig for oss at en kvalitativ tilnærming var mest hensiktsmessig for å belyse problemstillingen vår.

4.3 Populasjon og utvalg

Oppgaven har søkelys på revisors arbeid og den norske revisjonsbransjen. Det gjør at populasjon i utgangspunktet er alle praktiserende revisorer i Norge. I vår problemstilling har vi spisset det inn mot oppdragsansvarlig revisor, som er den personen som etter revl. § 2-2 er utpekt av revisjonsselskapet til å ha det overordnede ansvaret for det enkelte oppdrag. Dette reduserer populasjonens størrelse og betyr at medarbeidere og andre med lavere stillingsgrad ekskluderes. Av denne populasjonen trekkes utvalget. I en kvalitativ undersøkelse er det en kjent utfordring å fastsette størrelsen på utvalget, men som en generell regel er utvalget stort nok når man oppnår et såkalt «metningspunkt» det vil si når ny informasjon ikke kommer frem selv om utvalget økes (Jacobsen, 2015, s.192-193).

Figur 7 Populasjon og utvalg

Vi valgte å sette noen kriterier for de utvalgte respondentene. På grunn av at intervjuene skulle gjennomføres ansikt til ansikt, ble det geografiske området av hensyn til oppgavens tidsramme begrenset til sør/øst- Norge. Med tanke på problemstillingen må de utvalgte respondentene ha, etter vårt syn, tilstrekkelig erfaring fra revisjon som grunnlag for å svare på spørsmålene. I tillegg ønsket vi en viss bredde og variasjon i størrelsen på revisjonsselskapene de representerer, hvor vi ønsket responderer fra de definerte fem store revisjonsselskapene i Norge PWC, EY, KPMG, Deloitte og BDO, samt respondenter fra mellomstore med mellom 50-200 ansatte nasjonalt og mindre selskap med 1-20 ansatte.

4.3.1 Rekruttering av utvalget

Vi sendte forespørsel om intervju via e-post til et tilfeldig utvalg av revisjonsselskaper som samtidig passet vår ønskede profil. Av de omkring 20 utsendte forespørsler, var det kun to som responderte positivt på henvendelsen. Strategien ble derfor delvis endret underveis i rekrutteringsprosessen, og resten av rekrutteringen ble foretatt gjennom våre egne nettverk. Til slutt endte vi opp med fem oppdragsansvarlige revisorer, hvorav tre holder til Agder, en i Oslo og siste i Viken. Hvorav to jobber for det vi har definert som store selskaper, to fra små/mellomstore og ett mellomstort. I tillegg til et intervju med en informant fra bransjeorganisasjonen Den norske revisorforening. Men på grunn av omstendighetene da disse intervjuene var planlagt å skulle bli gjennomført, måtte tre av revisorene trekke seg. Av hensyn til den krevende arbeidssituasjonen landets revisorer, som mange andre, sto i under koronapandemien valgte vi å ikke søke etter flere intervjuer etter dette. Under normale omstendigheter ville vi ha gjennomført nye runder med intervjuer til vi oppnådde informasjonens «metningspunkt».

4.4 Datainnsamling

Med tanke på denne oppgavens formål, der vi ser på revisors arbeid med å forebygge og avdekke misligheter, har vi vurdert det som mest hensiktsmessig å gjennomføre personlige dybdeintervjuer. Her har vi som forskere behov for å gi respondenten større frihet til å uttrykke seg enn det som tillates ved et strukturert spørreskjema (Johannessen, Christoffersen & Tufte, 2016, s. 145).

I forkant av intervjuene informerte vi kort intervjuobjektene om oppgavens overhengende tema slik at de til en viss grad skulle være kjent med hva de går til. Men å være helt åpen om hensikten med undersøkelsen kan føre til at respondenten gir feilaktige opplysninger (Jacobsen, 2015, s. 153). Vi vil av den grunn gi de hverken spørsmål eller liste over temaer i forkant. På den måten forhindrer vi også deres mulighet til å forberede seg nevneverdig.

For å skape en god dialog mellom oss og respondentene, ønsker vi å gjennomføre intervjuene «ansikt til ansikt». Den største fordelen med det er at forskeren enklere kan gjøre seg forstått og endre spørsmålstillingen dersom noe oppleves uklart for respondenten (Sekaran & Bougie,

2016, s. 120). Mens ulempene er økte kostander i form av det geografiske området naturligvis begrenses og at respondentene kan føle seg ubekvem i en slik setting (Jacobsen, 2015, s. 148).

Under intervjuene vil vi benytte oss av båndopptaker for å ta opp samtalen, med den hensikt å gjøre det enklere for oss å få med alt som blir sagt. Som er en fordel med å ta opp samtalen kontra å notere den ned (Jacobsen, 2015, s. 153). Samtidig frigjøre det oss til å gjøre andre oppgaver underveis i intervjuet, vi får da mulighet til å notere mulige oppfølgingsspørsmål, samt kroppsspråk og andre observasjoner vi gjør oss.

Formen på intervjuene var ønskelig å skulle bære preg av en middels til høy grad av struktur. Lav strukturingsgrad betyr at intervjuet foregår uten sterke føringer fra intervjueren, mens sterk strukturingsgrad befinner seg i den motsatte enden av skalaen med lukkede spørsmål og tydelig definerte svaralternativer (Jacobsen, 2015, s. 150). Vi mener gevinsten med å legge seg mellom disse to formene er at respondenten får mulighet til å snakke fritt og komme inn på temaer som kan bidra til å belyse problemstillingen, samtidig som strukturen bidrar til å forenkle etterarbeidet med å analysere og sammenligne svarene mellom de ulike respondentene. Derfor har vi utviklet en tydelig, men likevel åpen intervjuguide.

4.4.1 Intervjuguide

Intervjuguiden skal gi en oversikt over oppbygningen i intervjuene. Vi har samme intervjuguide uavhengig av revisjonsselskapets størrelse, da vi ønsker å få frem ulike oppfatninger og praksis knyttet til revisors rolle rundt forebygging og avdekking av misligheter. Det er ved bevissthet at vi har unngått ledende spørsmål, for å opprettholde intervjuets validitet.

Intervjuet startet med standard bakgrunnsopplysninger. Vi har tatt utgangspunkt i den sentrale ISA 240 - «*Revisors oppgaver med og plikter til å vurdere misligheter ved revisjon av regnskaper*». For å få tak i helheten og for å belyse problemstillingen, har intervjuobjektene blitt spurt innen andre temaer som er en naturlig tilknytning til misligheter. De har da blitt spurt innen temaer som vesentlighet, effektiv revisjon, profesjonell skepsis og uavhengighet. Avslutningsvis, har revisorene blitt spurt om det er noe de vil tillegge selv etter det vi har gjennomgått, for å redusere risikoene for at vi har utelatt viktig informasjon. Intervjuobjektene er erfarne oppdragsansvarlige revisorer, så vi har hatt en forutsetning om at de er vel kjent med

lovverket og revisjonsstandardene for øvrig. Hele intervjuguiden finnes under vedlegg til oppgaven.

4.4.2 Gjennomføring av intervju

Samtlige intervjuer ble avtalt å skulle foregå «ansikt-til-ansikt» hos respondentenes respektive arbeidsplasser. Men på grunn av omstendighetene rundt koronasituasjonen var ikke dette lenger forsvarlig. Alle intervjuer, utenom intervjuet med revisorforeningen og et av intervjuene med revisorene, ble derfor gjennomført over Skype eller telefon. Det skapte utfordringer med tanke på den åpne dialogen vi ønsket oss, til tross for dette opplevde vi at intervjuobjektet åpnet seg og svarte utfyllende på våre spørsmål. Ved starten av hvert intervju informerte vi kort om oppgavens tema og gjorde rede for hensikten med intervjuet. Og for å unngå begrepsforvirring ble det i samtlige intervjuer helt innledningsvis, presisert at ved nevnte ord «misligheter» omhandlet det regnskapsmanipulasjon og underslag av eiendeler. Lengden på svarene varierte fra spørsmål til spørsmål, og fra respondent til respondent. Hvor noen svarte veldig kort, var det andre som hadde lange resonnementer med oppfølgingsspørsmål underveis. Tidsbruken på intervjuene varierte fra ca. 40min til 60min. Alle intervjuene ble tatt opp med båndopptaker.

4.4.3 Den norske revisorforening

For å supplere den dataen vi får fra våre respondenter ønsket vi å gjennomføre et intervju med en informant som har kunnskap om teamet som undersøkes. Den Norske Revisorforening ble her vurdert til å være en god kilde til informasjon. Revisorforening er en bransjeorganisasjon for landets revisorer, med over 5000 medlemmer. De leverer faglig innhold i form av kurs, etterutdanning og fagartikler. I tillegg gjennomfører de regelmessig kvalitetskontroll av sine medlemmer (Revisorforeningen, u.å.)

Intervjuet ble gjennomført med en av deres ansatte hos deres kontor i Oslo og varte i overkant av en time. På samme måte som med revisorene benytte vi oss av en intervjuguide (se vedlegg 2). De ulike temaer ble som ble tatt opp var de samme som hos revisorene, men spørsmålene ble her tilpasset intervjuobjektet. Målet var å skape et referansepunkt, en eventuell

motvekt, til de svarene vi fikk fra de undersøkte revisorene. Intervjuet ble tatt opp med båndopptaker.

4.4.4 Analyse av data - fremgangsmåte

Etter gjennomføring av intervjuer begynner arbeidet med å prosessere rådataen. For å kunne forstå helheten og de deler som utgjør helheten av det fenomenet som undersøkes, må det innsamlede materialet bearbeides og reduseres til mindre bestanddeler (Jacobsen, 2015, s. 198). Dette arbeidet består av å renskrive notater og transkribere lydopptakene gjort underveis, slik at informasjonen enklere kan analyseres (Jacobsen, 2015, s. 200-202). Hvert transkriberte intervju resulterte i omkring 15 sider tekst. Teksten ble så redusert til en håndterlig mengde, samtidig som meningsinnholdet ble til beste evne forsøkt bevart. Utfordringen var her strukturerer datamaterialet på en slik måte at det var mulig å sammenligne svarene til de ulike respondentene. Spesielt utfordrende var det med tanke på svarene fra revisorforeningen, siden vi der brukte en annen intervjuguide.

For å effektivisere den tidskrevende prosessen det er å håndtere kvalitativ data benytter vi oss av tilgjengelig dataprogrammer. Som studenter ved Universitet i Agder har vi tilgang på det digitale analyseverktøyet NVivo. Et nyttig verktøy for behandling av kvalitativ data, det forenkler arbeidet med å organisere og analysere det innsamlede datamaterialet (Skaar, 2018).

4.5 Metodekvalitet og etikk

Forskningens kvalitet er avgjørende for andre skal ha nytte av den. En undersøkelse må derfor ha tilfredsstillende gyldighet (validitet) og troverdighet (reliabilitet). De eventuelle truslene som kommer mot disse målene på kvaliteten må forsøkes å bli redusert til et akseptabelt lavt nivå (Jacobsen, 2015).

4.5.1 Validitet

Validitet beskriver forskningens gyldighet og relevans, hvorvidt det innsamlede datamaterialet og påfølgende analyser svarer på spørsmålet som stilles. Validitet kan deles inn i de to undergruppene; intern- og ekstern gyldighet (Jacobsen, 2015, s.17).

Intern gyldighet går på studiens evne til å trekke de riktige konklusjonene, som forteller oss hvorvidt det er samsvar mellom virkeligheten og den virkeligheten som beskrives (Jacobsen, 2015). I denne studien, hvor vi har valgt å gjennomføre personintervjuer, er det spesielt noen typer trusler mot den interne gyldigheten som kan være problematiske. Det ene er at respondentene kan ha et ønske om å bevisst skjule sannheten og angi en skjev fremstilling av virkeligheten, en annen trusselen er at respondensens svar ikke representeres korrekt i studien. Som kan skje i det forskeren skal bearbeide, forenkle og systematisere informasjonen (Jacobsen, 2015, s. 228-233).

Ekstern gyldighet er et mål på graden av overførbarhet, om funnen fra et begrenset utvalg også er gjeldene i andre sammenhenger. Høy grad av ekstern gyldighet vil si at resultatene av en undersøkelse kan generaliseres til andre enn de man har undersøkt (Jacobsen, 2015). Til forskjell fra en kvantitativ tilnærming, vil en kvalitativ tilnærming være egnet for teoretisk generalisering, snarere enn å generalisere funnene over hele populasjon (Jacobsen, 2015, s. 237). Studiens overførbarhet avhenger av antall enheter som velges ut og hvordan de velges ut. Dette er diskutert tidligere i kapitlet.

4.5.2 Reliabilitet

Med reliabilitet menes hvordan gjennomføring av undersøkelsen evner å skape tillit til resultatene. Høy grad av reliabilitet kjennetegnes ved at resultatene lar seg gjenskape dersom samme fenomen undersøkes igjen (Johannessen et al., 2016, s. 36-37). Problemet er når de som blir undersøket påvirkes av situasjonen og dermed respondere annerledes enn hva de ville gjort om det ikke ble undersøkt. I en intervjusituasjon kan respondentene bevist eller ubevist la seg påvirke av væremåten til intervjueren. Et annet problem oppstår om forskeren er slurvete og unøyaktig ved behandling av data (Jacobsen, 2015). Det er derfor viktig at den som undersøker er bevist på at undersøkelsesopplegget kan påvirke resultatene, og tar stilling til og gjør rede for de valgene som tas, samt hvilke følger valgene får (Jacobsen, 2015 s. 241-246).

4.5.3 Forskningsetikk

Forskerens mål om en riktig beskrivelse av virkeligheten må ikke gå bekostning av de det forskes på, derfor stilles det noen grunnleggende krav til forholdet mellom forsker og informant. Det må foreligge et informert samtykke, respondenten har krav på privatliv, i tillegg til å ha krav på å bli korrekt gjengitt (Jacobsen, 2015).

Som studenter ved Universitet i Agder er vi pliktig til å følge deres retningslinjer for Informantbehandling. I forkant av samtlige intervjuer informere vi om prosjektets formål og be om samtykkelse til deltakelse, lydfile og de transkriberte intervjuene blir anonymisert og lagres på universitetets passordbeskyttede servere og vil bli destruert etter prosjektslutt. Vi har i forkant av datainnsamlingen meldt inn prosjektet vårt og fått det vurdert av Norsk senter for forskningsdata (NSD).

5. Presentasjon og analyse av funn

I dette kapitlet presenteres og analyseres primærdataen innhentet fra dybdeintervjuene gjennomført med de undersøkte revisorene, samt intervjuet med informanten fra Den Norske Revisorforening. Kapitlet er strukturert med utgangspunkt i intervjuguiden til revisorene (se vedlegg 1). De ulike temaene og de respektive svarene presenteres i egne underkapitler, med en egen diskusjon og analyse avslutningsvis til hver kategori. Helt til slutt, er det gitt en oppsummering over svar fra revisorforeningen som ellers ikke passer inn under øvrige kategorier.

Samtlige av revisorene har partneransvar hos deres respektive kontorer og alle er praktiserende med oppdragsansvar. Et viktig poeng er at de ulike revisjonsfirmaene i all hovedsak reviderer små eller mellomstore bedrifter. Det er kun de store revisjonsfirmaene som reviderer større børsnoterte selskaper, hvor da revisjonsfirma A og B reviderer nevnte type firmaer i ulik grad på grunn av et geografisk skille. Fylkene Agder, Oslo og Viken er representert, men av hensyn til respondentenes anonymitet er ikke dette presentert sammen med den enkelte revisor. Gjennom hele dette kapitlet vil vi bruke bokstavnotasjonen A-E når de ulike svarene presenteres og refereres til.

Respondenter	Firmastørrelse	Stillingstittel	Oppdragssansvar	Erfaring
Revisor A	Stor	Partner	Ja	34 år
Revisor B	Stor	Partner	Ja	31 år
Revisor C	Liten/Mellomstor	Partner	Ja	21 år
Revisor D	Liten/Mellomstor	Partner	Ja	36 år
Revisor E	Mellomstor	Senior manager	Ja	15 år

Tabell 1 Presentasjon av respondenter

5.1 Holdninger

Tabellen over viser at respondentene våre har betydelig erfaring innen revisjonsbransjen. Flertallet av dem har arbeidet som revisor lengre enn levetiden til forfatterne av denne oppgaven. Det er da interessant her å få frem hvordan revisorene selv opplever ansvaret for å forebygge og avdekke misligheter. Her viste det seg at det var gjennomgående mye like svar hos alle revisorene.

Revisor A svarte at det er mer en konstatering enn et krav, hvor det reguleres spesielt i ISA 240 og la til at noe som revideres er forebyggende i seg selv. Revisor B responderer med at det er en viktig og vesentlig del av revisjonen og at man har det hele tiden har tema om misligheter i bakhodet. Det legges til at det derimot ikke er revisor sine primære oppgave i revisjonen, slik det også presiseres av Revisor C, D og E. Revisor E la til at misligheter definitivt ikke er tema som er mest i fokus i revisjonen.

For flertallet av revisorfirmaene vi intervjuet er revisorforeningen en tydelig støttespiller og medhjelper på det faglige plan. Revisorforeningen ble stilt tilsvarende spørsmål om deres holdninger rundt misligheter. Innledningsvis i intervjuet ble foreningen forespurt om deres meninger om revisor fortsatt skulle ha en rolle som avdekker misligheter og om det skulle være et særskilt fokus. Her svarers det kort og presist at det er helt klart på begge punkter.

Videre ble informanten for revisorforeningen spurt om tanker rundt forebygging av misligheter, utover det at revisjon kan anses å være forebyggende i seg selv. Informanten fortalte om den positive siden ved revisjon for opprettholdelse av tillit til regnskapet og tiltro til systemet generelt. Videre forklarte informanten om den kritikk som revisorer møter, spesielt etter regnskapsskandaler. Respondenten sa at det gjelder spesielt for revisjon av de store børsnoterte selskapene. Det ble lagt til at begrepene forebygging og avdekking korrelerer. Når det gjaldt tilsiktet og utilsiktet feil så kan det ofte blandes, sa informanten. Det eksemplifiseres som en forebyggende faktor ved at typiske nedskrivningsvurderinger ofte ikke blir utfordret nok.

Forventinger fra den revisjonspliktige

Revisorene ble så spurt om hvordan de opplevde forventninger fra ledelsen hos den revisjonspliktige. Revisor A opplevde at de ikke hadde de store forventningene, da ledelsen var mest opptatt av å fortelle at de hadde kontroll. Det ble lagt til at ledelsen tenker mest på underslag, for ved regnskapsmanipulasjon, da er det ledelsen som foretar handlingen i så tilfelle. Revisor B fortalte at de snakker med kundene om at misligheter ikke er deres primære mål. Revisor C fortalte også om viktigheten med gode rutiner, men at det er fokus med innspill fra revisor. Revisor D og E responderte med at det er en gjennomgående diskusjon og refererte til oppstartsmøte ute hos kunden. Førstnevnte fortalte også om et økt fokus rundt salg.

Forventinger fra omverden og offentlige myndigheter

Innenfor samme tema, ble revisorene forespurt om hvordan de trodde myndighetene og samfunnet for øvrig opplever deres ansvar for å forebygge og avdekke misligheter. Revisor A mente ikke den vanlige mannen i gata gikk rundt og tenkte på hva revisor gjør og ikke gjør, men at omverden nok har en forventning at det avdekkes av revisor. Samme respondent la til at offentlige myndigheter tilsynelatende tror revisjonen er et garanti-institutt som fratru myndighetene sin kontrolloppgave. Revisor B tydeliggjorde slik som revisor A, at de som eksterne revisorer ikke er en garantist for at det ikke foregår regnskapsmanipulasjon og underslag. Det ble videre fortalt av revisor B at det er vanskelig å svare for hva andre i samfunnet mener. Revisor C svarte at det var et økt ansvar rundt misligheter og et økt fokus hos samfunnet for øvrig. Videre svarer revisor D og E relativt likt, hvor det ble fortalt at det mest sannsynlig er større forventinger, sett opp mot hva som faktisk benyttes av tid og ressurser på misligheter.

Tilsvarende spørsmål ble rettet til revisorforeningen. Her svarte informanten at selv ved lave tall for oppdagelse av misligheter for revisor, er det av revisorforeningens klare oppfatning å forhindre dette, spesielt regnskapsmanipulasjon. Videre mente informanten at revisor sin rolle er avskrekkende i den forstand at mange da ikke tørr å manipulere regnskapet. Informanten la til at samfunnet har tro på systemet, ettersom det er en revisjonsplikt, og forteller om viktigheten for å opprettholde tilliten til finansiell informasjon.

Endring i fokus

Da disse revisorene har hatt såpass lang arbeidserfaring, ble det naturlig å stille de et spørsmål om endringer i fokus om misligheter fra «den gang» til i dag. Revisor A fortalte at det ble et økt fokus etter Enron-skandalen, som resulterte i ny versjon av ISA 240. Revisor D nevnte også økt fokus som gjenspeiles i denne standarden, hvor det ble presisert tydeligere hva revisors oppgave var, og hva det ikke var. Det var også gjennomgående for de andre revisorene som fortalte om et økt fokus med tiden. Revisor B la til at det var mer en «underslagsrett» før, med økt fokus på det område og mindre fokus på regnskapsmanipulasjon. Revisor D gikk i tillegg inn på den teknologiske faktorer som har påvirket revisjonen, hvor de jobbet mer «balanseorientert» før. Videre ble det fortalt om økt fokus om forståelse av virksomheten. Det ble også lagt til av samme respondent at før i tiden kunne revisor redegjøre ulike ting muntlig, i dag må alt dokumenteres skriftlig.

Revisorforeningen ble stilt tilsvarende spørsmål om fokus rundt misligheter hadde endret seg for de som aktør over tid. Her svarte informanten at det har endret seg mot et økt fokus. Videre refererte informanten til eksisterende lov, nytt lovforslag, kursing, samt oppfølgingen rundt hvitvaskingsloven. Det ble lagt til deres rolle for oppfølging av lovbrudd, opprettholdelse og styrke av samfunnsrollen har alltid opptatt dem. I dag er det en mer særskilt oppmerksomhet på det. Informanten sa avslutningsvis dette er preget av erfaringer fra samfunnet og det politiske hold, med en viten om at dette er et problem og at revisor er en del av arbeidet mot misligheter.

Største utfordringer

Vi ønsket også å vite hva de selv anser som de største utfordringene knyttet til avdekking av misligheter. Det gjennomgående svaret fra alle revisorer, er at de tilnærmet ikke har erfart misligheter i det hele tatt. Noen forteller om et fåtall erfaringer gjennom hele karrieren.

Revisor A svarte her med problematikken rundt det å ville gjøre kunden din fornøyd, hvor det kan være lett å havne på defensiven hvis man glemmer å sette klare grenser for hva som kan diskuteres og ikke. Revisor B responderte ved å si at det er uunngåelig å finne alt, da det faktisk er personer som prøver å lure systemet. Videre sier respondenten at de som utfører

misligheter vil klare det på grunn av sin dype kunnskap om bedriften. Ganske tilsvarende svarer revisor E. Den største utfordringen er at det krever en stor oversikt, svarte revisor C. Det var også en naturlig begrensning ved revisjonen at det ble satt en vesentlighetsgrense. Respondenten mente videre at det var avhengig av størrelsen på selskapet man reviderer, da mindre selskaper (slik som de reviderer) kunne oppleves mer gjennomsiktede. Det ble lagt til at det kunne være en større utfordring ved revisjon av større selskaper. For revisor D ble svaret dårlig intern kontroll og arbeidsdeling som var de største utfordringene med tanke på misligheter.

5.1.1 Profesjonell skepsis

Profesjonell skepsis er et sentralt begrep i revisjonen, en kontinuerlig prosess som skal opprettholdes på lik linje uavhengig av opparbeidet tillitsforhold med den revisjonspliktige. Vi ville av denne grunn spørre revisorene om hva de la i dette begrepet.

Revisor A fortalte om et fokus, hvordan det er et skille mellom det faktum at de er en kommersiell leverandør og en aktør med en viktig samfunnsoppgave. Det måtte de som revisor forsøke å balansere. Det ble lagt til at det å stå fast på sitt og ikke bli påvirket av den revisjonspliktige er den sunne skepsisen, hvor det går et skille på hva som kan diskuteres og hva som er rett og galt. Flere av revisorene tok inn momenter om uavhengighet i svaret sitt. Revisor B var på lik linje samsvarende med A, at ikke alt kunden sier nødvendigvis er riktig – de må ha en skeptisk holdning. Revisor C, D og E svarer mer overordnet om en kritisk holdning og overholdelse av lovverk.

5.1.2 Rapport om økonomisk kriminalitet 2018

Denne oppgaven er som nevnt skrevet delvis med utgangspunkt i en omfattende rapport, der det kommer frem hvem som til slutt oppdager misligheter (ACFE, 2018). Vi la frem tidligere i oppgaven at gjennomsnittlig tall på 4 % og andre tall basert på regionale inndelinger i verden. Funnene i denne rapporten kan være tegn på at revisor opererer noe forskjellige rundt om i verden, men ikke minst kan det være et skille på grunn av andre juridiske, politiske og økonomiske faktorer i de ulike landene/regionene.

På en annen side, er revisjonsstandardene til revisorene (ISA) internasjonale, og den regionale inndelingen fra rapporten ACFE (2018) som viste 4 % avdekkelse av ekstern revisor, var det funn fra reelle saker fra Norge, Skandinavia og andre lignende vest-europeiske land. Disse faktorene taler i favør at tallene kan være representative for Norge. Gjennomsnittet på verdensbasis viser også 4 %. Vi ønsker videre å undersøke revisors bevissthets rundt sin egen posisjon blant andre aktører.

	Er det overaskende at av de som avdekker misligheter står ekstern revisor kun for 4%
Revisor A	Nei
Revisor B	Nei
Revisor C	Ja
Revisor D	Ja
Revisor E	Nei

Tabell 2 Rapport om økonomisk kriminalitet

Svaret til Revisor A underbygges at feil oppdages og korrigeres underveis i revisjonen som kan ha vært en bevisst feil. Tilsvarende sa Revisor C og D, hvor førstnevnte også sa at det forventes et lite omfang av underslag og forteller videre at regnskapsmanipulasjon må avdekkes tidlig i revisjonen, hvis ikke vil ikke revisorene være aktørene som oppdager det. Revisor B var på lik linje som A ikke overrasket og mener mye oppdages gjennom intern kontrollen og media. Førstnevnte tar også frem saken i Gartnerhallen, men poengterer at det ikke er deres primære oppgave å avdekke underslag. Revisor E presiserte viktigheten med varslere. Svaret til revisor D var at disse tallene ikke kan være representativt for norske forhold.

Revisorforeningen ble også spurt om det var overraskende med det lave tallet vi fremla fra rapporten og om de selv var kjent med en annen tilsvarende rapport, på nasjonalt plan for eksempel. Det ble innledningsvis fortalt av revisorforeningen at dette ikke var så overraskende da vedkommende hadde hørt noe tilsvarende før, men at det virket litt lavt. Informanten kom ikke på en spesifikk studie eller rapport direkte på emnet. Det underbygges av tankegang om kost-nytte. Videre menes det at det spesielt ved regnskapsmanipulasjon oppfattes, men at det nok kan ha lite oppmerksomhet til tider. Informanten presiserte at en ikke selv er ute og

reviderer lengre, men man hører mye om temaet. Videre mener respondenten at en del standard revisjonshandlinger ikke nødvendigvis er så godt egnet til å fange opp misligheter. Det ble gitt eksempel fra informanten ved at revisor forespør ledelsen i stedet for å innhente revisjonsbevis eksternt fra eksempelvis leverandør eller bank. Her prates det av erfaring i forhold til tilsynssaker. I noen tilfeller kan revisor ha identifisert risikoen og jobbet mot det, men har da på en måte stanset opp for tidlig, sa informanten.

5.1.3 Terskelen for å melde fra til politiet

Her ville vi å få frem i lyset hvorvidt det var vanlig å melde ifra til politiet ved mistanke om misligheter eller straffbare handling. Det ble presisert ovenfor samtlige Revisorer at spørsmålet omhandlet opplysningsretten etter revisorloven § 6-1 (4) annet punktum.

	Hva er terskelen for å melde fra til politiet ved mistanke om misligheter?
Revisor A	Høy. Frivillig rapportering skjer veldig sjeldent
Revisor B	Ikke vår oppgave
Revisor C	Veldig høy
Revisor D	Høy
Revisor E	Høy

Tabell 3 Terskel for å underrette politiet

Revisor A og B sa bestemmelsen om melding i hvitvaskingsloven benyttes. Det er gjennomgående for alle respondenter at det er høy terskel for at opplysningsretten benyttes. Sistnevnte svarte at det ikke normalt var deres ansvar, hvor det er heller kunden som må politianmelde. Revisor D sa det var en allmenn oppfatning at det ikke ble gjort noe med hvis det meldes inn, hvor det heller ville oppstå mer problemer. Respondenten la til at det skulle altså være alvorlig hvis det skulle meldes inn.

Vi spurte revisorforeningen om det burde være meldeplikt i forhold til misligheter, og ikke kun en rett slik loven er i dag. Informanten tenkte tilbake og fortalte at de hadde hatt dette tema til høring for noen år tilbake, om loven skulle endres til en generell rapporteringsplikt. Informanten la så til at det hvert fall er rapporteringsplikt i henhold til hvitvaskingsloven. Videre forklarte informanten at man kan og oppfordres til å bruke samme kanal for innrapportering i henhold til hvitvaskingsloven, også for mistenkelige forhold som for eksempel underslag. Det blir lagt til av informanten at dette egentlig er et godt tiltak med arbeid mot mistenkelige forhold.

5.1.4 Uavhengighet

En viktig faktor innen revisjonen er å opprettholde både virkelig og tilsynelatende uavhengighet. Dette temaet mener vi korrelerer på en naturlig måte sammen begrepet profesjonell skepsis, slik vi vil forklare nærmere under i analysen. Revisorene ble her stilt spørsmål om hva deres tanker rundt et langvarig kundeforhold var. Det ble da naturlig å bevege seg inn mot rotasjonsreglene, jf. revl. § 5a-4. Bevisstheten rundt problematikken ved dette er gjennomgående likt for alle respondentene, men det ble derimot ikke ansett som et problem. Respondentene ble i tillegg spurt om hvor ofte de roterte i praksis og hva som er grunnlag for skifte.

Revisor A forteller om ulemper og fordeler ved et langvarig kundeforhold. Respondenten la til at fordelen er at de er kjent med revisjonsklienten og vet hva de skal være oppmerksomme på. Videre forteller A om problematikken med et for nært forhold med klienten, men fordelen er overveiende for ulempene det medfølger. Vedrørende grunnlag for rotasjon referer respondentene til de regulatoriske kravene, men nevnte også praktiske interne hensyn som vurderes, for eksempel en revisor som vil bytte bransje eller arbeidsoppgaver. Respondenten la til at det ikke forandres på et velfungerende kundeforhold hvis det ikke er nødvendig.

Revisor B nevnte fort rotasjonsreglene etter 7 år med samme oppdragsansvarlig på de børsnoterte selskapene. Respondenten forteller evnen man skal ha for å stille de kritiske spørsmålene i korrelasjon med tillitsforhold som opparbeides. Videre forteller respondenten at det er flere grunner til de regler som er i dag er av den grunn at flere mennesker gjør en vurdering av børsnoterte selskap og at det er derfor mest fokus på rotasjon for dem. Ved mindre selskap er det færre interessenter og av den grunn ikke de samme reglene. Problematikken blir ikke den

samme ved revisjon av mindre selskaper. Dette presiseres også av revisor D og E. Ved spørsmål om grunnlag for skifte og rotasjon i praksis, så svarte revisor B at det var de selv som tok initiativet, spesielt hvert syvende år. Det legges igjen til at det ikke roteres i praksis på ikke-børsnoterte selskaper.

Revisor C presiserte at de ikke reviderer børsnoterte selskaper og sier det ikke er vesentlig i forhold til rotasjon for dem. Respondenten la til at de i lys av sin rolle som revisor ivaretar deres uavhengighet. Videre er C innforstått med at forholdet kan bli for nært, men det er ikke av respondentens oppfatning at det er et problem. Det legges til at respondenten ikke har erfart at de har avsluttet kundeforhold på grunn av uavhengighet.

Revisor D la også til at de ikke reviderer børsnoterte selskaper. Temaet har respondenten egentlig ikke tenkt så mye over ettersom det ikke er regulert for de mindre selskapene. Respondenten tror heller ikke det vil bli regelendringer og nevnte et større behov for børsnoterte selskaper. Det ytres også mening om at et langvarig kundeforhold ikke vil påvirke revisjonen på små- og mellomstore bedrifter.

Av revisor E fikk vi et indirekte svar om uavhengighet ved spørsmål om profesjonell skepsis. Det ble fortalt om et tillitsforhold og det å være konsistent på tvers av kundene. Respondenten forteller videre at det er naturlig å få en annen tone ved et langvarig kundeforhold. E la til at kostnaden ved å bytte revisor kan være relativt høy.

5.1.5 Analyse

Når det gjaldt spørsmålene om deres holdninger til misligheter, syntes vi det spesielt det var viktig å få frem deres ærlige meninger. Det er av allmenn oppfatning at det kan være forskjell på hva man bør gjøre og hvordan man faktisk opererer i praksis. Mye kan også endre seg over en lang arbeidskarriere. De ulike revisorene var enige om at forebygging og avdekking av misligheter ikke var deres primære oppgave. Dette kom ikke overraskende for oss da det heller ikke er spesifisert at det er revisors primære oppgave. Primær oppgaven for revisor er å påse at årsregnskapet med betryggende sikkerhet er uten vesentlig feilinformasjon. Hverken revisorforening eller de ulike revisorene la skjul på viktigheten med å forebygge og avdekke misligheter.

Det var interessant at revisorforeningen nevnte kritikken revisor har møtt i etterkant av regnskapskandaler. Tolkningen av dette er at samfunnet nok har større forventninger til at misligheter avdekkes av revisor. Dette er også sammenfallende med det revisorer sier at det erfaringsmessig benyttes mindre ressurser på misligheter enn hva samfunnet for øvrig tror de bruker på det. Tiltakene etter skandalene ble videre endringer i lovverk og standarder, spesielt ISA 240. Slik revisorene forklarer, så har også selve arbeidet mot misligheter endret seg, hvor det i dag er større fokus på viktigheten av virksomhetsforståelse, slik Stuart (2012) påpeker. I relasjon til oppdagelsen av misligheter er det sentralt at virksomhetsforståelsen er tilstrekkelig (Asare et al, 2015). Dette kan tolkes vi som et naturlig tiltak for bekjempelse av misligheter. Noen mener muligens at revisor er en garantist for at misligheter avdekkes.

Avslutningsvis under spørsmål om holdninger, vil vi trekke ut svaret til revisor B. Under spørsmål om de største utfordringer knyttet misligheter, var det interessant med en presisering at de som faktisk forsøker å lure systemet, vil klare det også i det fleste tilfeller. Det er blant annet på grunn av sin dype kunnskap om virksomheten. Det er også en naturlig tankegang, ettersom de må ha enorme ressurser for å «snu hver stein», også sett i lys av det er enklere å manipulere bilag med dagens teknologi. Dette sett i sammenheng med at revisor ikke alltid besitter tilstrekkelig IT-kunnskaper (Asare et al, 2015). Under spørsmål om deres holdninger, fikk vi også en presisering av revisor A at de i bunn og grunn driver en virksomhet, hvor det da ikke er muligheter for kontrollere alt. Dette kommer vi tilbake til under neste delkapittel.

I lys av det overnevnte, så ville vi få frem deres synspunkter sett opp mot rapporten (ACFE, 2018), hvor kun 4 % av misligheter (inkludert korrupsjon) dekkes av ekstern revisor. Det var da interessant at Revisor C og D sin oppfatning var at dette var overraskende. Sett opp mot det gjennomgående svaret at revisorene ikke har erfart misligheter i særlig grad, så ville det vært naturlig at dette tallet var lavt. For noen av dem var det altså overraskende lavt. Et viktig poeng som ble fremlagt, var det faktum at revisor retter feil underveis. Det er nok rimelig å anta at de fleste feilene som rettes er utilsiktede feil, men det er ikke til å utelukke at noen av dem kan være bevisste feil, som en del av en utløsende faktor til en typisk regnskapskandale. Dette vanskelige skillet kommer vi tilbake til.

Videre angående spørsmålet om terskelen for melding til politiet, så var det gjennomgående likt at selve opplysningsretten som unntak fra taushetsplikten ikke ble benyttet. Terskelen var

altså veldig høy for å melde inn mistenkelige forhold til politiet, og det ble uttrykt på en måte at det var noe som aldri foregikk. Revisor B presiserte at det ikke var deres oppgave. Som nevnt tidligere i oppgaven, så har akkurat denne problemstillingen vært oppe til høring hos Finansdepartementet. Spørsmålet er om alt mistenkelig skulle vært pliktig å melde ifra om. Det ble følgelig ingen endringer da vi ser på gjeldende lovverk. Slik også revisorene og revisorforeningen forklarer, er det ifølge Aurstad (2018) også mulighet for å bruke samme kanal for innrapportering av mistenkeligheter i forhold til Hvitvaskingsloven, også for forhold som inngår kategorien til opplysningsretten. I det videre underbygges revisorenes svar, hvor det kun er et mindre antall hvitvaskingsmeldinger som meldes inn i denne kanalen. Basert på revisorene sine svar og informasjon fra Økokrim (2020), vil det være naturlig å konkludere at melderetten om mistenkelige forhold til politiet ikke benyttes. Selv om en kan tanke seg at konsekvensene kan være negative for revisor ved innmeldinger på forhold som faktisk var av utilsiktet art. Det er samtidig overraskende for oss at fritaket fra taushetsplikten ved mistenkelige forhold ikke blir benyttet i det hele tatt.

Under spørsmålet om profesjonell skepsis, er det spesielt revisor A og B som la frem en nærmere forklaring. Nærmere bestemt balansegangen mellom det å være en kommersiell aktør og samfunnets tiltitsperson, samt presiseringen om at ikke alt som blir sagt av ledelsen nødvendigvis er riktig. Cappelen (2004) argumenter også for at det skal være en sunn balansegang mellom disse rollene. Baksiden med å utvise utilstrekkelig profesjonell skepsis, å fokusere for mye på å være en kommersiell aktør, kan resultere i en undervurdering av misligheter. Det på grunn av at revisor stoler for mye på den tiltrodde ledelsen (Cordt-Hansen et al., 2010), slik det også endte i Tamro-dommen. Her er det en bevissthet rundt tematikken fra respondentenes side.

Det blir da en naturlig overgang til analyse av et langvarig kundeforhold med den revisjonspliktige, som har en sammenheng med profesjonell skepsis. Revisorene svarte gjennomgående at det ikke var et problem. Svaret om at rotasjonsplikten ikke skulle være gjeldende for ikke-børsnoterte selskaper, tolket vi som logisk basert hvem som er leserne av regnskapet ved ulike størrelser på bedriftene. På en annen side så er det meget interessant at samtlige revisorer ikke anser dette som problem. Det er naturlig å tenke at det blir vanskeligere å opprettholde en sunn profesjonell skepsis ved et langvarig kundeforhold, hvor det kan opprettes et sterkt tillitsforhold over mange år. Vi ønsker å trekke frem spesielt studiet av Davis et al

(2000), hvor sammenhengen mellom langvarig oppdragsvar og misligheter ble belyst. Det var da ikke anvendt tilstrekkelig profesjonell skepsis, som igjen åpnet opp for misligheter. Det langvarige kundeforholdet vil da kunne svekke den profesjonelle skepsisen og spesielt den reelle uavhengigheten til revisor. Det kan også være rimelig å anta at det er av allmenn oppfatning at en kunderelasjon på eksempelvis 20-30 år kan være forskjellige sett opp mot en kunderelasjon med varighet på noen få år.

Når det gjelder om hvorvidt brukerne av regnskapet og samfunnet for øvrig anser et langvarig kundeforhold som et problem for revisjonen, vil dette også kunne svekke den tilsynelatende uavhengigheten. Det er på en annen side er det ikke blitt en lovendring på dette, så det kan tolkes som at samfunnet for øvrig er av samme oppfatning som revisorene. Noe av grunnen til de gjennomgående like svarene rundt uavhengighet og rotasjonsplikt, kan være noe av det som ble nevnt – at de er kommersielle aktører og det er kostbart å foreta et skifte av revisor.

5.2 Risiko og vesentlighet

Dette er et bredt tema som setter selve grunnlaget for den videre revisjon og hvordan revisor arbeid mot misligheter. Vi ville av denne grunn spørre respondentene om hva som vektlegges ved en risikovurdering av underslag av eiendeler og regnskapsmanipulasjon. Hvis det ikke ble nevnt uoppfordret, fulgte oppfølgingsspørsmål om mislighetstriangelet ble brukt i praksis.

Revisor A nevnte inn på flere av momentene i mislighetstriangelet, da spesielt press og muligheter. Respondenten sa også at vesentlighet hensyntas, og eksemplifiserer dette med butikker som alltid har underslagsrisiko. Det trekkes frem at risikoen for at man underslår vesentlige beløp er ganske liten og at det nok er grunnen til at det ikke oppdages av revisor.

Revisor B nevnte arbeidsdeling som en viktig faktor i risikovurderingen, samt sunn profesjonell skepsis for revisor sin del. Det legges også til spesielt fokus med utvidet fullmakter og trekker inn faktorer fra triangelet som rettferdiggjørelse. Vedrørende spørsmål om kommunikasjon om misligheter til andre enn ledelsen, svarte samme respondent at det er viktig å informere styret om utvidede fullmakter og hvilke risikoer det kan medføre, så de kan gjøre en vurdering på det. Det er derimot ofte at de aksepterer den risikoen.

For Revisor C nevnte også arbeidsdeling, utvidete fullmakter og den iboende risikoen ved at eier av bedriften også er leder. Det legges til at selve mislighetstriangelet ikke brukes i praksis, men at de er kjent med faktorene. Under spørsmålet om kommunikasjon utenfor ledelsen, svarte respondenten at det er spesielt vanskelig. Det måtte derimot gjennomføres.

Revisor D nevnte spesielt fokus rundt salgsområde. Respondenten la til at det også gjelder kostnader, hvor det forekommer at mindre selskaper (som de reviderer) la inn private kostnader i regnskapet.

For Revisor E ble svaret at det ville variere fra selskap til selskap og trekker inn forskjell på revidering av et eiendomsselskap mot et utested. Respondenten la til at det er klart revisjon av inngangspenger (kontanter) på et utsted blir forskjellig fra et holdingselskap med kun bankoppgaver. Under førstnevnte er risikoen større for misligheter.

5.2.1 Intern kontroll

Selv om det ble nevnt av flere revisorer i spørsmålet om risikovurderingen, så ville vi her spisse inn fokus mot hvordan de hensyntar risikoen for misligheter ved vurdering av intern kontrollen til selskapet. Revisorene ble i tillegg forespurt hvordan vurderingen ville påvirke den videre revisjonen.

Her svarer Revisorene tilsvarende at de må innrette revisjonen i forhold til hvordan intern kontrollen blir vurdert etter testing. Revisor A forteller at de alltid ser på arbeidsdeling på likvider og bank. Videre la respondenten til at de alltid forespør om det er dobbelsignatur på bank. Ved enkel signatur måtte det alltid sendes nummerert brev. Revisor B nevnte også dette og la til intern kontrollen i varelager, da med tanke på eksempelvis sikring mot tyveri. Videre forteller respondenten at en mulig angrepsvinkel mot et tilfelle med alenefullmakt ville være å ta et større utvalg. Det samme nevnte Revisor E og la til overordnet at handlinger mot misligheter ikke er hovedfokus, men mange av handlingene de gjør vil uansett dekke opp mot det. Revisor C sa det hensyntas i stor grad og nevnte spesielt der hvor eier og er ledelsen i bedriften. Uten å eksemplifisere forteller revisor D at intern kontroll absolutt hensyntas i forhold risikoen ved misligheter, hvor det blir det blir økt revisjon på de områdene som er spesielt utsatt.

5.2.2 Diskusjon i revisjonsteamet

Vi ville her vite i hvilken grad de ulike revisjonsfirmaene hadde misligheter på agendaen ved diskusjon i revisjonsteamet. Dette er et krav i ISA 240, så det var forventet at alle gjorde dette til en viss grad. Samtlige svarer at dette gjennomføres og er en del av flere momenter de gjennomgår.

Revisor A kommer med en tanke om at mange nyansatte ikke tørr å protestere på det respondenten sier som leder av møtene. Respondenten sier det kan være litt enveiskjørt og at man må være bevisst på det. Revisor B la til at det også er på agendaen ute hos kundene på det de kaller oppstartsmøter. Der tar de opp blant annet mislighetstriangelet. Revisor C, D og E forteller også at ikke bare skjer internt, men også ute hos kundene. Revisor C presiserer at det er større fokus ute hos de store selskapene. Revisor D la til at ved ingen endring i faktorer som vil påvirke mislighetsrisikoen, vil det ikke være tema etter oppstartsmøte. Motsatt, vil det bli tatt opp igjen på agendaen.

5.2.3 Særskilt vesentlighetsgrense

Temaet særskilt vesentlighetsgrense ble tatt opp fordi det vil kunne ha betydning for omfanget av revisjonshandlinger og utvalgsstørrelsen på områder i regnskapet med identifisert mislighetsrisiko.

	Hvordan er bruken av særskilt vesentlighetsgrense i praksis?
Revisor A	Brukes veldig sjeldent
Revisor B	Brukes ikke
Revisor C	Lite brukt i praksis
Revisor D	Brukes ikke
Revisor E	Brukes ikke

Tabell 4 Bruk av særskilt vesentlighetsgrense

A gikk videre inn på hvordan vesentlighet ikke er rettet mot risiko, men mot regnskapsbrukernes informasjonsbehov og forventinger. På det stilte vi oppfølgingsspørsmål om hvorvidt respondenten mener at en bruker ikke vil agert annerledes om samme beløpsmessige feil i regnskapet var som følge av en bevist handling, kontra ubevist. Respondenten var tvilende til at det vil utgjør en forskjell på sluttbrukernes oppfatning.

Fra Revisor B ble det presisert at revisjonen ikke innrettes etter særskilt vesentlighetsgrense. Revisor C la til at de bruker kun total vesentlighetsgrense, arbeidsvesentlighetsgrense og grense for ubetydelig feil. Revisor E går inn på lavere vesentlighetsgrense på skatter og avgifter, men det er utenom det vi spør om.

5.2.4 Analyse

Risikovurderingen er helt essensiell som en grunnleggende faktor for videre revisjon. For å gjennomføre denne vurderingen viser det seg på sett og vis at revisorene i ulik grad benytter seg av mislighetstriangelet, selv om modellen har en mer teoretisk forankring. Revisor A kom med et godt eksempel om risiko for underslag av eiendel som ofte kan forekomme under vesentlighetsgrensen. Slik respondenten eksemplifiserte er det grunn til å tro at det er flere jobber innen såkalt «kassearbeid», hvor mulighetene lett vil kunne by seg til å underslå eiendeler som kontanter. Revisjonen går dog ut på revidering av det «vesentlige», sett opp mot om hvorvidt brukeren av regnskapet ville endret sine økonomiske beslutninger av på bakgrunn av feilen, i henhold til ISA 320.

Risikovurdering og vurderingen av intern kontrollen er i all hovedsak sammenfallende hos respondentene. Utover intern kontroll vurderingene ble det forklart om et eget fokus på inntekter, som også er spesifisert i ISA 240 om økt risiko i forhold til misligheter. Det ble også poengtert at selve risikovurderingen ville avhengige av hvilket type selskap som ble revidert. For vurderingen av risiko for misligheter ved intern kontrollen var det gjennomgående svar om viktigheten av bevissthet rundt utvidete fullmakter og dårlig arbeidsdeling. Slik også revisorene forklarte, vil videre revisjon bli påvirket av hvor god intern kontrollen i selskapet er. Viktigheten med god intern kontroll underbygges av rapporten ACFE (2018), hvor det viste seg at manglende intern kontroll gir en åpning for underslag av eiendeler og regnskapsmanipulering. Tilsvarende underbygges det respondentene sier av rapporten til KPMG (2016),

hvor hele $\frac{3}{4}$ av mislighetssakene i studiet var på grunn av en utilstrekkelig eller manglende internkontroll. Flere av revisorene trekker inn problematikken med eier som også er ledelsen i bedriften, som igjen åpner opp for muligheter til regnskapsmanipulasjon og underslag av eiendeler. Ved økt kontroll- og iboende risiko, blir da en korrekt angrepsvinkel økt bruk av substanshandlinger for å redusere revisjonsrisikoen til et akseptabelt nivå.

Ikke overraskende, svarte samtlige av revisorene at de hadde misligheter på agendaen i revisjonsteamet i tråd med kravet i ISA 240 pkt. 15. En diskusjon som vil være spesielt viktig og til god nytte for å identifisere risiko for misligheter (Braze et al., 2010). Mest interessant var kommentaren til revisor A om at kan være vanskelig for eksempelvis nyansatte å «komme til» i samtalen. Det hindrer den åpne ideutvekslingen og reduserer den verdien en slik diskusjon er ment for å ha (Beasley & Jenkins, 2003). Selv om det er naturlig at en leder tar styring på møtet, med lang erfaring og forståelse av virksomhetene og bransjene for øvrig. Det kan følgelig være viktig at andre mindre erfarne revisorene slipper til med tanker og spørsmål. Vi bemerket oss også at revisorene ikke bare diskutere risiko for misligheter internt, men også i stor grad ute hos kundene. En viktig samtale for å blant at evaluere ledelsens integritet og bevissthet rundt temaet.

Angående fastsettelse av særskilt vesentlighetsgrense svarte revisorene gjennomgående at det var noe de ikke benyttet i praksis. Det var interessant at de ikke benyttet noe tilsvarende i praksis, ettersom det er et krav i henhold til ISA 320 punkt 10, at det også skal settes en vesentlighetsgrense må innrettes ved «særlige omstendigheter» (særskilte risikoer). Vi bemerket oss også fra revisor E at vedkommende hadde den oppfatning at det kunne gjelde «særskilt grense» innen skatt- og avgifter. Denne feiloppfattelsen av begrepet har også kommet frem i andre studier, påpekt av Jorstad & Haaland (2014). Spørsmålet er da om hvilken effekt dette ville hatt for oppdagelse av regnskapsmanipulasjon og underslag av eiendeler. Intuitivt sett så ville det følgelig hatt en effekt, på grunn av at revisor hadde kontrollert mer og derav større sannsynlighet for å oppdage misligheter. Men her faller vi nok tilbake til resonneringen om at en revisjon skal være effektiv i henhold til ISA 300. Og at revisor er en kommersiell aktør med begrensede ressurser og tid.

5.3 Revisjonshandlinger

Under revisjonshandlinger var vi spesielt interessert i å se på forskjellene mellom de små og store revisjonsselskapene, med antagelse om at de store internasjonale selskapene er bundet til intern revisjonsmetodikk og it-verktøy, mens de mindre står friere. Først så vi på om de undersøkte revisorene utformer egne handlinger for å håndtere risikoen for misligheter, og deres vurdering rundt hensiktsmessigheten av disse.

Utenom revisor A og B som kort never at de har handlinger opp mot hovedboksposteringene. Slik det kreves av ISA 240 pkt. 32a, så forteller ingen av respondentene at de har egne handlinger knyttet direkte opp mot misligheter. Det virker derimot å være konsens om at det er heller noe de har oppmerksomhet på underveis i gjennomføringen av de ordinære revisjonshandlingene. Revisor E understreker dette flere ganger underveis i intervjuet, de har ingen handlinger konkret for misligheter, men at dersom det gjennom ordinære handlinger oppdages noe mistenkelig, så blir dette fulgt opp nærmere.

Informanten fra revisorforeningen tar opp dette teamet på eget initiativ, og problematiserer revisors kreativitet i utformingen av egnede revisjonshandlinger. Gjennom deres tilsynssaker har de sett tilfeller av at revisor har identifisert en mislighetsrisiko, men håndtert det som om det var en annen type risiko og brukt ordinære revisjonshandlinger som da ikke er egnet til å oppdage misligheter. Eller at revisor ikke har gjort nok handlinger etter at risikoen er identifisert. Informanten la til at dette kommer fra saker hvor det sener har vist seg å være misligheter hos selskapet, men som gikk uoppdaget gjennom revisjonen.

I forlengelse av dette er det interessant å se hvorvidt revisor inkluderer et element av uforutsigbarhet i sine revisjonshandlinger, slik det anbefales i ISA 240 pkt. A37.

	La dere vekt på å endre tidspunkt, type og omfang av revisjonshandlinger?
Revisor A	Nei, kunne vært flinkere på det.
Revisor B	Nei, hovedtyngden av vår revisjon er lik fra år til år.

Revisor C	Nei, bruker hovedsakelig fjorårets handlinger.
Revisor D	Nei, mest hensiktsmessig å bruke fjorårets handlinger.
Revisor E	Nei, kun i enkelte tilfeller.

Tabell 5 Tidspunkt, type og omfang av revisjonshandlinger

Selv om ingen av de undersøkte la særlig vekt på å endre tidspunkt, type og omfang av handlinger, så flertallet likevel ut til å forstå problemstillingen som reiser seg når revisjonsplanen er lik fra år til år, og hvordan forutsigbarhet kan skape problemer. B forklarer at noe av årsaken er at de allerede tester alle de større transaksjonsklassene, samt at noe av uforutsigbarheten de prøver å få til kommer gjennom tilfeldig utvalg. Revisor A nevnte også dette med tilfeldig utvalg.

For revisor A og D avhenger det av risikobilde. For revisor D forklarer at dersom det er et regnskapsområde året før det var spesielt risiko knyttet til misligheter, så vil de øke *omfanget* av handlinger og ressurser mot nettopp det området i årets revisjon. Revisor A, C og E begrunner det også med at den planen de allerede har utarbeidet er vurdert som den mest hensiktsmessige, det blir derfor unaturlig å skulle endre på den. Igjen kommer revisor A her inn på det forretningsmessige, hvor den kommersielle konkurransen skaper en forventning hos kunden om at de skal være forberedt på når revisor kommer, hva revisor skal se på. Det hindrer de i å være uforutsigbare i planleggingen av revisjonen.

5.3.1 IT-verktøy

Samtidig som revisjonen digitaliseres og nye teknologiske hjelpemidler tas i bruk (Fjørtoft, 2018), så er det ikke gitt noen felles retningslinjer i form av veiledning eller standarder. Derfor ønsket vi å undersøke revisor bruk av IT og hvordan det eventuelt hjelper dem i å avdekke misligheter.

Revisor A opplever både fordeler og ulemper ved implementering av IT-verktøy, på den ene siden gir overblikket dem får mulighet til å utpeke nye risikoområdet, men at dette også bidrar til motsatt av ønsket effekt – at revisjonen bli mindre effektiv. A kommer videre inn på hvordan bruk av IT først og fremst hjelper de å trekke utvalg, at de har verktøy som lar de sette

parameter på populasjonen og at utvalget automatisk trekkes basert på disse. Men at dette i hovedsak gjøres på hovedboksposteringene og ikke i det underliggende regnskapsmaterialet, eller opp mot andre datakilder. A er usikker på hvorvidt deres bruk av it-verktøy har ført til flere oppdagelser av misligheter, men er positiv til at dette har gitt de et bedre grunnlag.

Revisor C, D og E bruker revisjonsprogrammet «Descartes», men de er sammenfallende i svarene om at det ikke hjelper de med å oppdage misligheter. De tre nevnte har alle vært bort i programmet «Smart Bob», men foreløpig har kun revisor E implementert det i revisjonen. Revisor D og C ser ikke behovet for å ta i bruk robotisering og avanserte analyseverktøy, med tanke på størrelsen til kundene de har.

Revisor B bekrefter litt av det inntrykket vi har fått av alle de undersøkte; at dette er noe som er under utvikling og at de enda ikke har klart å utnytte det fulle potensiale som ligger i bruk av IT-verktøy. B er positiv til utviklingen og tror det kan bidra til å avdekke regnskapsmanipulasjon, men at det ikke vil hjelpe mot undersalg og annet som ligger utenfor regnskapsmaterialet. I likhet med revisor E, sier B at dette er noe som avhenger hvor langt kunden har kommet i digitaliseringen av sine regnskapssystemer. De er avhengig av enkel tilgang til rådataen for å bruke det i deres verktøy. Begge nevrer at det nye standardformatet SAF-T vil hjelpe på nettopp dette.

Revisorforeningen fikk tilsvarende spørsmål som revisorene og om de har noen anbefalinger til sine medlemmer.

Informanten svarte innledningsvis at de gjennomfører noe de kaller «digitaliseringsakademiet» som er et omfattende kurs over fire dager, med målsettingen orientering og interessevekkelse. Kurset omhandler ikke bare bruken av digitale verktøy innen revisjon, men også hvordan systemene for regnskapsføring fungerer. Informanten nevnte videre verktøyet (revisjonsroboten) «Smart Bob» som en slags anbefaling. Her får medlemmene i revisorforeningen rabattert pris. Det legges til problematiseringen med at det skal være et hjelpemiddel og ikke svekke effektiviteten i revisjonen med ekstra arbeid. Ved spørsmål om skille mellom «etterforsker» og revisor, sa respondenten seg enig i det, men at det var mulig å kombinere begge to ved hjelpemidler som digitale verktøy. Det ble lagt til at noe av målet med digitale verktøy er å finne frem til ting mennesket ikke klarer selv uten at det skal være tilfeldig.

Revisorforeningen fikk så et oppfølgingsspørsmål om de mente mindre og større firmaer var like skikket eller hadde et like godt utgangspunkt for å ta i bruk dagens og kommende teknologi. De var bevisste på forskjellene på de større internasjonale revisorfirmaene sett opp mot de mindre firmaene, hvor de førstnevnte ofte har mer omfattende systemer og faglig støtte i form av internasjonale nettverk osv. Det ble presisert at det viktigste var erfaring i bransjen for å få det overordnede blikket.

5.3.2 Vurdering av revisjonsbevis

Det ble stilt spørsmål i hvilken grad de som revisor tok stilling til hvorvidt en feil var er gjort bevisst eller ubevisst. Det kunne også gjelde uenigheter i estimer. Videre forsøkte vi å få svar på hva som ble gjort ved oppdagelse av en bevisst feil. Det er gjennomgående svar fra samtlige respondenter at det vurderes, men at dette er utfordrende.

Revisor A at nevnte at det er et vanskelig skille, spesielt på estimer. Videre forteller respondenten at det er ytterst sjeldent at det forekommer at de konkluderer med at en feil er bevisst utført. Det stilles spørsmål om hva de har tenkt. Videre ble det nevnt at ved tilbakeholdelse av informasjon blir fort saken en annen. Revisor B er av samme oppfatning og nevnte kun to saker hvor han har erfart en bevisst feil. Det var snakk om underslag av eiendeler i begge sakene. Tilsvarende blir det også her presisert en påfølgende diskusjon om grunnen til valg av for eksempel regnskapsestimer.

Revisor C uttrykker at det som regel er ubevisste feil på grunn av manglende kunnskap. Respondenten la til eksempel med feilfakturert og fokus rundt motiv bak det, samt bevisste feil som kan være private kostnader førende inn i regnskapet. Revisor D og E presiserer også utfordringen med å si at noe er bevisst feil, men at dette må forklares. Sistnevnte la til at forklaringen må underbygges med dokumentasjon eller lignende.

5.3.3 Analyse

Revisors handlinger må ses i sammenheng med risikovurderingen. Til tross for at alle revisor i større eller mindre grad vurderer risikoen for misligheter gjennom de pålagte risikovurderingshandlingene, er det påfallende å se at ingen utformer og utfører egne spesielle handlinger

for å håndtere mislighetsrisikoen. Til tross for at ISA 240 gir veiledning til alternative handlinger. Økt risiko for misligheter blir svart med mer av de samme handlingen, ikke alternative handlinger (Zimbelman, 1997). Vi ser samme tendens som tidligere påpekt i Finanstilsynets teamatilsyn, hvor de avdekket svakheter ved sammenhengen mellom revisors risikovurdering og handlinger (Finanstilsynet, 2012). Konsekvensen er at revisors handlinger ikke svarer på risikobilde, og den røde tråden i revisjonsplanen forsvinner. Tilsvarende observasjoner som vår informant fra revisorforening har gjort seg gjennom deres firmatilsyn. Poenget forsterkes når vi ser at årets revisjon er tilnærmet lik fjorårets.

Uforutsigbare kontroller regnes som en av de mest effektive metodene for å forebygge misligheter (ACFE, 2018). Det er derfor å regne som en svakhet når revisorene har en statisk revisjonsplan som utviser manglende variasjon i handlinger. De som utfører mislighetene blir kjent med revisors rutiner, herunder, når, hvordan og hvilke regnskapskonti som blir testet. Det vil åpne opp muligheten for selskapets ledelse til å innrette sine handlinger mot området som ikke blir testet (Bowlin, 2011). Ser vi det i sammenheng med hva som kom fram under 5.2.4 «uavhengighet», så kan denne kunnskapen om revisors handlingsmønster bygges opp over tid. I tillegg er sjansen for å oppdage misligheter generelt lavere der hvor revisor bruker en standard mal for typen revisjonshandlinger (Aaser & Wright, 2004). Noen av revisorene kommer inn på vil dette kunne skyldes manglende tid og ressurser til å legge om revisjonsplanen fra år til år.

Videre ser vi en tydelig forskjell på bruken av IT hos de større revisjonsselskapene, sammenlignet med de mindre. De større har egne utviklede systemer, mens de mindre bruker åpne ressurser som Descartes¹ og Smart Bob². Men fellesnevneren er likevel at det ikke i særlig grad hjelper revisor i å avdekke misligheter. De større selskapene som har implementert It-verktøy finner ikke noe mer, og de mindre selskapene ser ikke behovet. Som også påpekt av noen av revisorene er det kanskje for tidlig å kunne se de virkelige effektene av avanserte dataverktøy, roboter og kunstig intelligens på revisor mulighet for å oppdage misligheter. I

---

¹ Descartes er et mye brukt revisjons- og metodikkprogram, som også tilbyr dataanalyse
Se <https://www.visma.no/revisjonsprogram>

² Smart BoB er et verktøy for revisorer som tilbyr blant annet automatisert dataanalyse.
Se <https://www.prisolve.com/revisor/>

tillegg til at det kanskje ikke er like effektivt som det utgir seg for å være (Smith, 2018). Men samtidig er det uansett betimelig å spørre seg om hvorvidt revisor besitter den nødvendige kunnskapen (Asare et al., 2015). Tilgjengelig intern og ekstern data virker også å være en knappfaktor, som er en iboende begrensning i verdien av å bruke avanserte datateknikker (Albrecht et al., 2015, s. 177).

5.4 Revisors kompetanse

5.4.1 Kurs- og etterutdanning

I tillegg til kravet om utdanning og relevant praksis for å bli registrert revisor som følger av revl. §§ 3-2, 3-3, så stilles det ytterligere krav til oppdragsansvarlig revisor i forskriften til revisorloven, om at oppdragsansvarlig skal ha gjennomgått minst 105 timer etterutdanning i løpet av de tre siste kalenderår. Jf. forskrift revl. §2-1. Dette skal sørge for at revisor holdes faglig oppdatert innen regnskap, skatt og revisjon. Utenom de tre overhengende teamene stilles det ikke spesifikke krav til det faglige innholdet i etterutdanning og kurs.

Revisor A og B forteller at overvekten av kursene de selv deltar på avholdes internt, av for eksempel selskapenes egne granskere og eksperter, hvor teamene økonomiske kriminalitet, misligheter og andre underbyggende temaer står på agendaen. C og D, som altså representerer de små selskapene i denne undersøkelsen, benytter i hovedsaks revisorforenings kursprogram. Revisor E i likhet med B, C og D understreker at kursene ikke går direkte på hvordan man avdekker misligheter, men at dette faller naturlig inn under øvrige overhengende temaer. For eksempel at regnskapsmanipulasjon inngår i kurs om regnskap, eller at undersalg diskuterer på kurs i intern kontroll.

Revisorforeningen ble følgelig spurt om hvilke kurs de tilbyr, spesielt med tanke på misligheter revisors rolle rundt dette. Informanten hadde ikke full oversikt selv over den detaljerte planen, men var viten om at det var en del av enkelte kurs i løpet av året. Det ble nevnt at de blant annet tilbyr ulike kurs innenfor revisjonsfagområdet og etikk. Videre ble informanten spurt om det var kursing innen granskning eller om det omhandlet mer overordnet om revisjonsfaget, inklusivt tema om misligheter. Her svarte informanten at det gjaldt granskning, at

var mer en øvelse enn vanlig revisjon, som hvordan du avdekker at bilag er manipulert. Det legges til at det kunne være en diskusjon om det burde vært mer kurs om granskning.

Oppfølgingsspørsmålet lød om Revisorforeningen tilbudte revisorene noen andre tjenester utover kurs- og etterutdanning.

Informanten svarte at veiledning- og informasjonsarbeid foregår på flere måter. Den faglige spørretjenesten nevnes hvor revisorene kan stille faglige spørsmål. Det legges til at revisorforeningen også la ut faglige artikler om revisjon på nett, samt tilbud ute hos de fremtidige revisorer blant annet i form av undervisning/foredrag. Informanten la til samarbeidet de har med finanstilsynet vedrørende effektiv kontroll ute hos revisjonsfirmaer. Det gjennomføres på sykluser på omtrent hvert 6 år for denne kontrollen.

Revisorforeningen ble spurt i løpet av intervjuet om de opplevde at revisorene var usikre på deres rolle mot å forebygge og avdekke misligheter og i hvilken grad de fikk henvendelser. Informanten svarte innledningsvis at det ikke var en overordnet usikkerhet om rollen deres. Spørretjenesten nevnes også her ved flittig bruk på konkrete problemstillinger av ulik grad av kompleksitet. Det kunne for eksempel være nyansatte revisorer som er usikre på en konkret standard eller moment i revisjonen. Informanten sa de fikk mange henvendelser på vanskelige situasjoner slik som rapportering i henhold til Hvitvaskingsloven og mistanke i forhold til det. Det blir lagt til at det ofte er henvendelser at er noe som har oppstått. Informanten ga også eksempel på usikkerhet i forhold til når revisor skulle trekke seg på et mer overordnet nivå. Det er av informantens inntrykk at det er i mindre grad spørsmål om eksempelvis hvilke revisjons-handlinger som burde utføres ved gitte risikovurderinger.

5.4.2 Bruk av granskningsekspert

Vi stilte alle revisorene spørsmålet om hvorvidt de bruker granskningseksperter i revisjonen. Med granskningsekspert mener vi personer som ikke normalt sett er en del av det enkelte revisjonsteam og som har spesialkompetanse på vurdering og håndtering av mislighetsrisiko. Eventuelt om dette er noe de har internt, eller en tjeneste de leier inn eksternt.

	I hvilken grad benyttes granskningssekspert til å bistå revisjonen?
Revisor A	I stor grad, har intern granskningsavdeling
Revisor B	Har granskere internt, men ikke sett behov for å bruke de.
Revisor C	I svært liten grad
Revisor D	I veldig liten grad
Revisor E	Har granskere internt, men brukes mest som en tjeneste for kunden

Tabell 6 Bruk av granskingsekspert

Ikke veldig overraskende ser vi en forskjell på de større og mindre revisjonsselskapene her, hvor det er det større med mer ressurser, representert her ved revisor A, B, og E, som har egne granskere internt. Mens revisor C og D har hverken interne eller bruker eksterne. Revisor A som forteller at de i stor grad bruker granskere, understreker at granskere er noe som benyttes først når det har oppstått en situasjon. Men at dette altså ikke er noe som brukes i planleggings- og risikovurderingsfases av revisjonen.

Revisor E opplyser at granskingseksperter de har brukes i liten grad til selve revisjonen, men heller som tjeneste kunden etterspør og som de tilbyr dersom kundens ledelse selv mistenker noe og ønsker det videre undersøkt. Revisor A kommenterer også at dette er noe som brukes kommersielt.

5.4.3 Analyse

Vedrørende kurs og etterutdanning var det et klart skille mellom de små/mellomstore og de store revisjonsfirmaene på om dette ble utført internt eller eksternt. Førstnevnte kompenserer for manglende ressurser internt, ved å bruke revisorforeningen som faglig støttespiller. På en annen side bruker de større selskapene interne ressurser på dette område, da disse selskapene er av et mer omfattende og internasjonalt preg. Samtlige respondenter understrekte at det ikke var egne «granskning»- eller «mislighetskurs», som er etterlyst kunnskap og trening hos

revisor (Asare et al., 2015). Andre studier viser også nytten av at revisor trener på å adoptere tankegangen til en gransker og den positive effekten det kan ha på risikovurdering og senere handlinger (Hoffman & Zimbelman 2009). Videre stiller vi oss spørsmålet om den faglige kurs- og etterutdanningen burde hatt mer fokus rundt misligheter. Sett i lys av rapporten over hvem som faktisk avdekker økonomisk kriminalitet, så taler det sterkt i retning for en endring i programmet til revisorforeningen og internt hos de store firmaene. Hammersley (2011) på-ker viktigheten av at revisor kurses, nettopp på grunn av de mangler erfaring med misligheter gjennom deres daglige virke. Derfor kan være positivt med økt fokus på eksempelvis kurs på hvordan identifisere mislighetsrisikoer, men at såkalte «granskningskurs» vil bidra til en dras-tisk endring i revisors måte å arbeide på, stiller vi oss derimot mer tvilende til. Det er tross alt et annet fagfelt (Stenvold, 2018).

Det leder oss inn på bruken av granskningsekspertter. De undersøkte revisorene var sammen-fallende i svarene om det er noe som brukes i liten grad i selve revisjonen. Mest interessant er det å se de store revisjonsselskapene som opplyser at de har egne granskere internt, men like-vel velger ikke å benytte seg av muligheten. Videre er det gjennomgående svaret fra samtlige revisorer at de omtrent ikke har erfart misligheter i løpet av karrieren. Med bakgrunn i teori og standard skulle det tilsi en naturlig åpning for bruken av disse ekspertene som har mer er-faring på dette spesifikke området. Deres spesialkompetanse vil kunne ha stor nytte for revi-sor i både en risikovurderingsfase og ved senere utforming av hensiktsmessige handlinger for å avdekke mislighetene (Boritz et al., 2015 ; Stenvold, 2018). Det er derimot ikke et krav som revisor må etterfølge, og det må gjøre en vurdering om nytten er større enn kostnaden i tråd med at revisjons skal være effektiv. Med bakgrunn i svarene som er gitt er det altså er for høye kostnader og for lite verdi i andre enden. Som ofte er grunnen for at muligheten ikke be-nytttes i større grad (Asare et al., 2015). «Etterpåklokskapen» taler derimot for at gransknings-ekspertter skulle vært involvert i større grad sett i lys ulike regnskapsskandaler.

5.5 Ny lov

5.5.1 Formålsbestemmelsen

Selv om Finansdepartementet er klare på i nevnte forberider at den forslåtte nye formålsbestemmelsen ikke er ment som en endring i forhold til gjeldene lov (Finansdepartementet, 2019). Så er vi likevel interessert i å undersøke om den nye formålsbestemmelsen kan ha en indirekte effekt på revisors prioriteringer fremover.

Revisor A, B og D er alle tydelige på at de ikke tror denne endringen vil ha noen særlig betydning. B forteller at fokuset deres er allerede høyt nok sånn som det er i dag, mens A og C begrunner det med at det er allerede regulert i loven, samtidig som det først og fremst er standardene som la føringer på hvordan de jobber, ikke loven. Til forskjell er revisor C positiv til at presisering i formålsbestemmelse kan øke fokuset, og at dette vil kunne komme til syne i det faglige innholdet i kursing og lignende fremover, som igjen vil bidra til et høyere fokus på misligheter hos dem og andre revisorselskaper. Revisor E har ikke tatt stilling til hvilken effekt det kan ha.

Her svarte informanten for Revisorforeningen at lovendringen er en markering hvor økonomisk kriminalitet er en viktig funksjon og oppgave for revisor. Det blir lagt til at det nok ikke blir en direkte håndheving på det, men et høyere fokus på utøvelsen av god revisjonsskikk og hvordan revisjonen er utført. Videre ville det være en fremhevelse av revisors plikter som har betydning for å forhindre økonomisk kriminalitet.

Oppfølgingsspørsmålet til Revisorforeningen var om endringen i formålsbestemmelsen ville bidra til å øke forventningene fra samfunnet.

Informanten svarte raskt at det trolig ikke vil ha vesentlig betydning for samfunnet, men at det kan ha en viss politisk effekt. Det blir presisert er en aktør som tar temaet på alvor uansett om det står i loven eller ikke, men at det er positivt at det fremheves på den måten det gjør.

5.5.2 Straff

Vi ønsket også å se hvordan muligheten for straff fungerer som insentiv. Vi stilte spørsmålet i sammenheng med den nye loven, hvor det legges opp til at finanstilsynet enklere kan gi revisor straff i form av bøter eller frata revisor retten til å signere på revisjonsberetningen for en periode.

Revisor A tror ikke det vil ha en effekt på hvordan de ser på deres oppgave, eller at det kommer til å endre måten de jobber på. Men at det vil hjelpe på dokumentasjonen og formalitetene. A sikter nok her til de krav som følger ISA 230 og av revl. §5-3, hvor det heter at revisor dokumentasjon av det enkelte oppdrag skal være tilstrekkelig nok til at det er mulig å etterprøve revisors konklusjoner.

Revisor B, C og D tror heller ikke at det vil ha en reel betydning for hvordan de arbeider, men at straff kan fungere som et insentiv til å øke deres fokus også på misligheter. D opplever at de er så strengt kontrollert av myndigheter og revisorforeningen sånn som det er i dag, at det til og med går utover deres forutsetning for å drive virksomhet. De gjør allerede sitt ytterste for å etterfølge lover og standarder, med den visshet at hvis de gjør noe feil så får de nevnte aktører «på nakken».

Revisor E kommer med et treffende utsagn som ikke bare svarer på spørsmålet, men samtidig er dekkende for avhandlingens problemstilling. Vi siterer: «... Det er ikke det som gjør at jeg sover om natta, om jeg avdekker misligheter eller ikke».

Vi vil også få Revisorforeningen sine synspunkter på dette. Informanten er usikker på den direkte, preventive effekten av større straff. Det blir lagt til at det er rimelig å anta at det vil ha en effekt, men er derimot usikker på hvor stor den vil bli. Informanten sa videre at effekten ville være avhengig av hvilke grenser finanstilsynet setter for bøteleggelse. Informanten forklarte at det var revisorforeningens ønske å være i balanse mellom medspiller til revisorene, men samtidig også slå hardt ned på faktorer som har gått galt.

5.5.3 Analyse

Det kom tydelig frem av de ulike revisorene at endring av formålsbestemmelsen ville ha svært liten effekt. Svaret kom ikke overraskende, da det ikke var baktanken til finansdepartementet. Det kan være interessant om denne tydeliggjøringen av begrepet «økonomisk kriminalitet» vil ha en effekt på hvordan samfunnet for øvrig vil anse revisors rolle rundt dette i fremtiden. Selv om revisorene og finansdepartementet er klare på at det ikke vil endre deres måte å jobbe, kan dette følgelig ha en indirekte effekt på det. Forventningen til revisor kan øke, ved at samfunnet blir mer bevisst over at revisor er en viktig aktør for bekjempelse av økonomisk kriminalitet. På en annen side stilte revisorforeningen seg kritisk til dette og mente det kunne ha en mer politisk påvirkning.

Revisorbransjen har også hatt sin mening om endringen, slik det ble nevnt i teoridelen av oppgaven. Det kan tolkes slik at lovendringen kan bidra til et forventingsgap, hvor da brukerne av regnskapet og samfunnet for øvrig tror de jobber på en annen måte enn det de gjør i virkeligheten (Chye & Woo, 1998). Dette kan følgelig føre til endring av revisor sin rolle – derav den indirekte effekten hvor revisor blir trukket i retning mot samfunnets forventinger. En annen tolkning kan være at endringen fra begrepet «misligheter» til begrepet «økonomisk kriminalitet» vil kunne være anses som en utvidelse av arbeidsoppgavene til revisor. Ettersom misligheter er begrenset i den forstand at det hovedsakelig gjelder regnskapsmanipulasjon og underslag av eiendeler, kan det virke naturlig av den grunn at økonomisk kriminalitet kan tolkes som et videre begrep.

Det er nok av den allmenne oppfatning at straff generelt skal ha en avskrekkende og preventiv effekt. Revisorene svarer gjennomgående at dette ikke vil endre deres måte å jobbe på, men flere nevner at det vil kunne øke fokuset mot misligheter. Revisor A kom med en bemerkning at følgene av dette kan være økt dokumentasjon, som resulterer i at konkursjonene til revisor kan etterprøves. Det vil altså kunne ha en indirekte effekt. Vi ser av ulike skandaler tidligere på 2000-tallet hvor revisor har opptrådt uaktsomt ikke sitt virke og har blitt dømt for dette. Dette spørsmålet om straff var ment overordnet, sett i lys av nytt lovforslag, med potensiell innvirkning på revisors arbeid mot misligheter. Det er samme tankegang i nytt lovforslag med bøter og straff i form av forbud mot å avgi revisjonsberetning, som ved straff hvor revisor

grovt sett har opptrådt uaktsomt i en større skandale. Førstnevnte kan dog anses som en midlere form for straff. Vi valgte av denne grunn å bruke nytt lovforslag som angrepsvinkel. Avslutningsvis vil vi poengtere uttalelsen til revisor E, som kan tolkes som at misligheter ikke er fremst i tankene hele tiden, og at straffen i seg selv ikke vil endre måten de jobber på. Da er vi tilbake på det gjennomgående svaret at forebygging og avdekking av misligheter ikke er primæroppgaven til revisor.

5.6 Tilleggsspørsmål -Revisorforeningen

Hva skal til for at revisor i større grad avdekker misligheter? Kompetanse?

Vi ønsket å få synspunktet til Revisorforeningen om hva som skulle til for at revisor i større grad avdekker misligheter.

Informanten fortalte at det kunne være økt kompetanse og oppmerksomhet. Angående førstnevnte tiltak, så ble det nevnt at revisorene kunne fått mer kompetanse innen gransking. Det utdypes videre med viktigheten å ta seg tiden til å få det overordnede blikket. Informanten sier det er en hektisk hverdag, som gjør dette utfordrende for revisor.

Forskjeller på hvordan dere jobber / hjelper store og små firmaer

Vi ville høre fra Revisorforeningen selv i hvilken grad de var til hjelp for de mindre- og mellomstore revisjonsfirmaene, sett opp mot de større firmaene. Informanten sa at det var stor forskjell i praksis, underbygd av at de største revisjonsfirmaene har et internasjonalt preg med intern kursing, uten stor bruk av ressurser og tilbudene fra Revisorforeningen.

Det ble stilt oppfølgingsspørsmål til revisorforeningen om det var et større samarbeid med de mindre firmaene.

Informanten for svarte ja på det, spesielt hvis du tenkte på kurs. Videre ble det fortalt at de mindre revisjonsselskapene benyttet i stor grad den faglige spørretjenesten. Det ble i liten

grad benyttet av de største. Informanten sa videre de større selskapene hadde ressurser til å håndtere det faglige internt, samt at det er retningslinjer på at det faglige skal håndteres internt. Revisorforeningen sa avslutningsvis at de mindre selskapene og de større selskapene er deltakende i styret og arbeid i revisjonskomiteen. De store må på en måte «alltid være med», ettersom de utgjør et stort antall revisorer og har en veldig stor markedsandel.

Er revisjonsstandarden ISA 240 tilstrekkelig og gir den en hensiktsmessig veiledning?

Det ble presisert innledningsvis at dette var informantens svar, men at det trolig kunne være en generell oppfatning i revisorforeningen også. Informanten problematiserer generelt sett detaljerte standarder og er usikker på hvor langt man kommer med det i realiteten. Videre blir det forklart at faren med detaljerte standarder var at det kunne ta bort fokus fra det som er nødvendig. Det ble presisert at det gode skjønn og det overordnede blikket er avgjørende. Informanten la at dette ikke nødvendigvis var gjeldende for ISA 240, da det er hovedsakelig er enkle overordna krav.

6. Avslutning

I dette kapitlet oppsummere vi og konkluderer på oppgaven hvor vi har undersøkt hvorfor oppdragsansvarlig revisor ikke oppdager misligheter gjennom den eksterne revisjonen. Til slutt diskuterer vi studienes begrensninger, i tillegg til å komme med forslag til videre forskning på området.

6.1 Konklusjon

Basert på rapportene (ACFE, 2018 ; KPMG, 2016), og spesielt den førstnevnte, var det innledningsvis overraskende for oss at revisor i svært liten grad oppdaget regnskapsmanipulasjon og underslag. Etter grundigere undersøkelser på det teoretiske plan, funn og analyse av dybdeintervjuene hos erfarne oppdragsansvarlige revisorer, samt revisorforeningen, har summen av disse faktorene endret vår initiale oppfatning.

Revisorene vi intervjuet kan ha et poeng med at mye av feilene (potensielle misligheter) korrigeres underveis i revisjonen. Det taler for at revisor i realiteten, i lys av sin stilling, hindrer misligheter som ikke fremkommer i denne studien. På en annen side kan dette tolkes som alarmerende av samfunnet for øvrig. Ville det vært rimelig å anta at den «vanlige mannen i gata» ble overrasket og kunne miste tiltro systemet hvis han var kjent med at ekstern revisor kun oppdaget 4 % av all økonomisk kriminalitet? Vi tror det. Her er vi tilbake til forventningsgapet mellom hva samfunnet tror revisors plikter og arbeid er, sett opp mot realiteten (Chye & Woo, 1998).

For å konkludere på problemstillingen vår, er det basert på svarene fra intervjuobjektene og tilhørende underbyggende forskning. Hvorfor oppdager og rapporterer så ikke oppdragsansvarlig revisor misligheter gjennom revisjonen? Det er ikke ett enkelt svar på det, men vi ønsker å konkludere med de punktene vi mener er mest sentrale basert på innhentet data.

Revisorene anser ikke selv at arbeidet mot misligheter er deres primære oppgave, som i seg selv kan være en indikasjon på at det er andre aktører i samfunnet som oppdager dette i høyere grad. Revisorloven og revisorstandarder gir heller ingen instruks om at dette er deres primære oppgave. Det kan også spores tilbake til eierne av de revisjonspliktige selskapene, som

på samme måte ikke har angitt at det er deres primære oppgave. Hovedansvaret er tillagt ledelsen og styret, i tråd med aksjelovens bestemmelser. I tillegg, hadde våre respondenter for revisjonsselskapene en gjennomsnittlig arbeidserfaring på ca. 27,5 år. I alle disse årene hadde kun enkelte av dem faktisk oppdaget misligheter noen få ganger. Et svar på dette, kan være slik Payne og Ramsey (2005) påpeker, hvor studien viste en svekkelse av profesjonell skepsis ved lang arbeidserfaring.

Vi fikk den oppfatningen at skillet mellom de store- og små/ mellomstore revisjonsselskapene ikke var meget stort. De arbeider relativt likt, hvor de sistnevnte har et mer dyptgående samarbeid med revisorforeningen på det faglige plan. Det er helt klart at revisorforeningen spiller en viktig rolle for revisorene med tanke på forebygging av avdekking av misligheter, med tanke på løpende kursing og faglige spørretjeneste. De kjente store revisjonsselskapene, med sine store markedsandeler, bruker sine egne ressurser som en global aktør. På en annen side, var det et tilsvarende skille mellom revisjonsselskapene med tanke på hvor overraskende tallene fra disse studiene var. Her var det enkelte av de mindre revisjonsselskapene som syntes det var overraskende og lite representativt i Norge. Svarene fra vårt utvalg av revisjonsfirmaer taler for at det er et skille når det gjelder oppfatningen av hvilken grad de oppdager misligheter.

De ulike revisjonsselskapene svarte gjennomgående likt på sentrale punkter om profesjonell skepsis, uavhengighet, og om det ble satt en særskilt vesentlighetsgrense. Revisorene er all hovedsak enige om hva profesjonell skepsis innebærer. Begrepet uavhengighet er også et velkjent begrep for dem. På en annen side kunne ingen av dem si at det i praksis ville oppstå problemer med uavhengigheten og den profesjonelle skepsisen ved et langvarig kundeforhold. Vi syntes det var interessant å koble profesjonell skepsis sammen med rotasjonsplikten, sett i lys av blant annet forskningen til Cordt-Hansen et al (2010) om langvarige kunderelasjoner og tillitsforhold. Respondentene for revisjonsselskapene reviderer i all hovedsak mindre- og mellomstore selskaper, som tilsier at oppdragsansvarlig kan være revisor for det enkelte selskapet gjennom hele sin karriere. Vi er av samme oppfatning at rotasjonsplikten vil ha større virkning på store selskaper med flere interessenter, men det hjelper ikke det faktum at misligheter begås hos alle de andre selskapene også. At et samarbeid på 30 år vil kunne svekke den sunne profesjonelle skepsisen og den reelle uavhengigheten er vi ganske klare på, som igjen vil gjøre det lettere for de revisjonspliktige selskapene å begå misligheter. Dette er et teoribasert

raisonnement fra vår side, hvor også Davis et al (2000) argumenter direkte for rotasjon for oppdragsansvarlige revisor på grunn av svekkelse av profesjonell skepsis.

Revisorene endrer i liten grad tidspunkt, omfang og type revisjonshandlinger, på tross av anbefalingen som gis i ISA 240. Sett i sammenheng med måleffektiv revisjon og at de driver virksomhet av kommersiell art, er dette forståelig. På en annen side, vil forutsigbare handlinger kunne åpne opp for misligheter, og samtidig redusere muligheten for at de blir avdekket (Bowlin, 2011). Videre observerer vi at det ikke blir utformet egne revisjonshandlinger for å avdekke mislighetene eller avkrefte risikoen. Som resulterer i samme ubesvarte spørsmål framsatt av Trompeter et al. (2013), om de ordinære handlingene uegnet eller ikke blir utført på en hensiktsmessig måte. Det som derimot er mer klart, er at det revisjonshandlingen for å håndtere mislighetsrisikoen ikke planlegges ut ifra det aktuelle risikobildet. Som er nødvendig sammenheng i en revisjon (Gulden, 2016). Hammersley (2011) svarer på dette hvor blant annet risikovurderingen kan være for generell eller at revisor mangler motivasjon til å utforme og gjennomføre handlingene. Noe som kan gi mening sett opp kost-nytte vurdering av revisorene og overveiende grad av handlinger basert på fjorårets revisjonsplan. Ser man dette sammenheng med langvarig kundeforhold og svekkelse av profesjonell skepsis, mener vi det utgjør de mest avgjørende faktorene for hvorfor revisor i svært liten grad oppdager misligheter.

Revisorene bruker i tillegg ikke en særskilt vesentlighetsgrense i praksis. Her har vi også en faktor som underbygger et lavt tall for mislighetsoppdagelse. Det ble også nevnt av en av de store revisjonsselskapene at de som ønsker å lure «systemet» faktisk får dette til, mye på grunn av sin dypgående kunnskap om bedriften. Alle feil under vesentlighetsgrensen blir ikke nødvendigvis rettet, hvor det samtidig har vist seg at det er en meget høy terskel for innrapportering av mistenkelige forhold i henhold til opplysningsretten. Resultatet av disse faktorene kan være indikasjoner på store mørketall som revisor aldri oppdager, eller at det eksempelvis oppdages av varsler internt, eventuelt til slutt i et konkursbo. Vi må på et overordnet plan heller ikke glemme at revisor er en kommersiell aktør. Revisjonsselskapene har av denne grunn ikke muligheten til å «snu hver stein» selv, eller ved hjelp av granskningsekspertter på grunn av hvilken omfattende ressursbruk det ville innebære.

Selv om det er iboende begrensinger ved en revisjon som gir naturlig forklaringer på hvorfor revisor ikke oppdager misligheter i større utstrekning enn det de gjør, mener vi likevel at det

foreligger rom for forbedringer. Uten at hele profesjonen må endres av den grunn, så tror vi at den eksterne revisor kan dra nytte av å være enda mer kreativ sin utvelgelse av revisjons handlinger og se etter nye metoder utenfor de tradisjonelle. I tillegg tror vi at Revisorforeningen kan bidra til et kompetanseløft ved å inkludere temaet i større grad i sin kursportefølje. Utover det, så er det spennende å følge med på den teknologiske utviklingen og se på hvilken betydning kunstig intelligens vil kunne ha for revisors mulighet til å forebygge og avdekke misligheter i fremtiden. Fjørtoft (2018) er en av mange som spår at kunstig intelligens og automatiseringen overtar som drivere av fremtidens revisjon. Som revisorene selv sier, så er vi fortsatt på et tidlig stadium. Tiden vil vise.

6.2 Studiens begrensninger

Innledningsvis vil vi presisere at dette er en oppgave som er forankret i teori og at vi mangler praktisk erfaring fra revisjonsbransjen. Det vil naturligvis ha påvirket vår analyse av innhentet data fra revisorene og revisorforeningen. Det samme gjelder sammenstillingen av valgt teori i oppgaven, som kunne vært noe annerledes dersom vi hadde arbeidet med revisjon selv.

Denne oppgaven er begrenset med tanke på tids- og ressursaspektet, og studien undersøker et relativt begrenset utvalg av revisorer. I vår informasjonsinnhenting kom vi nok ikke helt frem til det såkalte «metningspunktet», som tidligere nevnt i metodekapittelet. Det tilsier at utvalget kan være for lite for å generalisere funnene. Og vi kan ikke utelukke muligheten for at ny informasjon hadde tilflytt med et økt utvalg. I tillegg kunne studien vært styrket om vi hadde inkludert flere sentrale aktører for å få et ytterligere og et mer helhetlig perspektiv på temaet. Med det mener vi for eksempel innhenting av primærdata fra granskningsekspertene og Økokrim. Avslutningsvis vil vi nevne at vi fikk en viss oppfatning at noen av revisorene til tider ga et svar av et mer «etter boka»- preg. Dette vil følgelig være en svakhet ved oppgaven, da målet var å få et bilde av hvordan revisor arbeider i realiteten. Til tross for dette mener vi at denne studien evner å gi god innsikt i noen av de forklaringen bak hvorfor revisor ikke i større grad avdekker og rapporterer misligheter.

6.3 Forslag til videre forskning

Den videre forskningen på revisor oppgave med å forebygge og avdekke misligheter kan ta flere retninger. Et forslag er å gjøre en tilsvarende studie, men da med en kvantitativ tilnærming, for å undersøke hvorvidt geografiske og demografiske forskjeller i Norge har betydning for hvordan revisor jobber mot å avdekke misligheter, spesielt med tanke på små kontra store revisjonsselskaper og de ulike næringene de reviderer.

Det vil også være interessant å se nærmere på forskjeller mellom den eksterne revisor og andre aktører, og hvordan de ser på revisors arbeid. Vi foreslår derfor å inkludere flere sentrale aktører slik vi nevnte over som en begrensning for vår del. Da ville det vært naturlig å benytte granskningsekspert og Økokrim, med en litt annen tilnærming til økonomisk kriminalitet.

Videre vil det være av interesse å se på hvilken retning revisjonen tar i fremtiden, og hvilken rolle revisor skal ha. Med bakgrunn i usikkerheten som kommer fra i lov og standarden om revisors oppgaver med å avdekke misligheter og annen økonomisk kriminalitet. Den videre forskning kan se på hvilke aktører som er med på når lovverket skal utformes og hvilken innflytelse de har. Spesielt med tanke på revisors deltagelse i lovutvalget og deres interesse av å utforme tvetydelige lover og standarder for å unngå ansvar.

Litteraturliste

- ACFE. (2018) *Report to the nations: 2018 global study on occupational fraud and abuse*. Hentet fra <https://www.acfe.com/report-to-the-nations/2018/>
- Albrecht, W. S., Albrecht, C. O., Albrecht, C. C., & Zimbelman, M. F. (2016). *Fraud examination*. 5.utg. Boston: Cengage Learning.
- Andersen S. & Eilifsen A. (2010). De nye vesentlighets-standardene. *Revisjon Og Regnskap*, 80(4), 38-44.
- Anderson, U., & Koonce, L. (1998). Evaluating the sufficiency of causes in audit analytical procedures. *Auditing*, 17(1), 1-12
- Asare, S. K., Wright, A., & Zimbelman, M. F. (2015). Challenges facing auditors in detecting financial statement fraud: Insights from fraud investigations. *Journal of Forensic and Investigative Accounting*, 7(2), 63-111.
- Asare, S., & Wright, A. (2004). The Effectiveness of Alternative Risk Assessment and Program Planning Tools in a Fraud Setting*. *Contemporary Accounting Research*, 21(2), 325-352.
- Asklund, A. (2013). Revisjon av inntekter og revisors virksomhetsforståelse ; tematilsynet 2012. *Revisjon Og Regnskap*, 83(4), 60-62.
- Aurstad, T. (2018). Forslag til ny hvitvaskingslov. *Revisjon Og Regnskap*, 88(3), 40-43.
- Bamle, M., & Bruu, B. (2019). *Økonomisk kriminalitet: trusler og tiltak*. Oslo: Gyldendal.
- Beasley, Mark S., & Jenkins, J. Gregory. (2003). A primer for brainstorming fraud risks: There are good and bad ways to conduct brainstorming sessions. *Journal of Accountancy*, 196(6), 32-38.
- Berget, M. (2011). Revisors straffeansvar. *Revisjon Og Regnskap*, 62-64. Hentet fra: <https://www.revregn.no/asset/pdf/2011/1-62-4.pdf>
- Birkeland, K. (2007). Erstatningsansvar for revisorer. *Tidsskrift for Erstatningsrett*, (01-02), 4-32.
- Birkeland, K. (2017). Ekstern revisors handleplikt. Oslo: Cappelen Damm akademisk.

- Boritz, J., Kochetova-Kozloski, N., & Robinson, L. (2015). Are Fraud Specialists Relatively More Effective than Auditors at Modifying Audit Programs in the Presence of Fraud Risk? *Accounting Review*, 90(3), 881-915.
- Bowlin, K. (2011). Risk-based auditing, strategic prompts, and auditor sensitivity to the strategic risk of fraud. *The Accounting Review*, 86(4), 1231-1253.
- Braun, K.W. (2001). The Disposition of Audit Detected Misstatements: An Examination of Risk and Reward Factors and Aggregation Effects. *Contemporary Accounting Research*, 18(1), 71-99.
- Braze, J. F., Carpenter, T. D., & Jenkins, J. G. (2010). Auditors' use of brainstorming in the consideration of fraud: Reports from the field. *The Accounting Review*, 85(4), 1273-1301.
- Bruu, B. (2019). Revisors identifisering og vurdering Mislighetsrisiko. *Revisjon Og Regnskap*, 89(4), 46-55.
- Cappelen, A. W. (2004). Revisors samfunnsansvar. *Revisjon Og Regnskap*. Hentet fra <https://www.revregn.no/i/2004/5/rr9r-2>
- Chye Koh, H., & Woo, E. (1998). The expectation gap in auditing. *Managerial Auditing Journal*, 13(3), 147-154.
- Cole, S., & Angermo, L. (2018). Bruk av robotteknologi og kunstig intelligens ; revisjon. *Revisjon Og Regnskap*, 88(3), 36-37.
- Cordt-Hansen, H., Siebke, H. A., & Knudsen, E. (2010). *Revisorloven med kommentarer*. 4 utgave. Bergen: Fagbokforlaget
- Cressey, D. R. (1950). The criminal violation of financial trust. *American Sociological Review*, 15(6), 738-743.
- Davis, L. R, Soo, B. & Trompeter, G. (2000). Auditor Tenure, Auditor Independence and Earning Management. American Accounting Association. Hentet fra <https://www2.aaahq.org/audit/midyear/01midyear/papers/soo.pdf>
- Den norske Revisorforeningens regler om etikk (DnR) (2008). Code of ethics for professional Accountants.
- Donegan, James. J. & Ganon, Michele W. (2008). Strain, Differential Association, and Coercion: Insights from the Criminology Literature on Causes of Accountant's Misconduct. *Accounting and the Public Interest*. 8.
- Donelson, Dain C, Ege, Matthew S, & McInnis, John M. (2017). Internal Control Weaknesses and Financial Reporting Fraud. *Auditing.*, 36(3), 45-69.

- Ebbesberg, H. (2016). Revisorlovens krav til uavhengighet. *Revisjon Og Regnskap*, 86(5), 41-46.
- Elster, K., Tollersrud, T. (2017, 11. november). Tiltalt for underslag av 49 millioner kroner. *NRK*. Hentet fra <https://www.nrk.no/norge/tiltalt-for-underslag-av-49-millioner-kroner-1.13774338>
- Fallan, L., & Pettersen, I. (2016). *Bedriftsøkonomiske atferdsteorier : Endrede perspektiver på atferd, koordinering og organisering*. Bergen: Fagbokforlag.
- Finansdepartementet. (1998). Om lov om revisjon og revisorer (revisorloven). (Ot.prp. nr. 75 (1997-98)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/otprp-nr-75-1997-98-/id120702/?ch=1>
- Finansdepartementet. (2004). Høring - forslag om å innføre rapporteringsplikt for revisorer. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/horing-forslag-om-a-innfore-rapportering/id96595/?expand=horingsbrev>
- Finansdepartementet. (2019). Lov om revisjon og revisorer (revisorloven), lov om endringer i lov om Folketrygdfondet og samtykke til godkjenning av EØS-komiteens beslutning nr. 102/2018 om innlemmelse i EØS-avtalen av direktiv 2014/56/EU og forordning. (EU) 537/2014. (Prop. 37 LS (2019–2020)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-37-ls-20192020/id2682333/>
- Finanstilsynet. (2013). Tematilsyn 2012, Inntektsrevisjon og virksomhetsforståelse. Hentet fra <https://www.finanstilsynet.no/nyhetsarkiv/nyheter/2013/inntektsrevisjon-og-virksomhetsforstaelse/>
- Finneide, G. (2014). Revisors virksomhet sett fra Økokrims ståsted. *Revisjon Og Regnskap*, 84(3), 38-43.
- Fjørtoft, L. E. (2018). Digitalisering og disrupsjon i revisjonsbransjen. *Revisjon og regnskap*, 88(1), 24-26.
- Gjernes, K., & Skaalmo, G. (2015, 13. mars). Tyvenes marked. *Dagens Næringsliv*. Hentet fra <https://www.dn.no/magasinet/dokumentar/arnt-angell/marte-voje-opland/finanstilsynet/tyvenes-marked/1-1-5330378>
- Gottschalk, P., & Gunnesdal, L. (2017). *Toppen Av Isfjellet: Omfanget Av Hvitsnippkriminalitet I Norge*.
- Gripsrud, G., Olsson, U. F. & Silkoset, R. (2010). *Metode og dataanalyse*. Kristiansand: Høgskoleforlaget.
- Gulden, B. (2015). *Den eksterne revisor*. 9. utg. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Gulden, B. (2016). *Revisjon : Teori og metode*. 7. utg. Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Hammersley, J. (2011). A Review and Model of Auditor Judgments in Fraud-Related Planning Tasks. *Auditing-A Journal Of Practice & Theory*, 30(4), 101-128.

- Hirsch, E. (2004). Revisors ansvar for avdekking av misligheter. *Revisjon Og Regnskap*. Hentet fra <https://www.revregn.no/i/2004/7/rr4-2>
- Hoffman, V., & Zimbelman, Mark F. (2009). Do Strategic Reasoning and Brainstorming Help Auditors Change Their Standard Audit Procedures in Response to Fraud Risk? *The Accounting Review*, 84(3), 811-837.
- Hvitvaskingsloven. (2018). Lov om tiltak mot hvitvasking og terrorfinansiering (LOV-2018-06-01-23). Hentet fra <https://lovdata.no/lov/2018-06-01-23>
- ISA 200 Overordnede mål for den uavhengige revisor og gjennomføringen av en revisjon i samsvar med de internasjonale revisjonsstandardene. The International Federation of Accountants
- ISA 230 Revisjonsdokumentasjon. The International Federation of Accountants.
- ISA 240 Revisors oppgaver med og plikter til å vurdere misligheter ved revisjon av regnskaper. The International Federation of Accountants
- ISA 300 Planlegging av revisjon av et regnskap. The International Federation of Accountants.
- ISA 315 Identifisering og vurdering av risikoene for vesentlig feilinformasjon gjennom forståelse av enheten og dens omgivelser (revidert). The International Federation of Accountants.
- ISA 320 Vesentlighet ved planlegging og gjennomføring av en revisjon. The International Federation of Accountants.
- ISA 330 Revisors håndtering av anslåtte risikoer. The International Federation of Accountants.
- ISA 520 Analytiske handlinger. The International Federation of Accountants.
- Jacobsen, D. (2015). *Hvordan gjennomføre undersøkelser?: Innføring i samfunnsvitenskapelig metode* (3. utgave. ed.). Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Jensen, M., & Meckling, W. (1976). Theory of the firm: Managerial behavior, agency costs and ownership structure. *Journal of Financial Economics*, 3(4), 305-360.
- Johannessen, A., Christoffersen, L., & Tufte, P. (2016). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode* (5. utg. ed.). Oslo: Abstrakt.
- Jorstad, H., & Haaland, G. (2014). Vesentlighetsgrenser i praktisk revisjon ; fastsettelse og bruk. *Revisjon Og Regnskap*, 84(6), 25-31.
- Kinserdal, F., & Eilifsen, A. (2017). Digital revisjon ; nytt kurs på NHH. *Revisjon Og Regnskap*, 87(8), 44-46.
- Knudsen, E. (2020) Ny revisorlov – de viktigste nyhetene. *Revisjon og Regnskap*. 90 (1), 19-23.

- KPMG. (2016). Global profiles of the fraudster. Hentet fra <https://home.kpmg/xx/en/home/insights/2016/05/global-profiles-of-the-fraudster.html>
- Kristoffersen, T. (2014). *Virksomhetsstyring og regnskapsorganisering : Lærebok*. Bergen: Fagbokforlag.
- Langli, J.C. (2012). *Årsregnskapet*. 9. utg. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Merchant, K., & Stede, W. (2017). *Management control systems : Performance measurement, evaluation, and incentives*. 4.utg. Upper Saddle River: Pearson.
- Nyhus, S. (2004). Revisors yrkesutøvelse – om revisorskjønnet og Kredittilsynets skjønnsutøvelse. Aktuelle problemområder. DnRs Fagdager 2004. Oslo, Norge. 23. november 2004. Hentet fra: <http://docplayer.me/3834760-Dnrs-fagdager-2004-23-november-2004.html>
- Næss, A. (2002). Kan vi stole på de reviderte årsregnskapene? *Magma*, 5(5-6), 120-127.
- Olsen, A. (2007). *Økonomisk kriminalitet : Avdekking, gransking og forebygging*. Oslo: Universitetsforlag.
- Olsen, C. (2014). Hva er profesjonell skepsis? *Revisjon Og Regnskap*, 84(3), 32-37.
- Payne, E. A., & Ramsay, R. J. (2005). Fraud risk assessments and auditors' professional skepticism. *Managerial Auditing Journal*, 20(3), 321-330.
- Pedersen, O. A. (2019). Sminking av regnskapet. Norges kemner- og kommuneøkonomers forbund (NKKF). Hentet fra <https://www.fylkesmannen.no/contentassets/279ed08ba7bd4a35a936b83f2346d03e/regnskap-er-sminket-pedersen-nkk.pdf>
- PWC. 2018. *Pulling fraud out of the shadows: Global Economic Crime and Fraud Survey 2018*. Hentet fra <https://www.pwc.com/gx/en/services/advisory/forensics/economic-crime-survey.html>
- Reffett, A. B. (2010). *Can identifying and investigating fraud risks increase auditors' liability?. The accounting review*. 85(6), 2145-2167.
- Regjeringen. (2012). Økonomisk Kriminalitet. Hentet fra https://www.regjeringen.no/no/tema/okonomi-og-budsjett/norsk_okonomi/okonomisk-kriminalitet-2/id415043/
- Regnskapsloven. (1998). Lov om årsregnskap m.v. (LOV-1998-07-17-56). Hentet fra <https://lovdata.no/lov/1998-07-17-56>
- Revisorforeningen (2009). Forord til internasjonale standarder for kvalitetskontroll, revisjon, forenklet revisorkontroll, andre attestasjonsoppdrag og beslektede aktiviteter.

- Revisorforeningen. (2019). Uavhengighetsregler for revisor. Hentet fra: <https://revisorforeningen.no/fag/ny-revisorlovgivning/nyheter-ny-revisorlov/Uavhengighetsregler-for-revisor/>
- Revisorforeningen. (2020) Ny revisorlov utsatt i stortinget. Hentet fra <https://revisorforeningen.no/fag/nyheter/stortingsbehandlingen-av-ny-revisorlov-er-utsatt/>
- Revisorforeningen. (u.å.). Om revisorforeningen. Hentet fra <https://www.revisorforeningen.no/om-oss/om-revisorforeningen/>
- Revisorloven. (1999). Lov om revisjon og revisorer (LOV-1999-01-15-2). Hentet fra <https://lovdata.no/lov/1999-01-15-2>
- Robertson, J. C. (2010). The Effects of Ingratiation and Client Incentive on Auditor Judgment. *Behavioral Research in Accounting*, 22(2), 69-86.
- Schuchter, A., & Levi, M. (2013). The Fraud Triangle revisited. *Security Journal*, 29(2), 107-121.
- Sekaran, U., & Bougie, R. (2016). *Research methods for business: A skill-building approach*. 7.utg. Chichester: Wiley.
- Singh, N., Lai, K., Vejvar, M., & Cheng, T. (2019). Data-driven auditing: A predictive modeling approach to fraud detection and classification. *Journal of Corporate Accounting & Finance*, 30(3), 64-82.
- Skaar, S.E (2018, 20. Desember). Bruk av NVivo i arbeid med kvalitative data [Blogginlegg]. Hentet fra <https://beta.uia.no/?p=2585>
- Smith, S. (2018). *Data Analytics in an Audit: Examining Fraud Risk and Audit Quality* (Doktoravhandling). Kennesaw State University, Kennesaw.
- Solberg, M., & Norsk bankrevisorforening. (1996). *Intern kontroll : Et integrert rammeverk : Oversettelse av COSO-rapporten*. Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Stenheim, T., & Blakstad, L. (2012). Regnskapsmanipulering – definisjon, forutsetninger og incentiver. *Praktisk økonomi & Finans*, (02), 57-69.
- Stenvold, T. (2018). Revisors ansvar for identifisering av regnskapsmessige misligheter. *Revisjon Og Regnskap*, 88(1), 39-44.
- Straffeloven. (1999). Lov om straff (LOV-2005-05-20-28). Hentet fra <https://lovdata.no/lov/2005-05-20-28>
- Stuart, I. (2012). *Auditing and assurance services : An applied approach*. New York: McGraw-Hill Irwin.

- The Audit Quality(AQF) (2005). *Agency theory and the role of audit*. ICAEW- Audit and Assurance Faculty.
- Trompeter, G. M., Desai, N. D., Carpenter, T. L., Jones, K. A., & Riley Jr., R. (2013). A synthesis of fraud-related research. *Auditing*, 32(1), 287-321.
- Trompeter, G., & Wright, A. (2010). The World Has Changed—Have Analytical Procedure Practices?*. *Contemporary Accounting Research*, 27(2), 669-700.
- Tvedt, T., & Thaysen, K. (2015). Misligheter og revisors rolle. *Revisjon Og Regnskap*, 85(6), 46-49.
- Wolfe, David T., & Hermanson, Dana R. (2004). The fraud diamond: Considering the four elements of fraud.(fraud). *The CPA Journal*, 74(12), 38-42.
- Zimbelman, M. (1997). The effects of SAS no. 82 on auditors' attention to fraud risk factors and audit planning decisions. *Journal Of Accounting Research*, 35, 75-97.
- Økokrim. (2012, 24. august) Domfellelse i Sponsor Service saken. Hentet fra <https://www.okokrim.no/domfellelse-i-sponsor-service-saken.5990828-411472.html>
- Økokrim. (2017, 28. juni) Regnskapskriminalitet. Hentet fra <https://www.okokrim.no/regnskapskriminalitet.422273.no.html>
- Økokrim. (2020) Statistikk MT-rapporter Hentet fra <https://www.okokrim.no/statistikk-mt-rapporter.475337.no.html>

Vedlegg

Vedlegg 1 - Intervjuguide revisorer

- Stillingstittel
- Erfaring / antall år

Presisering

Når vi snakker om misligheter, så tenker vi kun regnskapsmanipulasjon og underslag av eien-
deler iht ISA 240

Innledning /holdninger

- Hvordan opplever dere ansvaret for å forebygge og avdekke misligheter?
- Endringer gjennom din arbeidserfaring? Mer eller mindre fokus enn før?
  - Forventinger fra selskapets ledelse
  - Forventinger fra lovverk/standard/myndigheter
  - Hvordan opplever du deres ansvaret i forhold til andre aktører i samfunnet

Profesjonell skepsis /effektiv revisjon

- Hvordan opprettholder du en profesjonell skepsis gjennom en revisjon
- Hva legger du selv i begrepet i profesjonell skepsis

Diskusjon i revisjonsteamet

- Har dere formell gjennomgang i revisjonsteamet, hvor risiko for misligheter diskuteres?

Risikovurderingshandlinger

- Spørsmål knyttet til hvordan de vurderer risikoen hos klienten?
- Hva vektlegges i en risikovurdering?
- I hvilken grad benytter dere veiledningen som gis i standardene? (Spesialet ISA 240)
- Brukere dere “mislighetstriangelet” i deres risikovurdering? Tilsvarende modell?
- Hvordan diskuteres det med selskapets ledelse (ISA 240 pkt 17)
- I hvilken grad hensyntar det risikoen for misligheter ved vurdering av intern kontrollen til selskapet? Og hvordan påvirker vurdering av intern kontrollen den videre revisjonen.

Vesentlighet

- Hvordan er bruken av særskilt vesentlighetsgrense i praksis?

Vurdering av revisjonsbevis

- Tar dere stilling til hvorvidt en feil (eventuelt uenig i estimerer eller lignende) dere finner, er gjort bevisst eller ubevisst. Hvis ja, hva gjør dere videre om feilen er en bevisst handling.

Uavhengighet

- Hva tenker dere om et langvarig kundeforhold med revisjonspliktige selskaper?
- Hvor ofte roterer dere i praksis og hva er grunnlag for skifte? (Kunde eller dere som tar initiativ)

Revisjonshandlinger

- Sett bort ifra endringer av risikobildet for selskapet og bransjen for øvrig -legger dere vekt på å endre typen, tidspunkt og omfang av revisjonshandlinger?

- Utvikler dere egne handlinger spesielt rettet mot å avdekke av misligheter
- I hvilken grad benytter dere en granskning/mislighets-ekspert til å bistå i en revisjon?

IT

- I hvilken grad brukes roboter/datasystemer/Programvare for å avdekke misligheter?
- I hvilken grad hjelper disse hjelpemidlene dere i jobben mot å avdekke misligheter?
- Brukes kunstig intelligens? Hvilken påvirkning tror du det vil det ha for hvordan revisor vil jobbe med misligheter i fremtiden?

Opplæring/kursing

- Deltar tar dere på noe kurs/etterutdanning i regi av revisorforeningen eller andre, eventuelt internt, med fokus på misligheter?
- Hva annet gjør revisorforeningen for dere?

Avsluttende spørsmål

- Hva er terskelen for å melde fra til politiet om misligheter?
- Ifølge en stor global rapport fra 2018 om økonomisk kriminalitet, ble det lagt frem at ekstern revisor kun oppdager 4 % av alle handlingene (korrupsjon, underslag og regnskapsmanipulasjon). Hva tenker dere om det og er det overraskende?
- Hva opplever du som de største utfordringene, som hindrer dere i å avdekke misligheter?
- I forslag til ny revisorlov legges det opp til at finanstilsynet enklere kan gi bøter, og straff i form av forbud mot å avgis revisjonsberetning over en periode. Vil det kunne endre deres arbeid i forhold til misligheter/økonomisk kriminalitet?
- Det er også forslått at ansvaret for å forebygge og avdekke økonomisk kriminalitet flyttes under formålsbestemmelsen i den nye loven, vil de ha noe betydning for dere?

Er det noe du ønsker å legge til, som du tenker er viktig?

Vedlegg 2 – Intervjuguide Revisorforeningen

PRESISERING

Når vi snakker om misligheter, så tenker vi kun regnskapsmanipulasjon og underslag av eien-
deler iht ISA 240

Intervjuguide - Revisorforeningen

- Mener dere at revisor har / skal fortsette å ha en rolle i å avdekke misligheter og annen form for økonomisk kriminalitet?
- Rolle i forhold til andre aktører? (Selskapets ledelse, Økokrim.. Med flere.
- Hva legger dere i at revisor skal bidra til å forebygge økonomisk kriminalitet/ Misligheter?

- Nye loven – økonomisk kriminalitet under formålsbestemmelsen- endrer det noe?
- Men vil det også kunne øke de forventninger samfunnet har til revisor?
- Opplever dere henvendelser fra revisorer som er usikre på hva deres rolle / ansvar / oppgaver er?

Utvikling i revisjon - Nye digitale løsninger og hjelpemidler

- Hvilket revisjonsprogram oppfordrer dere firmaene/medlemmene deres til å bruke?
- Hvordan tror du programmet fungerer i arbeidet mot å avdekke misligheter?
- Er større og små revisjonsfirmaer like «skikket» til å avdekke misligheter?

- Hvordan opplever dere at revisor har kunnskap til å ta i bruk nye digitale verktøy?
- Hvordan har fokuset endra seg hos dere som bransjeorganisasjon? Større fokus enn før, mindre eller uendret
- Hvordan opplever dere ISA 240s evne til å gi revisor tilstrekkelig og hensiktsmessig veiledning

Er økonomisk kriminalitet / misligheter noe som vektlegges i deres Kurs / utdanning / etterutdanning?

- Burde det inngå som del av utdanningen
- Inngår det for eksempel i de 120(?) timene med etterutdanning
- Kan du utype hva som inngår i de ulike kursene dere har i dag
- Hvordan bidrar dere til å legge forholdene til rette for å gjøre revisor mer bevisst/ flinkere til å avdekke misligheter

Hva kan noe av forklaringen bak at revisor kommer dårlig ut på rapport over hvem som avdekker misligheter?

Er dere kjent med hvilket omfang revisorer i Norge (deres medlemmer) melder fra om misligheter?

Terskelen er lav for å melde ift. taushetsplikten, men det er kun en rett til å melde. Burde det vært meldeplikt?

Hva skal til for at revisor i større grad avdekker misligheter gjennom revisjonen?

- Hvordan kan dette eventuelt gjøres

I forslag til ny revisorlov legges det opp til at finanstilsynet enklere kan gi bøter, og straff i form av forbud mot å avgi revisjonsberetning over en periode. Vil det kunne endre deres arbeid i forhold til misligheter/økonomisk kriminalitet?

Er det noe du ønsker å legge til, som du tenker er viktig?

Vedlegg 3 - Refleksjonsnotat Andreas Midthun Otterbech

Hvorfor oppdager ikke revisor misligheter i høyere grad enn det de faktisk gjør? Innhentet primærdata og ulike rapporter viser gir indikasjoner på lav mislighetsoppdagelse. Jeg mener at vi fant gode svar på akkurat det i løpet av prosessen med å skrive denne oppgaven.

Det ble gjennomført flere dybdeintervjuer hos ulike revisjonsselskaper og revisorforeningen. På grunn av tidene vi har erfart alle sammen, mener jeg selv at vi og alle intervjuobjektene har løst dette på en meget god måte med positiv innstilling og omstillingsevne. Selv om vi opprinnelig hadde planlagt å intervju noen flere revisorer, er jeg på en annen side fornøyd med utvalget basert på funnene våre og utvalgets variasjon av selskapsstørrelse og geografisk beliggenhet. Svarene revisorene og revisorforeningen ga, var i stor grad sammenfallende med veiledning fra revisjonsstandarder. Uttalelsene kunne til tider oppleves noe teoretisk, men det er forståelig sett i lys revisoryrkets prinsippfaste side med mange krav og veiledninger. Det var på en annen side interessant å høre hvordan de arbeider i praksis, ta eksempelvis den fraværende bruken av særskilt vesentlighetsgrense.

Videre, bemerket jeg meg spesielt skillet mellom de store og de mindre revisjonsselskapene i forhold til oppfattelse av hvor misligheter som oppdages i realiteten. En naturlig tanke er at det er økt bevisstgjøring rundt dette for de større selskapene. Det gir noe mening ettersom de er store globale aktører. Det var fremtredende i analysen at faktorer som sunn profesjonell skepsis og uavhengighet var essensielle for kampen mot misligheter. Selv om revisorene selv ikke så problematikken ved langvarig kundeforhold og svekkelse av profesjonell skepsis, er Cordt-Hansen, Siebke & Knudsen (2010) blant flere forskere som taler for det motsatte. I tillegg vil jeg trekke ut manglende grad av variasjon og uforutsigbarhet i revisjonshandlinger, uavhengig av risikobildet til bedriften, som en annen faktor underbyggende for en lav prosentandel for mislighetsoppdagelse av ekstern revisor, slik rapporten til ACFE (2018) viste.

Internasjonalisering

I løpet av mine to år på MRR- studiet ved UIA ble vi kjent med de store internasjonale regnskapsskandalene i ulike fag, og da spesielt de siste videreføringene av finansregnskap-faget. Økonomisk kriminalitet og nærmere best misligheter er et omfattende tema. I revisjonsfagene var vi innovert temaet misligheter i begrenset omfang, som da gjorde det enda mer spennende å utforske dette teamet. Det har vist seg at disse regnskapsskandalene på nasjonalt og internasjonal plan har preget mange menneskeliv, og vil prege mange menneskeliv i fremtiden også. Sett i lys av revisors sentrale rolle som kontrollorgan, fanget dette raskt min interesse.

Revisjonsstandardene er av internasjonal art. Disse retningslinjene og lovverket for øvrig, vil bli påvirket av internasjonale krefter i vår globale verden. Sett i lys av store internasjonale skandaler slik som Enron-skandalen, har det vært en av de store drivkreftene til endringer i hvordan revisorene arbeider på. Det er blant annet omtalt av Næss (2002). En reaksjon til dette har vært innstramminger og tydeliggjøring i spesielt revisjonsstandardene.

Den globale rapporten fra ACFE (2018) var avgjørende for retning av oppgaven. Jeg visste før vi begynte oppgaven at mislighetsoppdagelse ikke var revisors hovedansvar, men det kom overraskende for meg at rapporter som nevnt over viste en veldig lav prosentandel for ekstern revisor. Jeg mener det kunne være av interesse for revisjonsbransjen og partene i økonomien for øvrig med ytterligere bevisstgjøring rundt temaet. Ettersom de store velkjente revisjonsselskapene utgjør en stor markedsandel både i Norge og internasjonalt, vil naturligvis bransjen bli påvirket av internasjonale krefter.

Innovasjon

Det er av min oppfatning at lovverket og revisjonsstandardene gir en god veiledning på feltet, spesielt ISA 240. Utover det, så er det som mye annet med revisjon- det må foretas skjønnsmessig vurderinger. Det kan jeg se for meg kan være utfordrende, spesielt i starten som nyutdannet revisor uten arbeidserfaring. På en annen side vil jeg tro et «frisk pust» ofte kan være positivt for videre utvikling. Selv om revisorene var gjennomgående enige om viktigheten av sentrale emner som uavhengighet og profesjonell skepsis, syntes jeg selv lange kundeforhold kan være problematisk. Det har vi også underbygd med forskning i masteroppgaven. Ettersom oppdragsansvarlig revisor kan bli saksøkt ved mangelfull eller unnlatt revisjon, mener jeg det kunne blitt satt ytterligere krav av objektiv art. Mindre forutsigbare handlinger kan være et tiltak til forbedring, ettersom det var meget tydelig at samtlige revisorer baserte årets revisjon på fjorårets, for å arbeide effektivt. Uforutsigbarheten kan sies å utebli når dette blir et fraværende tiltak i revisjonen. Dette forbedringspotensialet blir spennende å se endringen på i takt med innovasjon på teknologi-fronten.

Jeg mener at revisorforeningen og de større globale revisjonsselskapene kan stille en enda mer sentral rolle for hvordan revisorene jobber mot misligheter i fremtiden. Ytterligere fokus i form av kursing vil være positivt. De kan også delta ytterligere med å bevisstgjøre samfunnet for øvrig for å redusere dette forventningsgapet. Selv om denne bevisstgjøringen vil være positivt for samfunnet, kan det også tenke seg en negativ retning av omdømmet til revisor på grunn av mange menneskers manglende forståelse av hva revisjon faktisk innebærer. Det viktigste blir uansett denne bevisstgjøringen og reduksjonen av forventningsgapet. Endringen i formålsbestemmelsen, vil kunne anses som et utvidet ansvar for revisor, hvor fokus endres mot «økonomisk kriminalitet». Det blir interessant å se om denne endringen vil ha noen effekt utover moderniseringen av språket.

Videre, mener jeg det i kampen mot misligheter kan være nødvendig å endre på rotasjonsplikten i revisorloven, hvor det også skal bli gjeldende for ikke-børsnoterte selskaper. Det kan være et konstruktivt tiltak for både forebygging og oppdagelse av misligheter. Jeg bemerket meg også spesielt fra de større revisjonsselskapene at «AI» er i fokus, hvor det investeres for fremtiden. Sett i sammenheng med internasjonalisering, er det for helt klart at det vil være de kjente store revisjonsselskapene, som vil lede veien videre for denne banebrytende teknologien. Denne utviklingen vil trolig være den faktoren som endrer revisors arbeid mot misligheter i høyest grad.

Ansvarlighet

I revisors arbeid med å forebygge og avdekke misligheter følger det et stort ansvar. Dette ansvaret er så stort at det er presisert i revisorloven §1-2, at revisor i sitt virke skal opptre som allmenhetens tillitsperson. Selv før jeg har begynt å få praktisk erfaring, har denne oppgaven tydeliggjort for meg hvilket enormt ansvar ekstern revisor har.

Det vil alltid være etiske trusler og Den norske Revisorforeningens regler om etikk (DnR) gir en god veiledning på håndtering av disse. Her er det tydelig at vi som revisorer må være proaktivt innstilt for å opprettholde vår integritet, objektivitet og faglige kompetanse. Sett i lys av våre funn og problemstilling, vil en eventuell fortrolighetstrussel være mest aktuell, spesielt rettet mot ikke-børs noterte selskap hvor det ikke foreligger rotasjonsplikt. Utover, det helt klart at jeg som revisor vil møte på etiske utfordringer generelt sett. Her blir det viktig å forbli en uavhengig part og bruke revisorforeningen og kolleger på jobb ved eventuell tvil om uavhengighet eller oppståtte etiske utfordringer. I sammenheng med overnevnte temaer, mener jeg at ansvarligheten bare blir større i en økende global verden med innovativ teknologi.

For å oppsummere, har dette vært en lærerik reise for meg. Selv om det er indikasjoner på at ekstern revisor i mindre grad oppdager misligheter, bortfaller ikke viktigheten av revisjonen som kontrollorgan, eller forbedringspotensialet. Spesielt profesjonell skepsis og uavhengighet vil være sentrale begreper i fremtiden også, uavhengig av teknologisk utvikling. Revisors ansvar for å opprettholde tilliten til finansregnskapet vil på lik linje forbli minst like aktuell i fremtiden også. Til slutt, håper jeg denne oppgaven kan være til hjelp og inspirasjon for fremtidige studenter, samt praktiserende revisorer med arbeid innenfor dette temaet. Ikke minst, ønsker jeg at denne oppgaven kan være en del av en større prosess med tanke på videre bevisstgjøring og utvikling innen revisjonsfaget- nærmere bestemt det viktige arbeidet mot misligheter.

Vedlegg 4 - Refleksjonsnotat Magnus Johansen

Masteroppgaven tar for seg teamet mislighetsoppdagelse i revisjon, herunder regnskapsmanipulasjon og underslag av eiendeler etter revisjonsstandarden ISA 240. Formålet med avhandlingen var å undersøke hvorfor revisor ikke i større grad oppdager misligheter gjennom den eksterne revisjonen av et årsregnskap. På bakgrunn av det som kommer frem i internasjonale rapporter over hvem som til slutt avdekker og rapporterer misligheter (ACFE, 2018 ; KPMG, 2016)

Vi gjennomførte en kvalitativ undersøkelse med dybdeintervjuer av oppdragansvarlige revisorer fra ulike revisjonsfirmaer, samt et intervju med en informant fra bransjeorganisasjonen Den norske Revisorforening. Vi så på revisors holdninger gjennom deres uavhengighet til det revisjonsplikten selskapet, utøvelse av profesjonell skepsis og hvilket ansvar de tar for å avdekke misligheter. Hvor det kommer frem av at spesielt langvarige kundeforhold kan svekke uavhengigheten og at de i begrenset grad tar på seg ansvaret for å rapportere misligheter. Videre har vi sett på hvilke vurderinger gjøres seg for å eksplisitt vurdere risikoen for at et regnskap kan være beheftet med vesentlig feilinformasjon som skyldes misligheter. I forlenges med det har vi lagt vekt på hvilke handlinger revisor gjør for å håndtere den vurderte risikoen. Her kommer det frem av våre funn et manglende samspill mellom risikovurderingen og handlingene, der handlingene ikke svarer til risikovurderingen.

Internasjonalisering

Selv om vi denne i denne oppgaven har i all hovedsak hatt fokus på norske revisorer og nasjonale forhold, så er det en gruppe og en profesjon som i vesentlig grad er preget av en stadig mer internasjonal tilpasning. Lovverket som regulerer revisors oppgaver, her blant annet hvitvaskingsloven og spesielt revisorloven som denne oppgaven tar utgangspunkt i, er begge et direkte resultat av EØS- samarbeidet og EU-direktiv (Birkeland, 2017) I tillegg til at den nye revisorloven, som nå venter på behandling i stortinget, har en enda sterkere europeisk tilpasning (Knudsen, 2020) Dette kan bidra til å skape en felles plattform for revisors arbeid som vil bidra positivt at regnskapsbrukerne får den nødvendig tilliten på tvers av landegrenser. Med en stadig mer kompleks og globalisert forretningsverden, så er de som skal bruke regnskapet i sitt beslutningsgrunnlag avhengig å være trygge på at kvaliteten på revisors arbeid er

tilfredsstillende. Der store forskjeller i revisjonskvaliteten fra land til land ville vært ødeleggende, på grunn av de mulige usikkerhetene den kan skape hos ulike aktører som eiere, investorer og kredittinstitusjoner. I tillegg til et mer samordna lovverk, så har revisorene et felles sett med internasjonale standarder, som detaljregulerer revisors oppgaver og plikter. Dette vil også kunne bidra til økt kvalitet og en styrket tillit til regnskapet.

Revisjonsbransjen er i tillegg dominerte av store internasjonale selskaper som PWC, KPMG, EY Og Deloitte («big 4») med kontorer i alle verdensdeler. Et slikt globalt nettverk med utveksling av kunnskap og arbeidsmetodikk kan være positiv for revisjonskvaliteten, men det kan også by på utfordringer med tanke på lokal tilpasning og kulturelle forskjeller mellom land. Som det kommer frem av vår undersøkelse, så var det store forskjeller på de større i forhold til de mindre nasjonale/regionale selskapene. Mest interessant var det å se hvordan de større er «låst» til intern kursing og kompetansetilførsel.

Nyskaping

Digitalisering og teknologisk utvikling påvirker også revisjonen. Det har allerede endret måten en revisor arbeider på, og det vil endre måten en revisor arbeider på i fremtiden. Der noen spår profesjonens død, er jeg mer optimistisk til de unike mulighetene dette gir. Med data analyse, kunstig intelligens og robotisering som drivere kan kvaliteten på revisors tjenester styrkes. Men nyskaping har også sin innvirkning på den økonomiske kriminaliteten. Med nye muligheter og insentiver for den kriminelle aktøren, som kommer av den teknologiske utviklingen. Noe som er høyst aktuelt, skal vi tro Økokrims seneste trusselvurdering (Økokrim, 2020) Derfor er det helt sentralt at revisjonsbransjen omfavner og tar del i utviklingen, samtidig som revisors mer «tradisjonelle» kunnskap forblir minst like viktig. På dette området ser vi kanskje den største forskjellen på de små og de store internasjonale revisjonsselskapene, der de større med tilgjengelig ressurser og kunnskap i større grad leder an og viser vei, Men så er kanskje viljen og evnene til å adoptere nye løsninger er mindre hos de små selskapene. Mangelen på standardiserte verktøy og regulatoriske krav fra lovverk og standarder kan ha en påvirkning på nettopp dette. Så vil det være interessant å følge med på utviklingen videre, under dette området har det skjedd mye på kort tid. Det er derfor ingen grunn til å tro at utviklingen stopper her.

Ansvarlighet

Ansvarlighet er selve kjernen i vår masteroppgave, og tar for seg teamet fra to sider. På den ene siden er det selskapets og dens ledelse som etter har ansvar for å rapportere finansiell informasjon etter de lover og standarder som måtte gjelde. På den andre side har du den eksterne revisor som etter lov har et krevende ansvar med å bidra til å forebygge og avdekke misligheter. Forskjellen er at en revisor har et ansvar utover en mindre og definert gruppe, de er etter lov utnevnt som samfunnets tilittsperson, jf. revl. §1-2. Det kan ikke herske tvil om det er et omfattende ansvar. Det blir derfor like viktig blir det å diskutere balansegangen mellom hvilken rolle revisor har og skal ha. Samtidig som de skal ivareta regnskapsbrukernes interesser, så er de på like line med andre komserielle aktører avhengig av et godt kundeforhold til selskapene de reviderer, som tross alt er deres inntektskilde. Å strebe etter den sunne balansegangen er kanskje det viktigste (Cappelen, 2004) Ansvaret for å hindre de urettmessighetene som følger av misligheter påhviler først og fremst det enkelte selskap, deres ansatte, eiere og ledelse. Ikke revisor. Men likefullt, kanskje noe urettferdig, blir det revisors ansvar å håndtere den situasjonene de står ovenfor når andre (selskapet) ikke utviser sitt ansvar. Når samfunnet har et felles mål om å bekjempe ulike former økonomisk kriminalitet, for å sikre et trygt og tillitsvekkende næringsliv, så er ingen tjent med den byråkratiske ansvarsforskyving og skyldfordelingen. Derfor mener jeg at revisor har og skal fortsette å ha et ansvar med å forebygge og avdekke dette, samtidig som samfunnet må kanskje justere sine forventinger.

For å oppsummere vil jeg trekk frem at globalisering gjennom internasjonal samkjøring kan være med på å styrke kvaliteten på revisors arbeid og derfor tillitten til den finansielle informasjon tilgjengelig i et regnskap, samtidig som at nyskapning og digitalisering vil ytterligere bidra til nettopp dette. Men det skaper også nye muligheter for de profitmotiverte aktørene til å engasjere seg i kriminelle handlinger på en annen måte som skaper nye trusler mot tilliten til finansiell informasjon. Derfor er det viktig at den eksterne revisor er sitt ansvar bevisst.